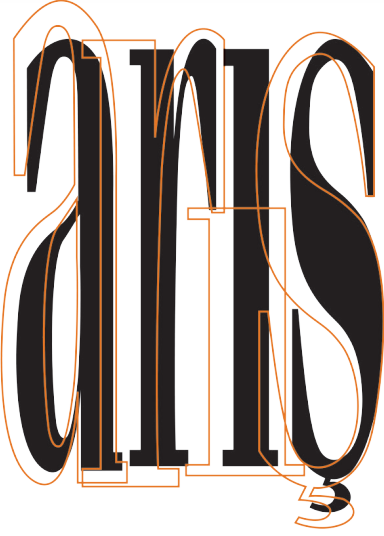

T.C.

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

REPUBLIC OF TURKEY
ATATÜRK SUPREME COUNCIL FOR CULTURE,
LANGUAGE AND HISTORY
ATATÜRK CULTURE CENTER CHAIRMANSHIP

Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi

Journal of Carpet, Weaving and Emroidery Arts

ASOS
indeks
TRİZİN

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI

Sahibi/Owner

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı adına

On Behalf of Atatürk Culture Center

Dr. Zeki ERASLAN

Atatürk Kültür Merkezi Başkan V. / Deputy President of Atatürk
Culture Center

Yazı İşleri Müdürü/Journal Administrator

Dr. Adem UZUN

Atatürk Kültür Merkezi Başkan Yardımcısı

Editör/Editor

Uzman Evre ÇORUH

Editör Yardımcısı /Editor Asistant

Diğdem PARLAK

Yayın Kurulu/Editorial Board

Prof. Aysen SOYSALDI (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Nalan TÜRKMEN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşe Aslıhan EROĞLU (Erzurum Atatürk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Öznur AYDIN (Akdeniz Üniversitesi)

Yönetim Yeri/Managing Office

Ziyabey Caddesi, No:19

06520 Balgat-Ankara, TÜRKİYE

Tel: +90 312 284 3425-45

e-posta: arisdergisi@gmail.com

web: www.akmb.gov.tr

Grafik Tasarım / Graphic Design

Mert SARIYILDIZ

Baskı Tarihi/Press Date

Ankara/Haziran 2021

ISSN 1301-255X

e-ISSN 2687-4016

ARIŞ: Dokumacılıkta atkılarının geçirildiği uzunlamasına ipler, çözgü.

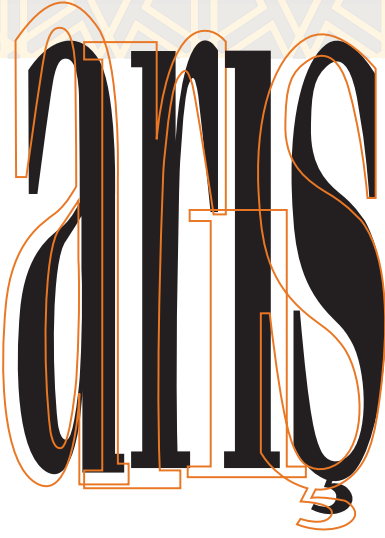
ARIŞ: Means warp in Turkish. Warp is the vertical part of weaving

Yayın Aralığı:

Altı Ayda Bir Yayınlanan (Haziran/Aralık)

Türkçe-İngilizce Hakemli Dergi

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI
HALI, DOKUMA VE İŞLEME SANATLARI DERGİSİ

Saygıdeğer Arış Okuyucuları,

Saygıdeğer Arış okuyucuları,

Türk kültürünün en eski ve zengin sahalarından biri olan işleme sanatları ile dokumacılık ve bilhassa halı sanatı konularında birbirinden güzel yazılara yer verdiğimiz Arış Dergisi'nin yepyeni bir sayısı ile karşınızdayız.

Sayı ile ilgili bilgilere geçmeden önce dergimiz Arış'ın artık TRDizin'de indekslendiğini de buradan tüm okuyucularımıza ve yazarlarımıza müjdelemek isterim.

Arış'ın 2021 Haziran sayısında Türk halı, işleme ve dokuma sahalarıyla ilgili 7 önemli makaleye yer veriyoruz. Cumhuriyet dönemi halıcılığı, torba dokumalar, halıcılık tarihi, tafta kumaşlar fotogerçekçi kilim dokuma tekniği ve halı yastıkları ile ilgili bilgileri bulacağınız zengin bir sayı sizleri bekliyor.

Ülkemizin içinden geçtiği bu zorlu salgın sürecinde dahi çalışmalarımıza devam ediyoruz. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı olarak tedbirler gereği toplantılarımıza bir süre ara vererek tüm enerjimizi yayın hazırlıklarımıza aktarmış bulunuyoruz. Bilindiği üzere Uzun süredir üzerinde büyük bir şevkle çalıştığımız Cumhuriyet Dönemi Türk Halıcılığı Kitabı'nın üç cilt halinde basmıştık. Benzer bir şekilde Türk Kilimleri kitabının da hazırlıklarına başlamış bulunuyoruz.

Tüm dünyanın ve ülkemizin bu zor günlerinde hem dergimizin yeni sayısının heyecanını duyuyor hem de gelecek sayıda daha çok sayıda nitelikli makaleyle ve daha bol görsel malzemeyle yeni bir Arış ile buluşmak üzere iyi okumalar diliyorum.

Evre ÇORUH
Editör

içindekiler

c o n t e n t s

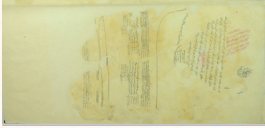

KARAMAN İL MERKEZİNDE YAŞAYAN SARIKEÇİLİ YÖRÜKLERİNDE TORBA DOKUMALARI

BAG WEAVING IN SARIKEÇİLİ YORUKS LIVING IN KARAMAN CITY CENTER

Mustafa KONUK - Mustafa GENÇ

4

OSMANLI ARŞİVİNDE HALICILIK ÜZERİNE BİR DEFTER ANALİZİ (MAD-d- 14500 NUMARALI)

DEFTER ANALYSIS OF CARPETRY IN THE OTTOMAN STATE ARCHIVES (NO. MAD-d-14500)

Hasan AKDAĞ - Yasemin POLAT

28

TARİHSEL KUMAŞLARDAN TAFTA ÜZERİNE KARŞILAŞTIRILMALI BİR ARAŞTIRMA

A COMPARATIVE RESEARCH ON TAFFATIE FROM HISTORICAL FABRICS

Ebru Çatalkaya Gök - Günay Atalayer

38

ANAMUR İLÇESİ BAŞIŞ KÖYÜNDE KOLANLARIN KULLANIM ALANLARI*

USAGE AREAS OF GIRDLES IN ANAMUR DISTRICT BAŞIŞ VILLAGE

Serpil ERDELİĞ DEMİRBAŞ - Hande KILIÇARSLAN

54

KARS İLİ ARPAÇAY İLÇESİ KOÇ KÖYÜ HALI YASTIKLARI

KARS PROVINCE ARPAÇAY DISTRICT KOÇ VILLAGE CARPET PILLOWS

Hatice ELVER - Aysen SOYSALDI

74

ADOKUMA RESİM SANATINA KİLİM TEKNİĞİ İLE FOTOGERÇEKÇİ YAKLAŞIM

PHOTOGRAPHIC APPROACH TO THE ART OF TAPESTRY WITH KILIM TECHNIQUE

Fikret YALIN - Oya SİPAHİOĞLU

98

CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ HALICILIĞI- II: 1980-2000 YILLARI ARASI

CARPET MANUFACTURE DURING THE REPUBLICAN ERA OF TURKEY: 1980-2000

Bahadır ÖZTÜRK

122

KARAMAN İL MERKEZİNDE YAŞAYAN SARIKEÇİLİ YÖRÜKLERİNDE TORBA DOKUMALARI

Mustafa KONUK - Mustafa GENÇ*

ÖZ

Köklü bir geçmişe sahip olan Türk dokumaları yüzyıllardır kuşaktan kuşağa aktarılan önemli kültür varlıklarımızdan biridir. Dokumalar geçmişten günümüze kadar iki sebeple yapılmıştır. İlki işlevsellik ikincisi de estetik kaygıdır. Yörük hayatının önemli üretimlerinden olan düğümlü ve düğümsüz dokumalar olarak tarihsel süreçte değişerek ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

Anadolu'da yaşayan Yörüklerin geçim kaynağı hayvancılıktır. Geçimlerini küçükbaş hayvancılıktan karşılayan Yörükler doğada hayvanları ile iç içe yaşamaktadırlar. Otlaklardan daha çok yararlanmak için göç geleneğini hayatlarında bir yaşam biçimi haline getirmişlerdir. Bu yaşamın gerekliliği olarak dokuma ürünleri de ihtiyaç duyulan eşyaların başında yer almaktadır. Hızlı değişim ve sanayileşme Yörük yaşamını da etkilemiştir.

Yörük hayatında vazgeçilmez olan geleneksel dokuma kültürü geniş kullanım alanları ile farklı teknikler kullanılarak üretilmesi, zengin yörük yaşamı içinde önemli bir yere sahiptir. Dokumanın tarihsel süreç içerisindeki yeri yaşam koşullarına ve bulunulan yere bağlı olarak değişim göstermektedir.

Bu çalışmada Karaman il merkezinde bulunan Sarıkeçili Yörüklerinin torba dokumaları incelenmiştir. Araştırmada dokuma ustalarıyla görüşülerek kullanılan teknikler, renkler, motifler ve

* Öğr.Gör.- Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü / Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
e- posta: mustafa-konukk@hotmail.com/ mustafagencart@gmail.com ORCID : 0000-0002-4865-915X/ 0000-0001-8702-538X
Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.342.42/akmbaris.2021.152>
Makale Gönderim Tarihi: 09.02.2021 / Makale Kabul Tarihi: 18.06. 2021

malzemeler hakkında bilgiler alınmış ve bu yörede yaşayan insanların bu dokuma ve malzemelere verdikleri yöre isimleri araştırılmıştır. Bölgede bulunan torba dokumalar kapsamlı olarak incelenmiştir. Her geçen gün bu kültür ve ürünlerinin yok olmaya başlaması bu çalışmayı gerekli kılmıştır. Bulgular ve yorumlar belgelenecek gelecek nesillere aktarmada kaynak oluşturarak literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sarıkeçili Yörük, Dokuma, Karaman, Motif, Torba.*

ABSTRACT

BAG WEAVING IN SARIKECILİ YORUKS LIVING IN KARAMAN CITY CENTER

Turkish weaving is one of our important cultural assets which have a long history, have been passed down from generation to generation for centuries. Weavings were made from past to present for two reasons. The first is functionality and the second is aesthetic solicitude. Knotted and knotless weavings, one of the important productions of Yorum life which has come to the present day by changing and developing in the historical process.

The livelihood of Yoruks living in Anatolia is animal husbandry. Yoruks, who make their living from small cattle husbandry, live together with their animals in nature. They have made the migration tradition way of life in their lives to make more use of pastures. As a necessity of this life, woven products are among the items that are needed. Industrialization and acute change also affected the life of Yorum.

The traditional weaving culture, which is indispensable in the life of the nomad, has an important place in the rich nomad life, with its wide range of uses and using different techniques. The place of the weaving in the historical process varies depending on the living conditions and the location.

In this study bag weaving of Sarıkeçili Yoruks located in the center of Karaman has been examined. In the research, information was obtained about the techniques, colours, motifs and materials used by interviewing weaving masters and the local names that the people living in this region gave to these fabrics and materials were researched. Bag weaving in the region have been examined extensively. The disappearance of this culture and its products day by day made this study necessary. Findings and comments documented which is aimed to bring it to the literature by creating a resource for passing it on to future generations.

Keywords: *Sarıkeçili Yorum, Weaving, Karaman, Motif, Bag.*

1. GİRİŞ

Yörüklerin geçim kaynakları küçükbaş hayvancılıktır. Hayvanlarına daha iyi otlak bulabilmeleri için daima hareket halinde yaşarlar. Bu durum Yörüklerin sürekli olarak göç etmesini zorunluluk ve bu süreci de gelenek haline getirmiştir. Teknolojinin ve sanayi devriminin hayatımıza girmesi sonucunda Yörük yaşamları da bu durumdan etkilenmiştir. Bu etkilenme ilk olarak taşınma esnasında kullandıkları bineklerde ortaya çıkmıştır. Bu durum zamanla hayatlarında kullandıkları bütün malzemelere etki yapmıştır.

Yörüklerin hayatında vazgeçilmez olan deve ile göçlerin yerini traktörler ve kamyonlar almıştır. Bu durum, yeni bir yaşam biçimini de ortaya çıkarmıştır. Göçün yük kısmının çekimi develer üzerindeki çuvallar ve heybeler ile olmuştur. Bu nedenle dokumalar Yörüklerin kullandıkları eşyaların başında gel-

mektedir.¹ “Ya okuyup duracan, ya dokuyup duracan.” Yörük Atasözüne istinaden Yörükler dokumayı, önemli bir ihtiyaç malzemesi olarak değerlendirmektedirler. Eğitim alma fırsatları olmamış, Yörük kızlarının meydana getirdikleri dokumalar yükte hafiftir ama göç çuvallarını dolduracak kadar yüklüdürler. Eşyalar ihtiyaca göre gelişmişlerdir. Dokuma öncelikli olarak ihtiyaç malzemesidir. Bunlar; Alaçuvallı, kıl çuval, un çuvalı, torba, çul, somat, seccade ve heybe olarak görülür.²

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada 2019-2020 yılları arasında Karaman İl merkezinde yaşayan önceden tespit edilmiş Sarıkeçili aşiretine mensup ailelerde bulunan dokumalar alan araştırması ile tespit edilerek, elde edilen veriler kullanılmıştır. Yörük dokumalarından olan torba (çanta) dokumalarının genel özelliklerinin tespiti ve dokumalar hakkında bilgi envanterlerinin oluşturulması, çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Karaman’ın dokuma kültürü zenginliği diğer illere göre, sahip olduğu coğrafi konumu ile açıklanabilir. Bu topraklar göç yolları üzerinde bulunan nadir yerleşim yerlerinden birisidir. Dokumaların farklı teknikleri ve kompozisyon özelliklerinin zenginliğinden dolayı araştırılması amaçlanmıştır.

Elde edilen bilgi ve veriler doğrultusunda yörede dokumanın çok zengin örnekleri tespit edilmiştir. Farklı özelliklere sahip 24 adet dokuma torba (çanta) tespit edilmiştir. Bir kısmı birbiri ile benzerlik gösterdiği için çalışmaya sadece 10 adet torba örneği dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamında yer alan Karaman il merkezde torba dokumanın yanında yer yaygısı, çadır, heybe, sofrası gibi dokuma örneklerine de Sarıkeçili Yörük ailelerin evlerinde rastlanmaktadır. Araştırmada önceden aileler ile telefonda görüşülerek belirtilen zamanda karşılıklı görüşme yöntemi kullanılmış ve dokumalar, ayrıntılı fotoğraflar çekilerek belgelenmiştir. Dokuma hakkında bilgi alınan kişiler, kaynak kişi olarak gösterilmiştir. Elde edilen verilen gözlem fişleri ile ayrıntılı olarak veriler, dokuma sıklıkları dikkate alınarak çizimleri yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılmak üzere ulaşılan belge ve bulgular Sarıkeçili Yörükler ile görüşme sonucunda elde edilmiş verilerden oluşmaktadır.

3. KARAMAN VE SARIKEÇİLİ TORBA DOKUMALARI HAKKINDA GENEL BİLGİ

Karaman ve çevresinin coğrafi olarak küçükbaş hayvancılık için uygun bir iklime sahiptir. Karaman İlının bu konumu Akdeniz ve İç Anadolu Bölgesinin bağlantı noktası olması açısından çeşitli bitki örtüsü, yaşam alanı genişliği ve daha birçok olumlu etken kültürel ve dokuma sanatı açısından önemli sayılabilir.

Yakın tarihe kadar torbalar, Yörük hayatının önemli dokumalarındandı. Günümüzde yaygın olarak kullanılmaya başlayan çantaların yerine torbalar kullanılmaktaydı. Torbalar; bereket (ekmek) torbası, damat torbası, çobanın ya da çiftçinin azık torbası, tuz torbası ya da el işi torbası olarak adlandırılmışlardır. İçinde gıda maddesi taşıyan torbalar çoğunlukla yünden yapılmışlardır. Bu torbalar basit süslemeli olduğu gibi zengin yarıklar ile de bezenen örnekleri mevcuttur. Bu dokumaların arka yüzleri düz dokunduğu gibi ön yüzleri zengin motifler ile bezenerek dokunurlar.

Torbalar genellikle küçük ebatla tek parça halinde olan taşıma eşyasıdır. Torba, çoğunlukla heybenin kullanıldığı yerlerde sadece azık taşımak ve tuz koymak için ya da çadırın içinin süslenmesinde kullanılır.³

1 Ayşegül Koyuncu Okca, Mustafa Genç, “Yörük Göçlerinde Deve”, *Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 58 (2017), s.228.

2 Öznur Aydın, “Gazipaşa (Zili-Cicim-Sumak) Heybe Torba ve Çuval Dokumaları”, *Ariş Dergisi*, 6 (2011), s.22.

3 Kaynak kişi Ali Atar’dan alınan bilgilere göre (03.09.2019).

Torba sapsarı elde, birden fazla iplik grubu ile tek renk ya da birden fazla renk ve farklı teknikler ile örülür. Çadırda tuz torbası, kaşık torbası, iğlik (bir çeşit dikiş torbası) gibi amaçlarına göre değişik ölçülerde torbalar bulunur.⁴ Konar-göçer Yörük yaşamın bir ürünü olan dokuma azık torbaları, günlük yaşam da son derece kullanışlıdır. Yörüklerin kullandığı azık torbaları gelenekten uzaklaşmamış, atkısı, çözgüsü, elde kirmanla eğrilmiş, bükülmüş yün malzeme, motifler ise yöresel özellikleri ve anlamları olan özgün nakışlardır. Yörükler yerine göre torbaları tuz torbası, kaşık torbası gibi torbalar olarak da kullanırlar. Değişmekle beraber bu torbaların ebatları azık torbasına göre daha dardır.

Sarıkeçili Yörüklerinin torbaları ıstarda kadınlar tarafından yaylada veya kışlakta dokunmuştur (Fotoğraf 4). Kullanılan malzemeleri kıl ve yündür. Dokumalarda çözgüde ve atklarda kıl kullanılması dokumanın sağlamlığı arttıran olumlu bir uygulamadır.

Çobanın boynuna veya omzuna rahatça asabildiği azık torbasının boyutları 22X30 cm, 25X40 cm, 35X50 cm. veya 45X55 cm. arasında değişir. Torbalar Yörük kültüründe en çok karşılaşılan dokumalar arasında olup bu örneklerle bütün Yörük topluluklarında rastlamak mümkün olmaktadır.⁵ Dokumalarda azık torbalarının yan kısımlarına örgülü püsküllerin yapıldığı görülür (Fotoğraf 26). Genellikle bu tür süslemeler Yörük kızlarının çeyizi için dokuduğu torbalarda görülür. Her Yörük kızının çeyizinde birkaç azık torbası, heybe, tuz ve kaşık torbası bulunur. Söz konusu dokumaların ipleri yün, motifleri özgün, boyları ise doğal boyadır. Yine torbaların ağız kısmındaki karşılıklı iki köşesine boyna asılması için elde örülmüş sağlam ipler bağlanarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 5-14-17-23-26).

Yörük torba dokumalarında uyumlu renklerin oluşturduğu bir kompozisyon bulunur. Azık torbalarının üzerinde kullanılan motifler yöreden yöreye değişiklik göstermektedirler.

Toplumsal değişimin Yörük hayatını da etkilemesi sonucu, torbaların günlük hayatta kullanımı yavaş yavaş azalmıştır. Bugün Yörüklerin dokuduğu torbaları ya merkezlerde bulunan müzelerde ya da özel koleksiyonlarda görmek mümkün olmaktadır.

Anadolu'da göçebelik yaşam biçiminin son temsilcileri olan Sarıkeçili Yörükleri yaşam şekilleri olarak en fazla geleneksel zenginlik barındıran topluluk özelliği taşımaktadır. Bu göçer toplulukların çok yakın tarihlerde tamamen yerleşik hayata geçeceği tahmin edilmektedir. (Fotoğraf 1).

3.1. Karaman Tarihi

Karaman kentinin ilk kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber yapılan arkeolojik kazılar neticesinde, önemli bir yerleşim bölgesi, ticaret ve kültür merkezi olduğuna dair belgeler bulunmuştur. Karaman ve çevresinin MÖ.8000 yıllarında yerleşik iskana sahip olduğu ortaya konulmuştur. İlk olarak, Hititler zamanında bir askeri ve ticaret merkezi olmuş daha sonra Firigya ve Lidya'lıların egemenliğine geçmiştir.⁶

Karamanoğulları Anadolu Selçuklu Devletinin zayıflamasından ve yıkılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan edip Karamanoğlu Devletini kurmuşlardır. Karamanoğulları Oğuz'ların Salur boyuna mensuptur. Şehir Klasik dönemlerde Larende olarak bilinir. Karamanoğlu Mehmetbey Konya civarında Moğollarla yaptığı savaşı kazanarak Konya'yı Moğol işgalinden kurtarmış ve Karamanoğlu Devletinin başkenti yapmıştır.⁷

4 Şerife Atlıhan, "Batı Anadolu'da Yaşayan Yörüklerde Heybe ve Torba Dokumalar", *Erdem Halı Özel Sayısı*, I (1999), s.37.

5 Meral Akan, "Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleneği", *Kalemişi Dergisi*, 7 (2016), s.43.

6 *Karaman Tarihi*, Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

7 Nafi Çağlar, *Kızık Boyu Türkiye Kızıkları*, Yalın Yayıncılık, Cilt 2, (2017), s.326.

3.2. Sarıkeçili Yörükleri ve Göç Hayatı

Karaman'da yaşayan Yörüklerin yaşamının bir parçası haline gelmiş dokumalar günümüzde az da olsa dokunmaktadır. Geçmişten bugüne üretilen ve günlük yaşam içerisinde kullanımı devam eden dokumaların, teknik olarak ve desen kompozisyonları olarak zengin bir yapıya sahip oldukları görülür. Günlük hayatta kullandıkları dokuma ürünlerinden olan torba (çanta) bunların kullanım alanları üzerinde durulmuş, günümüz değişimleri üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Kökenleri hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber Sarıkeçili Yörüklerinin, Oğuzların Bozok Kolunun Kayı boyundan geldikleri araştırmacılarca kabul edilmektedir.⁸ Yapı olarak göçebe kültüründe çobanlık grubuna girmektedirler. Sarıkeçili Yörükleri yaşamlarını sürekli olarak çadırlarda geçirmekte olup, kışın adına manar denilen geçici ve daha sağlam yapılarda kışlarlardı. Özellikle Yörükler için en önemli el sanatlarından olan dokumalar Yörük hayatının her evresinde olduğu görülmektedir.⁹

Anadolu'yu XI. yüzyıldan sonra mekân tutmaya başlayan Türkmen ailelerinin kendi gruplarına ait belirlediği geleneksel yaşam kültürü içerisinde konar-göçer olarak yaşamış daha sonra iskân edilerek yerleşik olarak günümüze kadar gelmişlerdir.¹⁰

Tarihsel süreçte insanoğlunun en temel sorunlarından birisi olan göç, literatürde ekonomik, siyasi, çevre veya bireysel sebeplere bağlı olarak bir noktadan başka bir yere yapılan bir süreliğine uzun ya da kısa süreli yerleşme amacı ile gerçekleşen yer değişme hareketi olarak tanımlanmaktadır.¹¹

Tamamen yerleşik hayata geçmeden önce yaylak ve kışlak hayatı sürdüren Yörüklerin hayatında en önemli unsurlar arasında yaylacılık, yayla da çadır hayatı ve hayvan yetiştiriciliği en başta gelmektedir. Yaylacılık bir yaşam yeri olmasının dışında Yörükler için bütün ihtiyaçlarını karşılayabildikleri geçici yurt edindikleri yerler olarak bilinirdi.¹²

Bazı kaynaklarda farklı tanımlamalar yapılsa da Yörük; yaylak-kışlak hayatı sürdüren, geçimleri hayvancılığa bağlı küçükbaş hayvancılıkla uğraşan, kendine has kültürleri ve sanatları olan topluluklardır.¹³ Bu yaşamın ve göç sisteminin olması, çeşitli kullanım eşyalarının şekillenmesinde önemli faktör olmuştur.

Yörük yaşam biçimi doğanın tam içinde hayvan ve insan arasındaki ilişki ile şekillenmiş ancak yazılı olmayan kuralların uygulandığı ilişkilerin oluşturduğu bir yaşam biçimi haline gelmiştir. Temel geçim kaynakları hayvancılık olan Yörüklerin de kendilerine göre bir kültür ve medeniyetleri vardı.¹⁴

Göç sırasında yolculuk için en seçkin giysiler giyilir, develer süslenir, göçmekte olan aşiretin ihtişamı gözler önüne serilirdi. Yörüklerin mevsimlere göre farklı çadır konumları vardı. Göç zamanlarını hava şartları belirlerdi. Göç sırasında bütün yükü develer çekerdi¹⁵. Hazırlama işleri de develerin durumuna

8 Hilmi Dulkadir, İçel'de Son Yörükler *Sarıkeçililer*, İçel Valiliği Yayınları-3, 1997, s. 23.

9 Aslı Bali, "Erdemli Yörük Kadınlarında El Dokumacılığı ve Bu Geleneğin Turizme Kazandırılması", *Motif Akademi Halkbilimi*, 24 (2018), s. 59-72.

10 Mustafa Genç, "Mut'un Hacıahmetli Köyü'nde Düz Dokuma Yayı Örneklere Yörük Dokumaları", *Aylık Dekorasyon ve Sanat*, 80 (1999), s. 146-151.

11 Naci Önal ve Aysun Dursun, "Muğla'da Konargöçer Yaşam ve Yaylacılık Geleneğinin İzleri", *Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu*, Muğla, 2012.

12 Kaynak kişi Meryem Gök'den alınan bilgilere göre (14.09.2019).

13 Mehmet Eröz, *Yörükler*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991, s. 23

14 Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş, I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.

15 Kaynak kişi Meryem Gök'den alınan bilgilere göre (08.03.2020).

göre yapılırdı. Havut adı verilen deve semerleri hazırlanırdı. Bunu destekleyen diğer malzemeler cicim tekniğinde dokunmuş yörelere göre farklı isimler alan dokuma türleri olmuştur. Bunların malzemesi çözüde keçi kılı ve desenlerde kullanılan renkli koyun yününden yapılmış ipe'dir (Fotoğraf 2-3).

Göç esnasında develer üzerinde bulunan yükler çuvallar ile taşınırlardı. Taşınacak bütün eşyalar da dokuma çuvallar kullanılırdı. Yörük kadınının en önemli uğraşları arasında yer alan, dokumalarını yaylada da yapabilmeleri için, ıstar parçaları eşyaların arasına yüklenirdi¹⁶. Aile de bulunan bütün genç kızlar ve gelinler mutlaka dokuma yapmayı bilir ve ihtiyaç durumuna göre dokuma yaparlardı. Deve kervanını takip eden Yörük kadınları ellerinde kirmanlar ile yün eğirirlerdi. Bunu bir gayret içinde yaparlardı. Bu eğirdikleri yünleri de dokumalarda kullanırlardı.¹⁷

3.3. Sarıkeçili Yörüklerinde Dokuma Geleneği

Sarıkeçili Yörükleri zengin bir dokuma geleneğine sahiptirler. Yörüklerde her bir dokuma örneği ayrı bir değer ve öneme sahiptir. Yörükler doğadan aldıkları ilham ile ve doğadan elde ettikleri malzemeler ile meydana getirdikleri değerleri her aşamada kullanmış ve değerlendirmişlerdir.

Korunma, saklama ve taşıma için kendi yaptıkları malzemeleri kullanmışlardır. Kendi hayvanlarından elde ettikleri malzemeler ile çeyizlik olarak kullanacakları dokumaları da yapmışlardır.¹⁸

Yörüklerinin geleneklerini, hayata bakışlarını, dünyayı algılayışlarını, yaşadıkları coğrafyanın, sahip oldukları tarihî dokunun özelliklerini yansıtmaları bağlamında çok değerlidir. Kadınlar bu dokuma ürünlerinde beğenilerinin yansımaları olan, çok çeşitli motifler kullanmışlardır.¹⁹

Fotoğraf 1: Keçi Yayılımı (Mustafa Konuk arşivinden, Karadağ, Karaman 2019)

16 Kaynak kişi Kezban Bacak'dan alınan bilgilere göre (16.08.2019).

17 Kaynak kişi Kezban Soydoğan'dan alınan bilgilere göre (18.09.2019).

18 Ahmet, Yüncü, *Kayı Boyundan Sarıkeçili Yörükleri*. Isparta: 103, 1998.

19 Kaynak kişi Şerife Uysal'dan alınan bilgilere göre (03.07.2019).

Fotoğraf 2: Koyun Kırkımı (İbrahim Koç arşivinden, 2019)

Fotoğraf 3: Keçi Kırkımı (Mustafa Konuk arşivinden, 2019 Karaman)

Fotoğraf 4: Istar Tezgahında Dokuma (Emrah Karadayı arşivinden, 2020)

Dokumaların tüm aşamaları Yörük kadınları tarafından yapılır. Kırkımı yapılan kıl ve yünler temizlenerek taranır ve kirmen ile eğrilir ve çıkırıkta bükülerek dokumaya hazır hale getirilir. Dokuma da kullanılan ipler doğal malzemeler ile renklendirilir.²⁰ Dokuma kilimleri göç sırasında, eşyaların muhafazasında veya çeyiz taşınırken yüklerin en üstüne örtü olarak sarılan özel genellikle zengin ve göz alıcı renklerin kullanıldığı dokumalardır. Karaman da Sarıkeçili Yörük dokumalarda kırmızı, siyah, gri, beyaz, turuncu, yeşil, mavi, pembe, sarı, bordo, kahverengi, krem ve açık yeşil renkler kullanılmıştır. Çoğunluğu desenli dokumalardan oluşur. Dokumalarda ölçü standartları olmaz. Ancak genellikle dikdörtgen formda dokunmuşlardır. Dokumlarda kompozisyonu ana motif ve bu motifi destekleyen küçük motiflerden oluşur.

20 Kaynak kişi Müslüme Yağal'dan alınan bilgilere göre (08.08.2019).

3.4. Araştırma Kapsamına Alınan Torbalar

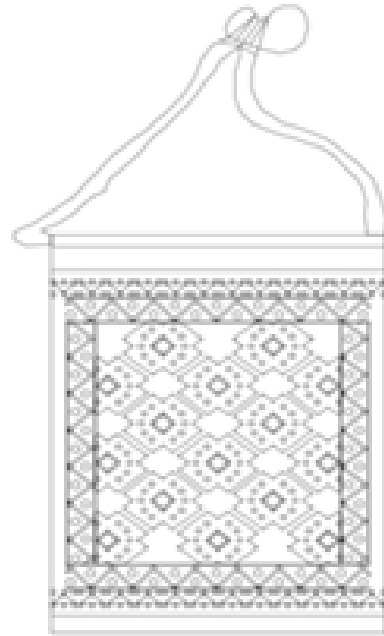
Örnek 1.

Fotoğraf 5-6: Dokumanın Ön Yüzü ve Arkası (Mustafa Konuk arşivinden, 2019 Karaman)

Fotoğraf 7: Detay

Çizim 1:

Bilgi Fişi

1. Örnek No : 1
2. İnceleme Tarihi : 16.08.2019
3. Bulunduğu Yer : Kezban Bacak
4. Bulunduğu Adres : Çamlık, Karaman
5. Kullanım Yeri : Çadır içinde küçük eşyaları koymak için kullanılmakta
6. Onarın Durumu : Görmemiştir
7. Ayrıntılı Tanım : -
- a. Tür : Çanta (Torba)
- b. Boyutları : 27X38 cm
- c. Kullanılan Teknikler : Cicim-Kilim Tekniği
- d. Kullanılan Malzeme : Yün
- e. Kullanılan Motifler : Su Yolu (akıtma), Kaz İzi (ayak), Damla (benek) ve Kelebek (kanat).
- f. Kullanılan Renkler : Sarı, turuncu, beyaz, gri, yeşil, bordo ve siyah.
- g. Kompozisyon : Kelebekli torba olarak bilinir. Dokumanın başlangıç ve bitiş kompozisyonu kaz izi motifi ile bezenmiştir. Zeminin etrafı su yolu motifi ile çevrenilmiş olup, ortada kelebek motifi eğri açı oluşturarak kompozisyonu oluşturmaktadır.

Örnek 2.

Fotoğraf 8-9: Dokumanın Ön Yüzü ve Arkası (Mustafa Konuk arşivinden, 2019 Karaman)

Fotoğraf 10: Detay

Çizim 2:

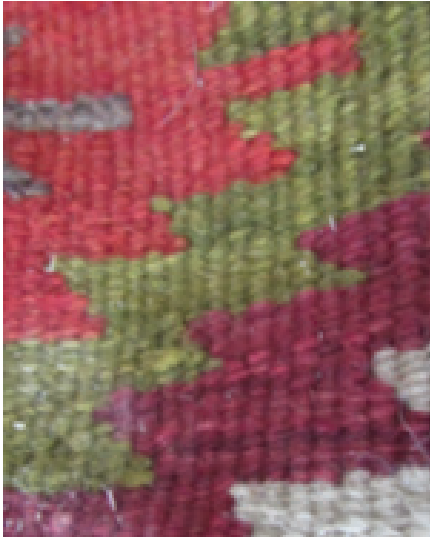
Bilgi Fişi

1. Örnek No	: 2
2. İnceleme Tarihi	: 16.08.2019
3. Bulunduğu Yer	: Kezban Bacak
4. Bulunduğu Adres	: Çamlık, Karaman
5. Kullanım Yeri	: Çadır içinde kaşıklık olarak kullanılmakta
6. Onarın Durumu	: Görmemiştir
7. Ayrıntılı Tanım	: -
a. Tür	: Çanta (Torba)
b. Boyutları	: 26X43 cm
c. Kullanılan Teknikler	: Cicim Tekniği
d. Kullanılan Malzeme	: Yün
e. Kullanılan Motifler	: Göz (çapraz), Kaz İzi (akıtma), Damla (benek), Su Yolu (akıtma), Kare.
f. Kullanılan Renkler	: Yeşil, pembe, sarı, mavi, açık yeşil, kırmızı.
g. Kompozisyon	: Dokumanın başlangıç ve bitiş kısımları önce su yolu motifi daha sonra göz motiflerin farklı renklerde sıralanması ile oluştuğu görülmektedir. Ortada bulunan kare motifini sınırlayan damla ve onun etrafını saran iz motifleri kompozisyonu oluşturmaktadır.

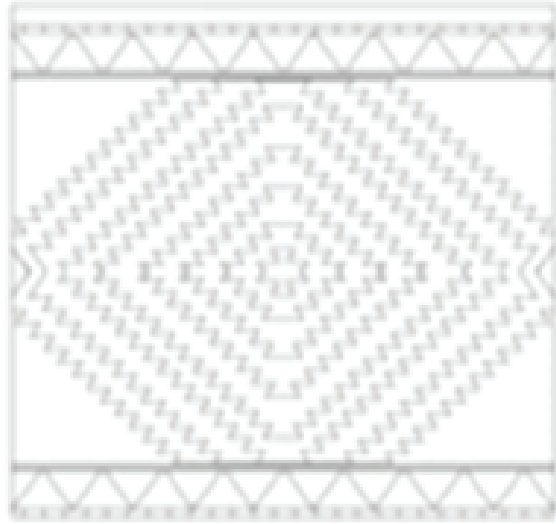
Örnek 3.

Fotoğraf 11-12: Dokumanın Ön Yüzü ve Arkası (Mustafa Konuk arşivinden, 2019 Karaman)

Fotoğraf 13: Detay

Çizim 3:

Bilgi Fişi

1. Örnek No : 3
2. İnceleme Tarihi : 03.09.2019
3. Bulunduğu Yer : Ali Atar
4. Bulunduğu Adres : Karadağ, Karaman
5. Kullanım Yeri : Şimdi duvarda dekor olarak kullanılmaktadır.
6. Onarın Durumu : Görmemiştir
7. Ayrıntılı Tanım :-

- a. Tür : Çanta (Torba)
- b. Boyutları : 35X37 cm
- c. Kullanılan Teknikler : Kilim Tekniği
- d. Kullanılan Malzeme : Yün
- e. Kullanılan Motifler : Yıldız, Muska (nazarlık), Damla (benek).
- f. Kullanılan Renkler : Bordo, beyaz, gri, kırmızı, yeşil, siyah.
- g. Kompozisyon : Çiğnaklı çanta modeli olarak bilinir. Dokumanın başlangıç ve bitiş noktalarında muska motifleri sıralı olarak bulunur. Yıldız motifi merkeze doğru daralarak farklı renklerde zeminler ile kompozisyonu oluşturmaktadır.

Örnek 4.

Fotoğraf 14-15: Dokumanın Ön Yüzü ve Arkası (Mustafa Konuk arşivinden, 2019 Karaman)

Fotoğraf 16: Detay

Çizim 4:

Bilgi Fişi

1. Örnek No : 4
2. İnceleme Tarihi : 03.07.2019
3. Bulunduğu Yer : Şerife Uysal
4. Bulunduğu Adres : Kisecik Mahallesi, Karaman
5. Kullanım Yeri : El İşlerini taşımakta kullanılmaktadır.
6. Onarın Durumu : Görmemiştir
7. Ayrıntılı Tanım : -
  - a. Tür : Çanta (Torba)
  - b. Boyutları : 32X36 cm
  - c. Kullanılan Teknikler : Cicim Tekniği
  - d. Kullanılan Malzeme : Yün
  - e. Kullanılan Motifler : Kaz İzi (ayak), Çengel (kanca), Göz (çapraz) ve Damla (benek).
  - f. Kullanılan Renkler : Kırmızı, beyaz, siyah, turuncu, yeşil, gri, pembe.
  - g. Kompozisyon : Gözlü çanta modeli olarak Yörükler tarafından adlandırılır. Dokumanın başlangıç ve bitiş noktalarında farklı renklerde sıralanmış çengel ve kaz izi motiflerinin sıralanması ile oluşmaktadır. Beyaz renk ile sınırlandırılmış farklı renklerde verrev olarak göz motifleri, dokumanın genel kompozisyonunu oluşturmaktadır.

Örnek 5.

Fotoğraf 17-18: Dokumanın Ön Yüzü ve Arkası (Mustafa Konuk arşivinden, 2019 Karaman)

Fotoğraf 19: Detay

Çizim 5:

Bilgi Fişi

1. Örnek No	: 5
2. İnceleme Tarihi	: 08.08.2019
3. Bulunduğu Yer	: Müslüme Yağal
4. Bulunduğu Adres	: Esentepe Mahallesi, Karaman
5. Kullanım Yeri	: El İşlerini taşımak için kullanılmaktadır.
6. Onarın Durumu	: Görmemiştir
7. Ayrıntılı Tanım	: -
a. Tür	: Çanta (Torba)

- b. Boyutları** : 42X58 cm
- c. Kullanılan Teknikler** : Cicim Tekniği
- d. Kullanılan Malzeme** : Yün-Pamuk
- e. Kullanılan Motifler** : Koç Boynuzu (erkek), Çengel (kanca), Pıtrak (buturak) ve Göz (çapraz).
- f. Kullanılan Renkler** : Bordo, beyaz, yeşil, mavi, pembe ve turuncu.
- g. Kompozisyon** : Kırıklı çanta modeli olarak isimlendirilmektedir. İki yönü de motifli bir dokumadır. Çengel motiflerin farklı renklerde sıralanması genel kompozisyonu oluşturmaktadır. Çengeller ortada bulunan pıtrak motifinin sınırlarını belirlemektedir. Çengeller koç boynuzu ile kesilerek devamlılık hissi uyandırmaktadır.

Örnek 6.

Fotoğraf 20-21: Dokumanın Ön Yüzü ve Arkası (Mustafa Konuk arşivinden, 2020 Karaman)

Fotoğraf 22: Detay

Çizim 6:

Bilgi Fişı

1. Örnek No : 6
2. İnceleme Tarihi : 08.03.2020
3. Bulunduğu Yer : Meryem Gök
4. Bulunduğu Adres : Sarı Evler, Karaman
5. Kullanım Yeri : Dekor olarak kullanılmaktadır.
6. Onarın Durumu : Görmemiştir
7. Ayrıntılı Tanım : -
- a. Tür : Çanta (Torba)
- b. Boyutları : 30X36 cm
- c. Kullanılan Teknikler : Zili-Cicim Tekniği
- d. Kullanılan Malzeme : Yün
- e. Kullanılan Motifler : Çapraz, Çengel (kanca), Ok, Z Motif, Kelebek (kanat) ve Damla (benek).
- f. Kullanılan Renkler : Yeşil, siyah, turuncu, mavi, pembe, bordo ve beyaz.
- g. Kompozisyon : Oklu torba olarak bilinir. Kompozisyonun dört köşesinde çapraz motifleri bulunmaktadır. Farklı renklerden oluşan Z motifleri orta zeminde bulunan ok motiflerini sınırlandırmaktadırlar. Dokumanın ortasında merkezi motif olarak kelebek yanışı vardır.

Örnek 7.

Fotoğraf 23-24: Dokumanın Ön Yüzü ve Arkası (Mustafa Konuk arşivinden, 2019 Karaman)

Fotoğraf 25: Detay

Çizim 7:

Bilgi Fişi

1. Örnek No	: 7
2. İnceleme Tarihi	: 14.09.2019
3. Bulunduğu Yer	: Meryem Kola
4. Bulundurma Adres	: Yunuskent Mahallesi, Karaman
5. Kullanım Yeri	: Duvar da dekor olarak kullanılmaktadır.
6. Onarın Durumu	: Görmemiştir
7. Ayrıntılı Tanım	: -
a. Tür	: Çanta (Torba)
b. Boyutları	: 34X31 cm
c. Kullanılan Teknikler	: Cicim Tekniği
d. Kullanılan Malzeme	: Yün-Kıl
e. Kullanılan Motifler	: Kedi İzi, Pıtrak (buturak), Muska (nazarlık) ve Damla (benek).
f. Kullanılan Renkler	: Sarı, yeşil, kırmızı, siyah.
g. Kompozisyon	: İzli çanta olarak isimlendirilmektedir. Bu torba dokumanın iki yönü de desenli olarak dokunmuştur. Dokumanın arka kısmı serme motifler ile bezenmiştir. Ana kompozisyonu oluşturan yanış kedi izi motiftir. Orta kısım direkler ile sınırlandırılarak desen kompozisyonu tamamlanmıştır.

Örnek 8.

Fotoğraf 26: Dokumanın Ön Yüzü (Mustafa Konuk arşivinden, 2020 Karaman)

Fotoğraf 27: Detay

Çizim 8:

Bilgi Fişi

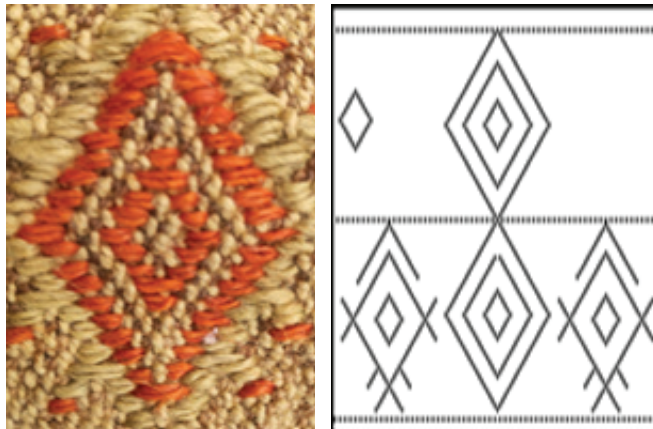
1. Örnek No	: 8
2. İnceleme Tarihi	: 26.08.2020
3. Bulunduğu Yer	: Ayşe Tiske
4. Bulunduğu Adres	: Elmaşehir Mahallesi, Karaman
5. Kullanım Yeri	: Duvarda dekor olarak kullanılmaktadır.
6. Onarın Durumu	: Görmemiştir
7. Ayrıntılı Tanım	: -
a. Tür	: Çanta (Torba)

- b. Boyutları** : 41X34 cm
- c. Kullanılan Teknikler** : Cicim Tekniği
- d. Kullanılan Malzeme** : Yün
- e. Kullanılan Motifler** : Kaz İzi (ayak), Koç Boynuzu (erkek), Çengel (kanca), Tarak ve Göz (çapraz).
- f. Kullanılan Renkler** : Beyaz, bordo, mavi, siyah ve yeşil.
- g. Kompozisyon** : Dokuma diğer dokumalardan farklı olarak yeni olan bir dokuma ürünüdür. Dokumanın etrafı tarak motifleri ile sınırlandırılmıştır. Dokuma boydan şeritlere ayrılarak oluşturulmuş olup, hâkim olan motif koç boynuzu motifidir. Başlangıç ve bitiş noktalarında aynı renkler ile sıralanmış çengel ve kaz izi motifleri bulunur.

Örnek 9.

Fotoğraf 28-29: Dokumanın Ön Yüzü ve Arkası (Mustafa Konuk arşivinden, 2019 Karaman)

Fotoğraf 30: Detay

Çizim 9:

Bilgi Fişi

1. Örnek No : 9
2. İnceleme Tarihi : 14.09.2019
3. Bulunduğu Yer : Meryem Kola
4. Bulunduğu Adres : Yunuskent Mahallesi, Karaman
5. Kullanım Yeri : Sandıkta muhafaza edilmekte
6. Onarın Durumu : Kenar kısımları naylon iplikler ile sağlamlaştırılmıştır.
7. Ayrıntılı Tanım : -
- a. Tür : Çanta (Torba)
- b. Boyutları : 26X37 cm
- c. Kullanılan Teknikler : Cicim Tekniği
- d. Kullanılan Malzeme : Yün
- e. Kullanılan Motifler : Pıtrak (buturak), Göbek (orta alan), Göz (çapraz).
- f. Kullanılan Renkler : Kırmızı, Pembe, Sarı, Kahverengi ve Turuncu.
- g. Kompozisyon : Göbekli model olarak bilinir. Dokuma dikey olarak şeritlere ayrılmış bir kompozisyon şekline sahiptir. Hakim olan motif göbek motifidir. Dokumanın arkası motifsiz olup, dikey olarak farklı renkler ile şeritlere bölünmüştür. Dokuma kompozisyonunda bir sınırlandırılma olmayıp şeritler devamlılık olgusu vermektedirler.

Örnek 10.

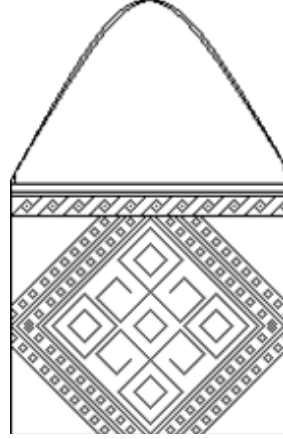

Fotoğraf 31-32: Dokumanın Ön Yüzü ve Arkası (Mustafa Konuk arşivinden, 2019 Karaman)

Fotoğraf 33: Detay

Çizim 10:

Bilgi Fişi

1. Örnek No : 10
2. İnceleme Tarihi : 18.09.2019
3. Bulunduğu Yer : Kezban Soydoğan
4. Bulunduğu Adres : Sarıkaya Mahallesi, Karaman
5. Kullanım Yeri : Duvarda asılı halde sergilenmektedir.
6. Onarın Durumu : Onarım görmemiştir, sonradan içine astar dikilmiştir.
7. Ayrıntılı Tanım : -
  - a. Tür : Çanta (Torba)
  - b. Boyutları : 23X37 cm
  - c. Kullanılan Teknikler : Cicim Tekniği
  - d. Kullanılan Malzeme : Kıl-Yün
  - e. Kullanılan Motifler : Bereket, Göz (çapraz).
  - f. Kullanılan Renkler : Sarı, Yeşil, Kahverengi, Mavi ve Pembe.
  - g. Kompozisyon : Anahtarlı pıtırak modeli olarak bilinir. Dokumanın ortasında kompozisyona hakim olan bereket motifi bulunur. Motifi sınırlandıran şeritlerin içinde göz motifi bulunur. Torbanın ağız kısmında yatay bölme içinde farklı renklerde sıralanmış göz motifi bulunur. Dokumanın arka kısmı motifsiz yatay şeritlere ayrılarak farklı renklerde oluşturulmuştur.

Çalışmaya alınan toplam 10 adet dokuma torba (çanta) bulunmaktadır. Bu dokumalar bilgi fişleri ile dokumanın bulunduğu adres bilgileri, kime ait olduğu, dokumanın konumu, dokumanın durumu, ayrıntılı teknik bilgileri verilerek kompozisyon özelliği açıklanmıştır.

4- ARAŞTIRMA BULGULARI

Bölgede tespit edilen günlük kullanmak için yapılan dokumalar, diğer bölgelere nazaran sade bir kompozisyona sahiptir. Günümüzde torba dokumalar dekor amaçlı dokunmakta olup, geçmişte azık koymak, küçük ihtiyaç malzemeleri taşımak, pazar eşyası ve tuz koymak için dokunduğu tespit edilmiştir. Bu makaleye alınan dokumalar kilim, cicim ve zili tekniği ile dokunmuştur. İnceleme kapsamına alınan 10 örneğin dokuma malzemeleri incelendiğinde kıl, yün ve pamuk malzeme kullanıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelemeye alınan dokumalarda kullanılan motiflerin tamamı geleneksel motiflerdir.

Teknik olarak ise kilim, cicim ve zili teknikleri kullanılmaktadır. Torbaların genellikle ön kısımlarının motifler ile bezenmiş, arka tarafları ise motifsiz dokunduğu görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan 10 dokumanın içerisinde sadece 2 adet dokumanın arka kısmı motifler ile bezenmiştir (Fotoğraf 18-24). Bu torbaların motifli yüzünde, Kaz İzi, Su Yolu, Damla, Kelebek, Göz, Eşkenarlı, Yıldız, Muska, Çengel, Koç Boynuzu, Pıtrak, Çapraz, Elibelinde, Ok, Z Motif ve Tarak motifleri aynen veya küçük form değişiklikleri yapılarak dokumalarda kullanılmışlardır²¹. Dokuma ebatları en'de 24-42 cm arasında, boy'da ise 31-58 cm. arasında değişmektedirler. Dokumalarda Yörük kadınlarının kendi doğal yollar ile boyadıkları renkli ipleri kullandıkları görülmektedir. Torba dokumalarda yoğunluk olarak beyaz, yeşil, siyah, bordo, kahverengi, kırmızı ve turuncu renkler kullanılmıştır. İncelenen dokuma kompozisyonlarında kedi izi, damla, göz ve çengel en çok kullandıkları motifler olarak görülmektedir. Son dönemlerde yapılmış olan örneği incelediğimizde net olarak görmekteyiz ki bugün yerleşik hayat süren Sarıkeçili Yörüklerine ait dokumaların ebatları değişerek boyları kısalmış ve enleri genişlemiştir (Fotoğraf 26).

5. SONUÇ

Karaman ilinin merkezinde yaşayan Sarıkeçili Yörükleri bahar mevsiminde hava durumuna göre yaylalara çıkarak yaşamlarını çadır hayatında sürdürmektedirler. Sürekli yer değiştirme halinde olan Yörükler, eşyalarını sarmak, muhafaza etmek ve kolay taşıyabilmek için dokuma yapmış ve bunları günlük hayatlarında kullanmışlardır. Dokuma esnasında yünün kırılarak iplik haline getirilmesi, üretim ve bitim aşamaları aile üyeleri tarafından bizzat yapılmaktadır. Gelip geçtikleri yörelerde bulunan dokumaların desen ve kompozisyonlarından da esinlenerek çeşitli dokumalar yapmaktadırlar. Karaman Bölgesi de göç geçiş güzergahı üzerinde olduğu için Sarıkeçili Yörüklerinde tespit edilen dokumalarda merkeze ait karakteristik bir kompozisyon özelliğine rastlanılmamış olup, Anadolu'da yapılan dokuma tarzlarına benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Yörüklere ait dokumaları incelediğimizde hem günlük ihtiyaçlarını karşılamak için dokudukları ürünleri, hem de dokumaya aktardıkları duygu ve düşüncelerini, estetik bakışlarını yaptıkları bezemelerden anlayabilmekteyiz.

Unutulmaya yüz tutan Yörüklerin günlük hayatında kullandığı azık, tuz ya da el işi torbaları adı ile dokunan çantaların günümüzde kullanım alanının daraldığı ve kullanım amacının da dışına çıkıldığı görülmektedir. Günümüzde merkezi yerleşim yerlerinde kızlar ve kadınlar tarafından dokuma torbalar çanta adı ile isimlendirilerek kullanılmaktadırlar. Günümüzde genç kızların kullandığı bu torbaların dokuma ipleri genelde fabrikasyon, boyutları daha dar, üzerlerindeki motifler ise genellikle geleneksel olmayan motiflerdir. Yörükler motiflere yanlış ismini vermektedirler.

Yörüklerin hayatında dokuma önemli bir yere sahiptir. Gerek günlük yaşantılarında gerekse göç esnaslarında dokuma ürünlere büyük birer anlam yüklemektedirler. Çünkü onlar için her dokuma parçasının farklı bir yeri, görevi ve önemi bulunmaktadır. Bazen bir gardıroba dönüşebilen çuvallar bazen un, tuz, bulgur saklamak için dokumadan kiler dolabına bazen de genç bir kızın çeyizini saklamak için çeyiz sandığına dönüşebilmektedir.

21 Kaynak kişi Meryem Gök'den alınan bilgilere göre (08.03.2020).

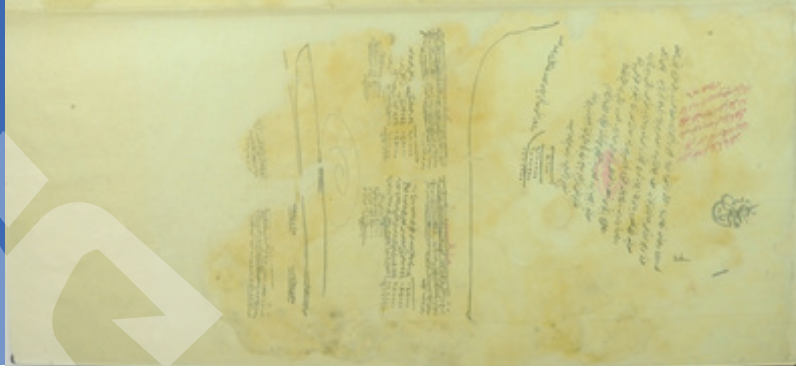
Dokumaya verilen önemin günümüzde tamamen kaybolmaya başladığı ve artık önemini yitirdiği tespit edilmiştir. Günümüz yaşam şartları ve modern tarza ayak uydurma isteği bu geleneklerin ortadan kaldırılmasına neden olmuştur. Ancak ulaşılan dokumalar Yörük topluluklarının kendine has kimliklerini bizlere aktarmaktadırlar. Karaman bölgesindeki torbalar bölgede bulunan diğer dokumalar ile benzerlik göstermektedirler. Genellikle insanların elinde olan malzemeleri kullanarak dokuma yaptıkları tespit edilmiştir. Günümüzde toplumların hayatları değiştiği gibi bu durum, Yörük yaşamında da değişimlere neden olmuştur. Yaşamın her aşamasını dokumalarda gösteren motifler, anlam olarak bakıldığında, önceden yaşanmış hayatın kayıtlı belgeleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Geçmişte ihtiyaç olan dokuma torbaların, günümüzde daha çok giyim ve kuşama uygun olarak kullanılan malzeme olduğu tespit edilmiştir. Bu tür torbaların yerini farklı kullanım malzemeleri almıştır. Son yıllarda göç geleneğinin sonlanması dokumaları olumsuz etkilemiş olup, işlevsel olan dokumaların özelliğini kaybettiği görülmektedir. Bu geleneksel kültürel değerlerin araştırılması, belgelenmesi, yaşatılması ve aktarılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akan, Meral. "Anadolu Yörük Yaşamında Dokuma Geleneği". *Kalemşi*. 7 (2016): 39-53.
- Atlıhan, Şerife "Batı Anadolu'da Yaşayan Yörüklerde Heybe ve Torba Dokumalar". *Erdem Halı Özel Sayısı I*. Ankara: Sayı: 28 Atatürk Kültür Merkezi Yayını.37 (1999)
- Aydın, Öznur . "Gazipaşa (Zili-Cicim-Sumak) Heybe Torba ve Çuval Dokumaları". *Arış*. 6 (2011): 20-27.
- Bali, Aslı. "Erdemli Yörük Kadınlarında El Dokumacılığı ve Bu Geleneğin Turizme Kazandırılması". *Motif Akademi Halkbilimi*. 24 (2018): 59-72.
- Çağlar, Nafi. *Kızık Boyu Türkiye Kızıkları*. 2. cilt İstanbul: Yalın Yayıncılık, 2017: 321-326.
- Dulkadir, Hilmi. İçel'de Son Yörükler *Sarıkeçililer*. İçel Valiliği Yayınları-3, 1997.
- Eröz, Mehmet. *Yörükler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1991.
- Genç, Mustafa. "Mut'un Hacıahmetli Köyü'nde Düz Dokuma Yayı Örnekleri Yörük Dokumaları". *Aylık Dekorasyon ve Sanat*. 80. (1999):146-151.
- Karaman Belediyesi. *Karaman Tarihi*. İstanbul: Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.
- Koyuncu, Okça Ayşegül ve Genç, Mustafa. "Yörük Göçlerinde Deve". *Akademik Sosyal Bilimler*. 58. (2017): 225-236.
- Ögel, Bahattin. *Türk Kültür Tarihine Giriş I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1978.
- Önal, Naci. Dursun, Aysun. "Muğla'da Konargöçer Yaşam ve Yaylacılık Geleneğinin İzleri", Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu. Muğla, 2012.
- Yüncü, Ahmet. *Kayı Boyundan Sarıkeçili Yörükleri*. Isparta: 103, 1998.

Kaynak Kişiler:

- Ali Atar (46). Çoban, Karadağ Bölgesi, Karaman 03.09.2019.
- İbrahim Koç (44) Çiftçi, Kazımkarabekir, Karaman 10.08.2019
- Kezban Bacak (59). Ev Hanımı, Çamlık, Karaman 16.08.2019.
- Kezban Soydoğan (60). Ev Hanımı, Sarıkaya Mahallesi, Karaman 18.09.2019.
- Meryem Gök (68). Ev Hanımı, Sarı Evler, Karaman. 08.03.2020.
- Meryem Kola (54). Memur, Yunuskent Mahallesi, Karaman 14.09.2019.
- Müslüme Yağal (57). Ev Hanımı, Esentepe Mahallesi, Karaman 08.08.2019.
- Şerife Uysal (66). . Ev Hanımı, Kiscik Mahallesi, Karaman 03.07.2019.

OSMANLI ARŞİVİNDE HALICILIK ÜZERİNE BİR DEFTER ANALİZİ (MAD-d- 14500 NUMARALI)

Hasan AKDAĞ - Yasemin POLAT*

ÖZ

Halıcılık geleneksel Türk sanatları içerisinde önemli bir yere ve tarihî bir geçmişe sahiptir. Bu sanat, başından beri Türklerin yaşadığı her coğrafyada varlığını sürdürmüştür. Halı dokuma tekniğini bulan ve onu dünyaya tanıtan da yine Türkler olmuştur. 19. yüzyıl ortalarına doğru Türk halıcılığı eski değerini kaybetmeye başlamıştır. Üzerinde çalıştığımız defterde; halıcılık faaliyetlerini geliştirmek ve üretimde rağbeti arttırmak için devlet tarafından birtakım tedbirler alındığı görülmektedir. Osmanlı Devleti, dokunan halıları istenilen kaliteye yükseltmek ve herkesin kullanmasını sağlamak amacıyla tüccarlara, sözleşme ile belli bir miktarda sermaye vermiştir. Burada önemli olan bir mesele var ki o da teşviklerdir. Destek olarak verilen sermayenin sadece yeni tarz halı üretimi yapmayı taahhüt eden tüccarlara verilmesi çok önemlidir. Halı üretecek kişilere imalat ile ilgili bilgiler yetkili memurlar tarafından verilmiş ve çalışanlar da talep edildiği şekilde dokumuşlardır. Yeni tarz halı üretimine teşviki arttırmak için yükleniciler taltif edilmiş; eski usul dokumalar için gümrük vergisi alınmaya devam ederken bu yeni uygulamaya ise vergi muafiyeti getirilmiştir. Böylece ucuza mal edilen ve daha çok rağbet göreceği düşünülen halılar imal edilmiştir. Tarihî Uşak halısı, “Nev-resim” görünümü ile klasik formundan uzaklaşmış ve yeni desenlere kavuşmuştur. Sonuç olarak devlet büyük bir yatırımla, maddî ve teknik destek vererek halıcılığın gelişmesine katkı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Halı, Uşak, Dokuma, Teşvik, Sermaye.*

* Dr. Öğr. Üyesi- Öğr. Gör., Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü / Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, El Sanatları Bölümü, Halıcılık-Kilimcilik Programı
e- posta: hasan.akdag@usak.edu.tr, /yaseminpolat@kilis.edu.tr / ORCID: 0000-0002-0380-7550 / 0000-0002-0244-1913
Makale Türü: Araştırma makalesi/ DOI: <https://doi.org/10.342.42/akmbaris.2021.146>
Makale Gönderim Tarihi: 13.02.2021 / Makale Kabul Tarihi: 18.06.2021

ABSTRACT

DEFTER ANALYSIS OF CARPETRY IN THE OTTOMAN STATE ARCHIVES (NO. MAD-d-14500)

Carpetry among the Turkish traditional arts has a very important place and historical past. This art survived from its emergence in the geography that Turks lived. The Turks discovered carpet weaving technique and extended all over the World. From the mid of 19th century and on Turkish Carpetry started to lose its importance due to developing mass production technology. Some financial promotions were introduced by the state in order to develop hand-woven carpet weaving activities and to increase the demand for hand-woven carpets. Ottoman Government supported carpet traders by capital incentives for reaching the desired quality level and extensive public usage. This is a very important problem for the promotion of the sector. It will be very much influential to distribute promotions to weavers who guaranty new type of weaving.(designs and patterns). The necessary carpet weaving information to weaving people was given by authorized trainers and carpets were woven accordingly. Contractors were awarded in order to increase the promotions for the new type carpet production. Custom duty tax is continued for old type weavings but tax exemption is introduced for the new type carpets. Thus, carpets which were produced much more cheaply and were continued to be in great demand were produced. Therefore, the traditional (historical) Uşak Carpet with its “Nev-resim” appearance got further away from its classical form and new motifs were obtained. As a result, according to the book that we work on, it is evident that the state contributed for the development of carpet weaving by investing a large amount of money in material and technical support.

Keywords: *Uşak, Carpet, Weaving, Promotion, Customs-Duty Tax, Capital.*

1. GİRİŞ

Türkler, ana yurtları Orta Asya'nın iklim şartlarına uygun olarak yaşamlarını sürdürebilmek için ürettikleri dokumaları gittikleri yerlere götürmüşler ve karşılaştıkları toplumlara tanıtmışlardır. Yaklaşık dört bin yıllık tarihlerinin getirdiği kültür birikimleriyle Orta Asya'dan Anadolu'ya, Kuzey Afrika'ya ve Avrupa'ya uzanan bir Türk sanatı üslubu oluşturmuşlardır. Gittikleri coğrafyalarda karşılaştıkları diğer milletlerden etkilenmişler ve onları da etkilemişlerdir. Türkler binlerce yıldır değişik coğrafyalarda yurt tutmalarına rağmen kendilerine özgü kültür yapılarını korumuşlardır. Türk halı sanatı yüzyıllar içerisinde dünyaya tanıtılan özel bir sanat dalıdır.

Halı sanatını geliştiren ve bütün dünyaya tanıtan Türkler olmuştur. Bu bağlamda Aslanapa, bunu güzel ve veciz bir şekilde “Halı, Türk sanatının en orijinal yaratmalarından biri olduğu gibi dünya medeniyetine Türklerin bir hediyesidir.” Demek suretiyle ifade eder.¹

Bu çalışmada; T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan MAD-d- 14500 numaralı defter incelenmiştir. Bu defter 19 Haziran 1848 tarihli ve Osmanlı Devleti'nin Ege Bölgesindeki bir halı üretim-istihdam projesini ele almaktadır.

1.1. TÜRKLERDE HALICILIK

Türkler, İpek Yolu'na hâkim bölgelerde yaşadığı için dokuma ve kumaş malzemelere fazlasıyla aşina idiler. Hem bu sebeplerden hem sanatsal yatkınlıktan hem de ihtiyaçlardan dolayı, doğayla iç içe geçmiş motifler ve eşsiz desenlerle bezenmiş halı ve kilimler ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri ihtiyaç

1 Halil Açıkgöz, “Türkçe’de Halı ve Halıcılık Terimleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Türk Halıları Özel Sayısı*, Ekim, (1984), s.137-155.

hissedilen halının ilk defa Türkler tarafından dokunmuş olduğu somut delillerle ispatlanmıştır.² 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında, Ön Asya ve Orta Asya'da yapılan kazı ve araştırmalar sonucunda Türklere ait uygarlıkların izleri gün ışığına çıkarılmaya başlanmıştır. Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarının en eski medeniyet olduğu sanılırken, Orta Asya'daki arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkan verilere bakıldığında, Türk kültürünün bunlardan daha eski olduğu anlaşılmıştır. Burada bulunan eserlerin çokluğu ve ustaca işlenmesi Türk sanatının kaynaklarına doğru yönelmeyi gerektirmiştir. Rus arkeolog Rudenko'nun Pazırık bölgesinde bulunduğu halı inanılmaz derecede sık dokulu, ustalıklı düzenlenmiş kompozisyon ve renklere sahiptir. Türk halı sanatında Pazırık halısından 13. yüzyıla kadar uzun bir boşluk görülmektedir. Türk halı sanatının düzenli ve sürekli gelişiminin Selçuklu halılarıyla başladığı kabul edilmektedir. Konya'da bulunan Selçuklu halıları 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar uzanan zincirin ilk büyük halkasını oluşturmaktadır.³ Dünya halı sanatı tarihinde hakiki "Gördes-Türk" düğümü tekniğinde yapılmış ilk halılar Konya Alâeddin Cami'inde bulunmuştur. Bunların Konya'nın büyük bir camiinde bulunmuş olmaları Anadolu Selçukluları zamanında yapılmış olmalarının en büyük delilidir. Bu muhteşem halıların 1221 ile 1250 yılları arasında yapılmış olduğu muhakkaktır. Bu halılar günümüzde dünyanın en zengin halı koleksiyonuna sahip müzelerin başında gelen İstanbul Türk-İslâm Eserleri Müzesi'nin en değerli eserleri olarak teşhir edilmektedir.⁴ Anadolu Selçuklu halıları 20. yüzyıla kadar gelen Türk halı sanatının temelini oluşturduğu söylenebilir. 13.-15. yüzyıllar arasındaki döneme ait Anadolu Selçuklu halıları; 1- Konya halıları 2- Beyşehir halıları 3- Fustat (Eski Kahire) halıları 4- Hayvan figürlü Anadolu halıları olmak üzere dört⁵ temel başlık altında toplanmaktadır.⁶ 14. yüzyılın başlarından itibaren Türk halı sanatına hayvan figürlerinin girdiği, ilk olarak Avrupalı ressamın tablolarından anlaşılmıştır.⁷ 15-16. yüzyıl Erken Osmanlı Devri Halılarını, 14. yüzyıl Anadolu halıları gibi, Avrupalı ressamın tablolarından tanıyoruz.⁸ Özellikle Hans Holbein ve Lorenzo Lotto'nun tablolarında görülen halılar, yabancı literatüre bu ressamın adı ile geçmiştir. Ancak bunların Uşak halısı olduğu görülmüştür.⁹ 15. yüzyılın geometrik desenlerinin yerini organik stilize bitkisel desenler almış, diğer yandan madalyon ve bitkisel motifli halılar yoğunlukla kullanılmaya başlanmış, daha sonra bunları Kuşlu ve Çintemani adıyla bilinen Uşak halıları takip etmiştir. Bu dönemde halıcılığın en önemli merkezi Uşak'tır.¹⁰ Osmanlı Devri Anadolu-Türk halıları 16. ve 17. yüzyılda altın çağına erişir. Bu dönemde iki halı grubu ortaya çıkar. Bunlardan birincisi Saray halıları, ikincisi Uşak halılarıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dünya ipek ticaretini elinde bulundurduğu 16. yüzyılda dokunmaya başlayan Saray halıları bir yüzyıl kadar devam etmiştir. Ancak Gördes, Kula ve Milas yörelerinde, 17. yüzyıldan 20. yüzyıl ortalarına kadar dokunmuş, Smyrna (İzmir) halıları adıyla İzmir Limanı'ndan Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Bu halılar Avrupa'da çok tutulmuştur.¹¹

2 Hilal Doğan, "Türklerden Dünyaya Yayılan Halı ve Kilimler Her Motifte Ayrı Bir Hikâye Barındırıyor", *Ankara, Tarım ve Orman Dergisi*, Mart-Nisan Sayısı, (2018). s.85.

3 Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1974, s.15.

4 Oktay Aslanapa, "Konya Selçuklu Halılarının Menşei ve Gelişmesi", *Türk Edebiyatı Dergisi*, 132, (1984), s.15.-16.

5 Bekir Deniz, "Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları", *İzmir, Sanat Tarihi Dergisi*, 14-1, (2005), s. 84.

6 Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul: Eren Yayın Evi, 1987, s.13.

7 Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Bankası, Kültür ve Sanat Hizmetleri, 1972, s.7; Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991, s.19.

8 Bekir Deniz, "Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları", s.85.

9 Elvan Anmaç (Özkavruk Adanır), "Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Batı Anadolu (Ege Bölgesi) Halıcılığına Etkisi ve 19. Yüzyıldan Başlayarak Bu Bölgede İngiliz Sermayesi ile Üretilen Halıların Kalite, Renk ve Desen Özellikleri", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992, s. 47-50.

10 Gonca Samuk, "Uşak Halılarının Dünü ve Bugünü", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Türk Halıları Özel Sayısı, (1984), s.110.

11 Şerare Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1974 s. 75; Bekir Deniz, "Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, 14-I, (2005), 79-103 s. 87.

Osmanlı Devri'nde Uşak, ticaret kervanlarının geçtiği bir güzergâh-şehir niteliğindedir. Burası, halı ve kilim dokumacılığı alanında çok gelişmiş bir imalât ve ticaret merkezidir. 16. yüzyılın başlarından itibaren Uşak halıları, İzmir Limanı vasıtasıyla Avrupa'ya sevk edildi. 19. yüzyılda da bu faaliyet zirve noktasına ulaştı. Türk halıcılığı gelişimini 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar devam ettirmiştir. Bunda hem Avrupadaki saray ve kiliselerde Türk halılarının tercih edilmesi, hem de İstanbul'da selatin camilerin ve Müslümanların kutsal mekânlarında (Harem-i şerif, Hz. Peygamberin türbesi vb. önemli türbeler) bu halıların kullanılması önemli bir etkidir.¹² Bu halılar sarayda mevcut Nakkaşhane'de tasarlanırdı. Buradaki nakkaşların hazırladığı halı çizimlerinden, büyük ölçekli câmî ve sarayların taban halıları, Uşak'taki halı atölyelerine sipariş edilirken, seccâde boyutlarında ve saray sanatı ekolünü daha iyi yansıtan halılar İstanbul'da dokunmaktaydı.¹³ Bu arada halı sektörünün gelişiminde 1840'lardan itibaren zaman zaman devlet desteği görülmektedir. Desteğin ilki Cemâat-i Kalıçebâfân-ı Hâssa'nın Sultan I. Ahmed döneminde Cemâat-i Sorgucuyân-ı Hâssa'ya dönüştürülmesinden sonra, ikinci defa saraya bağlı halı üretimi, 19. Yüzyılda sanayileşme hareketiyle kurulan Fabrikayı Hümayun'lardan Feshâne ve Hereke Fabrikası'nda yeniden gündeme gelir. Feshâne Fabrikası Sultan II. Mahmut döneminde dokuma imalathanesi olarak kurulmuş; esas üretimi fes olan fabrikada, 1843'de bir atölye halinde halı üretimi başlamış ve 1914'e kadar devam etmiştir. Burada üretilen halıların bazılarında çerçeve içinde Feshane yazısı ve bazılarında da hem yazı, hem de tarih vardır.¹⁴

Osmanlı devleti kurumsal anlamda dokuma sektörünü desteklemekle beraber yöresel üreticilere teknik ve maddi yardımda bulunmuştur. Osmanlı Arşivinde, bununla ilgili olarak istihdam ve kalite artırımı amacıyla yerel yönetimlerle yazışmaya ilişkin, belgeler vardır.¹⁵ Üzerinde çalıştığımız defter de, günümüzdeki kalkınma ajanslarının ekonomik destekli projelerine benzer bir program uygulanmıştır.

2. OSMANLI ARŞİVİNDEKİ BİR DEFTER ANALİZİ

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda genel durumu göz önüne alındığında ekonomik ve sanayi alanında birçok problemle karşı karşıya kaldığı bir gerçektir. Özellikle sanayisinin makineleşme ile rekabet edemeyecek seviyede oluşu bu problemi iyice ağırlaştırmıştır. Anadolu'da geleneksel metotlarla üretilen mallar hem çok maliyetli hem de Avrupa ile rekabet edemeyecek derecede kaliteden uzaktı. Osmanlı sanayisi kendini yenilemek zorunda olduğu halde birçok nedenle bir türlü bunu başaramıyordu. Bunda, sürüp giden savaşlar ve ayaklanmaların payı da olmalıdır. Üretilen sınırlı sayıdaki malların arasında en önemlisi halı idi. Halı ağırlıklı olarak Uşak, Gördes ve Kula'da dokunmaktaydı. Ordu ve sarayın ihtiyaç duyduğu kumaş ve dokumaları karşılamak amacıyla Hereke'de kurulan fabrikada 1891 yılında 100 tezgâhla halı üretimine geçilmiştir.¹⁶ Ucuz işçiliğe ve düşük teknolojiye dayalı, herkesin yapabileceği katma değeri düşük üründen ziyade tasarıma ve el becerisine dayalı her yerde rahat bulunamayan, Türk gelenek ve göreneklerini yansıtan desenler ve renklerle üretilmiş halılarla uluslararası piyasalarda rekâbet etme şansı yoktu.¹⁷ Daha 1900'ün başında 600 yıllık mazisinden bahsedilen Uşak halısı bile Avrupa'ya ihraç

12 T.C Başkanlık Osmanlı Arşivi, C. EV. 17473- HAT. 56667- C. EV. 7083, İstanbul.

13 Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatı*, s.143.

14 M. Önder Çokay, "Osmanlı Saray Sanatı Ekolünde Sanatçılar ve Halı Üretimi", *Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2 (2003), s.2-3. 2003, İstem, Yıl:1, Sayı.2, s.2-3.

15 T.C Başkanlık Osmanlı Arşivi, İ. MVL. 246/8931- İDH. 270/16847- İ. MVL. 98/2097- İ. MSM. 79/2282, İstanbul.

16 Ali Ata Yiğit, "19. Yüzyıl Osmanlı Halıcılık Eğitiminde Hereke Fabrika-i Hümayunu Modeli", *Arış*, 5 (2011), s. 136-143.

17 Türkiye İhracatçılar Meclisi. Ekonomik Araştırmalar Şubesi, İstanbul, <https://tim.org.tr/tr/raporlar>, Nisan 2020, s. 13-14.

edilirken, onların talebi ile *New-resim*¹⁸ olarak dokunuyordu.¹⁹ Burada sözü edilen *New-resim* halı, elbette ki tarihi Uşak halısı yerine, otantik karakterinden uzaklaşan, yeni tasarım Uşak halısıdır.²⁰ Osmanlı Devleti bu şartlarda hem üretimi artırmak ve hem de istihdam yaratmak için gerekli tedbirleri her alanda almaya çalışıyordu. Buna iyi bir örnek olarak öteden beri halı ve imalat dokuma merkezlerine, bir teşvik paketi uyguladığı görülür. Bu çalışmada halı teşvik programının işleyişine ilişkin T. C Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir defter tarafımızca incelenmiştir.

Sözü edilen defter, MAD-d-14500 numara ve 19 Haziran 1848 tarihli, yazılı on sayfa ve boş üç sayfadan oluşmaktadır. Defter teşvik paketine ilişkin ödeme tablosu ile başlamaktadır. İlerleyen sayfalarda yine ödeme tabloları, teşvikin içeriğine ve yürütülmesine dair emirleri barındırmaktadır. Bu arada halı işini üstlenen kişilerin de konuyla ilgili senetleri yer almaktadır. Defter incelenirken, önce günümüz Türkçesine aktarılmış ardından ilgili başlıklar özetlenmiş ve bunlar da italik yazı ile tırnak içinde belirtilmiştir.

“Gördes ve Uşak'ta üretilmekte olan kilim ve halıların imalatının güzel bir yönteme bağlanmasına ilişkin tüccar ve esnaflara borç olarak padişahça verilen iki bin kese akçenin Ziraat Meclislerince kefillere bağlanarak tüccar, esnaf ve diğer ilgililere borç olarak verilmesi. Bu meselenin gelir ve giderleri hazinenin diğer masraflarına karıştırılmayarak emanet usulü yapılacaktır. Bu paranın bir kuruşu dahi zayı edilmeyecektir. Maliye Bakanlığı tarafından yöresel gelirlerden tahsil edilip ayrıca güzeşte vergisi de alınıp hazineye takdim edilmek üzere aşağıda teslim ve zimmet pusulası görülmektedir.”

(MAD-d-14500-003) Defterin henüz birinci sayfasında Gördes ve Uşak'ta üretilmekte olan halı, kilim ve seccade imalatının güzel bir yönteme bağlanmasına... Denilerek teşvik paketinin amacı ve yöntemi belirtilmiştir. Burada devletin sağladığı parasal desteğin ayrı ayrı kefillere bağlanması dikkat çekmektedir. Bir de, zamanında ödenmeyen borçlar için, *güzeşte*²¹ tabir edilen faiz uygulaması vardır.

Yine defterin aynı sayfasında imalata ilişkin ödemelerin tarihleri, hangi sene vergisinden, nasıl ve hangi gelirden ödeneceği belirtilmiştir. Bu işlemlere ilişkin bilgiler; Teşvik paketinin sorumlusu olan Uşaklı Acemzade Ali Ağa'ya ve Kütahya Muhassılı olan Saruhan Sancağı valisine de bildirilmiştir. Bununla beraber ödemelerin ayrıntısı; Maliye, Gelirler Muhasebesi, Sergi Muhasebesi ve Hazineye gerekli olan senetler gönderilmiştir. Adı geçen Acemzade Ali Ağa'ya gerekli yardımın nasıl yapılacağına ilişkin bilgiler de belirtilmiştir. Böylece yapılan işin sıkı bir şekilde takip edildiği anlaşılmaktadır.

“Saruban valisinin bir adet şukkasıyla gönderdiği senetlere göre; Gördes'te dokunacak seccade ve halılara idareci olarak atanan Pehlivanzade Hacı Ahmet Ağa'ya, verilmesi gereken paradan, yüz bin kuruş verilmiştir. Bu para ise Gerdos kazasının 1262 (1846) senesi peşin vergilerindedir. Ödemeler kanun gereği olarak, Nisan ayının on beşinde Gerdos Mal Sandığı'ndan alınacaktır. Hacı Ahmet Ağa'nın, Gerdos ve Uşak'ta ahaliye dokutturacağı kilim ve halıların beklentilere uygun kalitede olması sağlanmalıdır.”

(MAD-d-14500-005) Defterin ikinci sayfasında Gördes'te halı ve kilim dokuma projesinin Pehlivanzade Hacı Ahmet Ağa'ya verildiği belirtilmiş ve ayrıca imalatın *da beklentilere uygun kalitede olması vurgulanmıştır*. Defterin ilerleyen sayfalarında,

18 T.C Başkanlık Osmanlı Arşivi, *A. AMD. 30/91*, İstanbul.

19 T.C Başkanlık Osmanlı Arşivi, *DH. MKT. 02806-00061- 002- 001*, İstanbul.

20 Zeki Sönmez, “Batı Anadolu Türk Halıcılığının 19.yy Durumu Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Türk Halıları Özel Sayısı*, 32 (1984), s. 95-106.

21 Nuran Koyuncu, “Osmanlı Devletinde Sarrafların Mültezimlere Kefillliği”, İstanbul, I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, 2020, s.308.

“Bu halı imalatı konusu; Hazine Maliyesince üzerinde durulmuş olup, Meclis-i Vala ve Meclis-i Ali-i Umumi kararlarıyla ve padişah emri ve iradesi gereği olarak yapılmaktadır. Halı imalat bedelleri, işe başlangıçlarından itibaren üç sene tamamlandığında Hacı Mehmed Ağa ve Gerdoslu Hacı Ahmed Ağa’ya istedikleri zaman parça parça verilecektir.”

Özellikle proje bedeli olan bu paranın yalnızca halı ve seccade imalatı için kullanılacağı... İfadeleriyle projenin çıkış hedefi, ödeme usulü ve sarf alanı belirtilmiştir. Burada adı geçen Mehmed Ağa Hayriye tüccarındandır.²² Bu teşvikte böyle bir tüccara ihalenin verilmesi ile halı-kilim imalat ve ihracatının Müslüman tüccarlarca da yapılabilmesinin önünün açıldığı söylenebilir. Defterin onuncu sayfasında,

“Gerdos kazasında Hacı Ahmet Ağa idaresinde imalatı yapılan kilim ve halılar için gerekli malzemenin alımı için ayrılan iki yüz elli bin kuruştan...”

Denilerek ayrılan paranın malzeme ve işçilik olarak ayrı ayrı harcanmasının gerektiği anlaşılmaktadır.

Defterin diğer sayfasında,

“Gerdoslu Hacı Ahmed Ağa ve Uşaklı Hacı Mehmed Ağa’nın ortaklaşa takdim ettikleri arzuhalleri okundu. Buna göre; imalatına memur oldukları kilim ve halılar, devletin desteği ve talep ettiği şekilde tamamlanmış ve teslim edilmiştir. İmalatı yapılan yörelerde tespit edilen fiyatı üzerine, eskiden olduğu gibi; gümrük ve taşıma masrafları da eklendiği halde maliyetin yükselerek revaçtan düşeceği gerçektir. Bundan dolayı halı imalatı dış memleketlerdeki üretilen halılara rekabet edemeyecektir. Bu yeni tasarım halı ve kilimler için dışarıdan gelecek benzer mallara gümrük vergisi konulması talep edilmektedir. Uşakkârî halının her kıyyesine²³ tarifeye göre üç kuruş, Gerdos ve Kula seccadelerinin rayiç fiyattan teslim-tesellüm belgelerine ait yüzde on iki kuruş gümrük vergisi alınmaktadır. Bu kazalarda yeni tasarım olarak dokutulan ve imalatı yapılan kilim ve halılar için yetkili kılınanlara, gerekli kolaylıklar ve gümrük tarafından da olabildiğince imkânlar sağlanmıştır. Bu gibi, ülkede iç üretimin ilerlemesi zaten padişahın istediği bir durumdur...”

Denilerek, bu işin önem ve özellikleri ile beraber gümrük vergisi, taşıma masrafları ile pahalıya geleceği ve böylece Avrupa’yla rekabet edemeyeceği vurgulanmıştır. İlginçtir imal edilen bu halıya “Uşakkârî” sıfatı kazandırılmıştır.

Ancak gelinen süreçte,

“Sözü geçen müteahhitler tarafından beklenen kalite ve güzellikte dokutturulan halılar her ne kadar iyi ise de, bu konuda harcanan paraya göre pek de ucuz mal edemedikleri görülmektedir. Bu iş için yapılan yatırımda boşa para verilmemek için, bunlardan alınan güzeste gündeme gelmiş ve bu işi başardıkları göz önüne alınarak böyle bir verginin alınmasının yakışık almayacağı görülmüştür. Böylece bu halı ve kilimlerin revacının artırılması gerekir. Üretilen halı ve kilimlerin fiyatı ise alıcı ve satıcı arasında belirlenmelidir.”

Her ne kadar “Halı ve Kilimin fiyatı, alıcı ve satıcı arasında belirlenir.” Denilse de teşvik proje bedelinin amacının dışında kullanılması ihtimaline karşı sabit fiyat belirleme yoluna gidilmiştir.

22 Reyhan Şahin Allahverdi, “Yüzyılda Edirne’de Ticaret Yapan Fransız Tüccar ve Hukuki Statüleri”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2012), s. 167-178, XVIII.

23 Zafer Toprak, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Metroloji “Önemli bir Yasa: Ölçüler Kanunu”, *Yapıt Dergisi*, 47/2, (1983/84), s. 37-43, (1 kıyye=1282) gr.

Şöyle ki,

“Uşak halısının her arşununa yirmi, kilimine on beş ve Gördes halısına kırk kuruş değer konarak, şehir içi Amediye ve Reftiye vergisi²⁴ alınması uygundur. Bu yeni tasarım kilim ve halılardan Uşak ve Gördes’te imal edilip de İstanbul ve İzmir’e gönderilenlerin miktar ve özelliklerini gösteren ilmühaberler Ziraat Meclislerince hazırlanmalıdır.”

Bu halı teşvik-destek projesini başarıyla tamamladıkları için,

“Dergâh-ı Ali Kapucubaşlılarından Ali Ağa, Hacı Mehmed Ağa ve Hacı Ahmed Ağa’lara padişah emriyle birer nişan verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nişanlar, altında ve üstünde birer taşlı ve ortası altın olarak, Darphane-i Amire’de yaptırılıp kendilerine verilecektir. Padişahın âdeti üzere bu ve benzeri memleket içinde yapılan her türlü imalat faaliyetlerine, madalya ve nişanlar vererek taltif etmesi usuldendir. Bu dokutulan yeni tasarım halı, kilim ve seccadelerin dışında imal edilenlerden daha önce olduğu gibi vergi alınacak, ancak bu yeni tasarım üzere uğraşan sanayi erbabından beş sene müddetle vergi alınmaması gerekir. Çünkü bu gibilerin bu tür sanayi faaliyetine rağbetinin artırılması gerekir.

9 Ra sene 1263.” (25 Şubat 1847)

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Osmanlı devleti bundan böyle bu teşvikte uyguladığı vergi muafiyetini genelleştirmiştir. Ancak yeni tasarım Uşak halısı üretmek şartıyla bütün sanayi erbabını yenilikler konusunda desteklemektedir. Defterin 12. ve 13. sayfasında halıcılıkla ilgili ve gerekli tedbirlerden söz edilmiş ve özetle,

“Daha önce alınan bütün tedbirler ışığında; büyük bir gereklilik olduğundan ötürü bu yeni tasarımla üretilen kilim ve halıların bundan böyle renk ve çeşitleri çok güzel, düzgün ve gösterişli olmaları ve fiyat olarak da çok uygun olmaları gerekmektedir. Bu konularda gerekli her türlü yardım ve kolaylık sağlanacaktır. Fi 17 M sene 1264.”(25 Aralık 1847).

Sened

“Padişahın çağa uygun olan güzelliklerinden sayılan kilim ve halının Uşak’ta dokutturulması, bu faaliyetin ayrıca önemsenip tanıtılması ve herkesin bu işe rağbet etmesinin sağlanması gerekir. Yıllık olarak, Uşak’ta imal edilen halı ve kilim altmış bin ziradan²⁵ fazla olması, yabancı ülkelerden gelmekte olan halının boya ve sair malzemelerin uyumlu olarak yerli tezgâhlarda işlenmesine,

Yabancı ülkelerde imal edilen halı ve benzeri mallardaki gibi renklerin ve renk uyumlarının gösterişli olmasına ve bununla beraber dayanıklı olmasına,

Ayrıca bir vakitten beri diğer malzemelere ilâveten kullanılan pamuğun terk edilmesine, boya ve yapıta malzemelerinin fiyatlarının daha uygun olmasına ilişkin devletin desteği olmakla,

Bu halı, kilim dokuma ve imalat işi her ne kadar bayanlara mahsus ise de, bundan böyle teşvik edilerek ve zamana yayarak, Müslüman erkeklerden olub da başka bir sanatı ve işi olmayanlara bu işin sevdirmesine dair,

Yukarıdaki hususları yerine getireceğime ve 1265 senesinde sona eren bu taahhüdün yedi sene daha uzatılması arz olunur. Ayrılan parayı başka işlerde kullanmayacağımı ayrıca yukarıda sayılan şartları aynıyle

24 Daei Masoumeh, “XIX. Yüzyılda İran ve Osmanlı Ticari İlişkilerinde Alınan Vergi ve Gümrük Tarife Terimlerinin Tanımları”, *Atatürk Dergisi*, c.8, s.1, (2019), s. 25-36.

25 Feza Günergün, “Eski Fransız ve Metre Osmanlı Ölçü ve Tartılarının Sistemlerindeki Eşdeğerleri: İlk Karşılaştırmalar ve Çevirme Cetvelleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Haziran (1998), s.37.

yerine getireceğimi yine yedi sene bitiminde üzerimde ne kadar borç-zimmet her ne var ise tamamını devletime ödeyeceğimi taahhüt ediyorum. 23 Ca sene 1265(16 Nisan 1849) Kulalı Mustafa

Defterimizin 13 ve 14. Sayfalarındaki 16 Nisan 1849 tarihli Kulalı Mustafa'nın taahhüdüne göre, daha önce devletin gözetiminde ve desteğinde dokutturulan halı ve kilimlerin bu defa kalite ve malzemelerinin değiştiği ve Avrupa'ya uyumlu hale getirilmesi şartlarının da konulduğu görülmektedir. Bu senette bahsi geçen şartların yerine getirilme işi de ayrıca kefillerle garanti altına alınmıştır.

SONUÇ

Çalışmada; son derece zengin ve kapsamlı bir belge hazinesi olan Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir defter incelenmiş ve zamanın şartlarında bir halı teşvik programının en ince işlemleri ve yöntemi gözler önüne serilmiştir. Bu teşvik ve destek programının amaçları, yöntemi, hangi usul ve esaslara bağlanacağı da belirtilmiştir. Meblağ olarak büyük bir yatırım yapılmış ve Ege Bölgesi uygulama alanı olarak belirlenmiştir. Ecnebi diye isimlendirilen Avrupa'nın üretimi ölçü alınarak, tarihî Uşak halısı üslubundan vazgeçilmiştir. İlk defa altı yüz yıllık Uşak halısı nev-resim olarak dokutturulmuştur. Yine adı geçen yörelerde istihdamı artırıcı tedbirler ışığında halı dokuma işinde Müslüman ve başka işi olmayan, erkeklerin de çalıştırılması gündeme gelmiştir. Ayrıca yeni tasarım halı üretimi için de vergi desteği sağlanmıştır. Buradan anlaşıldığına göre yine, Uşakkârî diye adlandırılan bu halının tanıtım işini özellikle devletin üstlendiği görülmektedir. Devlet, Uşak ve Gördes yöresinde halı dokumacılarına sipariş verip üretim aşamalarını da denetleyerek, en güzel ve gösterişli halı üretimini sağlamıştır. Böylece halı desenlerinin çeşitlenmesine ve halıcılığın gelişmesine katkı sağlamıştır. Osmanlı Arşivi'nde bu tür ekonomik ve santsal faaliyetlere ilişkin ayrıntılı kayıtların bulunması ve bugün ilgili çevrelerin istifadesine sunulması çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Halil. "Türkçe' de Halı ve Halıcılık Terimleri", *Türk Halıları Özel Sayısı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, Ekim, (1984): 137-155.
- Allahverdi, Reyhan Şahin. "Yüzyılda Edirne'de Ticaret Yapan Fransız Tüccar ve Hukukî Statüleri", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2012): 167-178.
- Anmaç (Özkavruk Adanır), "Osmanlı-İngiliz Ekonomik İlişkilerinin Batı Anadolu (Ege Bölgesi) Halıcılığına Etkisi ve 19. Yüzyıldan Başlayarak Bu Bölgede İngiliz Sermayesi ile Üretilen Halıların Kalite, Renk ve Desen Özellikleri", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992.
- Aslanapa, Oktay. *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul: Eren Yayın Evi, 1987.
- Aslanapa, Oktay. *Türk Halı Sanatı*, İstanbul: Yapı Kredi Bankası, Kültür ve Sanat Hizmetleri, 1972.
- Aslanapa, Oktay. *Konya Selçuklu Halılarının Menşei ve Gelişmesi*, İstanbul: Türk Edebiyatı dergisi, 1984.
- Çokay, M. Önder. "Osmanlı Saray Sanatı Ekolünde Sanatçılar ve Halı Üretimi", *Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 2 (2003): 2-3.
- Deniz, Bekir. "Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları", *Sanat Tarihi Dergisi*, 14-1 (2005):84-97.
- Doğan, Hilal. "Türklerden Dünyaya Yayılan Halı ve Kilimler Her Motifte Ayrı Bir Hikâye Barındırıyor", *Tarım ve Orman Dergisi*, Mart-Nisan (2018): 85-92.

- Günergün, Feza. “Eski Fransız ve Metre Osmanlı Ölçü ve Tartılarının Sistemlerindeki Eşdeğerleri: İlk Karşılaştırmalar ve Çevirme Cetvelleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Haziran (1998): 37-45.
- Koyuncu, Nuran. “Osmanlı Devletinde Sarrafların Mültezimlere Kefillliği”, İstanbul: I. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri, 2020.
- Masoumeh, Daei. “XIX. Yüzyılda İnan ve Osmanlı Ticari İlişkilerinde Alınan Vergi ve Gümrük Tarife Terimlerinin Tanımları”, *Atatürk Dergisi*, 1 (2019): 25-36.
- Samuk, Gonca. “Uşak Halılarının Dünü ve Bugünü”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Türk Halıları Özel Sayısı*, Ekim (1984): 110-125.
- Sönmez, Zeki. “Batı Anadolu Türk Halıcılığının 19.yy Durumu Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Türk Halıları Özel Sayısı*, 32, (1984): 95-106.
- T.C Başkanlık Osmanlı Arşivi, *A. AMD. 30/91*, İstanbul.
- T.C Başkanlık Osmanlı Arşivi, *C. EV. 17473- HAT. 56667- C. EV. 7083*, İstanbul.
- T.C Başkanlık Osmanlı Arşivi, *DH. MKT. 02806-00061- 002- 001*, İstanbul.
- T.C Başkanlık Osmanlı Arşivi, *İ. MVL. 246/8931- İDH. 270/16847- İ. MVL. 98/2097- İ. MSM. 79/2282*, İstanbul.
- Toprak, Zafer. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Metroloji “Önemli bir Yasa: Ölçüler Kanunu”, *Yapıt Dergisi*, 47/2 (1983/84): 37-43.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi. Ekonomik Araştırmalar Şubesi, İstanbul: <https://tim.org.tr/tr/raporlar>, Nisan 2020. Erişim tarihi: 01.02.2021
- Yetkin, Şerare. *Türk Halı Sanatı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1974;
- Yiğit, Ali Ata. “19. Yüzyıl Osmanlı Halıcılık Eğitiminde Hereke Fabrika-i Hümayunu Modeli”, *Arış Dergisi*, Mart (2011): 136-143

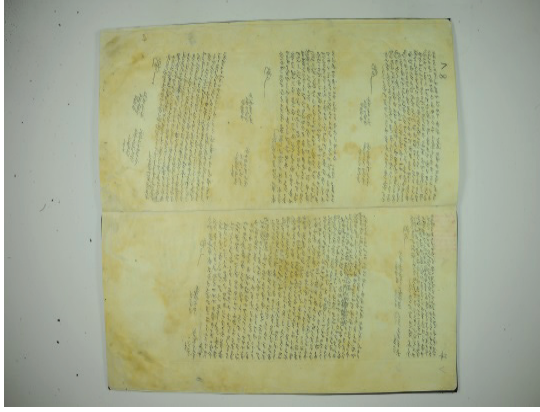
T. C BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI MAD-d- 14500 DEFTERİ

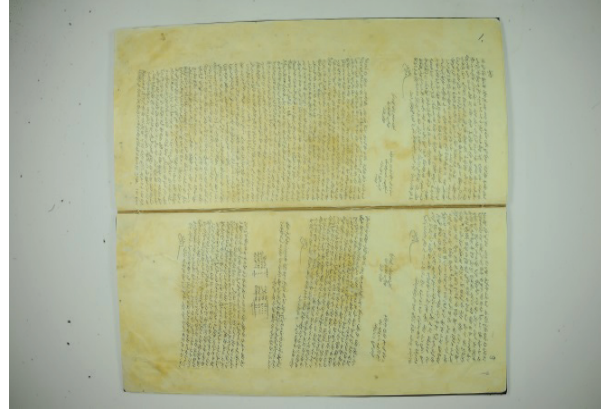
Fotoğraf 1:

Fotoğraf 2:

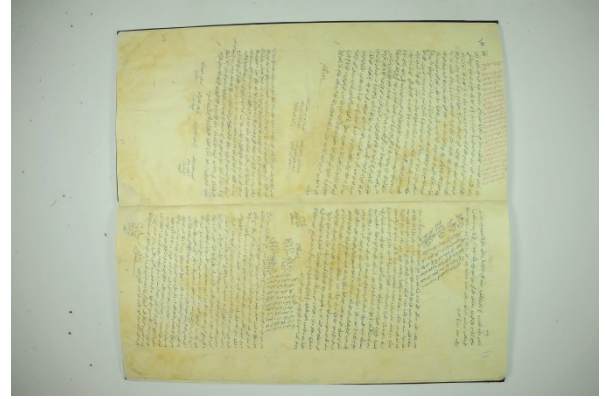
Fotoğraf 3:

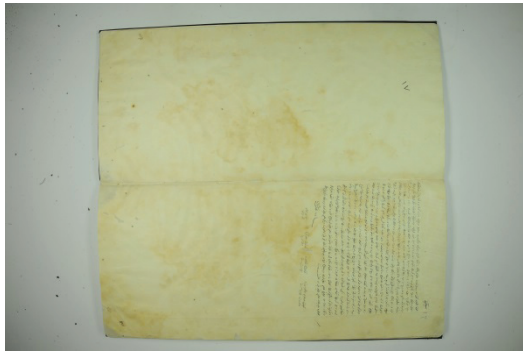
Fotoğraf 4:

Fotoğraf 5:

Fotoğraf 6:

Fotoğraf 7:

Fotoğraf 8:

TARİHSEL KUMAŞLARDAN TAFTA ÜZERİNE KARŞILAŞTIRILMALI BİR ARAŞTIRMA

Ebru Çatalkaya GÖK - Günay ATALAYER*

ÖZ

Tafta kumaşlar çözümlenmiş ve atkısında ipek kullanılarak dokunmuş düz ipekli bir kumaş türüdür. Tarihi belgelere bakıldığında *tafta* ismine XIV. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır. 1453 Miras bölüm defteri, 1502 tarihli İstanbul İhtisab Kanunnamesi, 1516 Uzun Hasan Kanunu, 1640 narh defterleri, 1455-1764 Bursa mahkeme sicilleri gibi önemli kaynaklardan *tafta* kumaşının tarihsel gelişimi izlenmeye çalışılmıştır. Ancak yapılan araştırmalar sırasında *tafta* kumaşı üzerine ayrıntılı bir çalışmanın yapılmadığı fark edilmiştir.

Çalışmanın amacı *tafta* kumaşının tarihi gelişimi, kelime kökeni, çeşitleri ve özellikleri üzerinde durulması ile AHBV Ülker Muncuk Müzesi'nden ulaşılabilen XX. yüzyıl örneklerinin analizlerinin yapılarak kumaş kimliklerinin literatüre kazandırılmasıdır. Ayrıca yazılı kaynaklarda vade ve canfes kumaşları ile sürekli benzerlik gösteren bu kumaşın diğer kumaşlar ile farkına dikkat çekilmiştir. Çalışma günümüzde piyasada üretilen kumaşlar ile arasındaki farkın belirlenebilmesi açısından ise önem taşımaktadır. Araştırmada betimlemelere dayalı tarama ve analiz yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma XIV. – XX. yüzyıl arasında tarihlenmiş eldeki örnek *tafta* (*tafetta*) kumaşlar ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel İpekli Kumaş, Kumaş Analizi, Tafta, Vade, Canfes.

* Dr. Öğr. Üyesi - Prof., Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi MGÜ MYO Geleneksel El Sanatları Programı / İstanbul Aydın Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü
e- posta: catalkayaebru@gmail.com / gunayatalayer@hotmail.com ORCID: 0000-0002-9746-8456/0000-0002-0566-1161
Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.342.42/akmbaris.2021.147>
Makale Gönderim Tarihi: 11.03.2021 / Makale Kabul Tarihi: 18.06.2021

ABSTRACT

A COMPARATIVE RESEARCH ON TAFFATIE FROM HISTORICAL FABRICS

Silk is used in the warp and weft of *taffeta* fabrics. It is a type of silk fabric woven. The name *taffeta* can be found in historical documents since the 14th century. It was attempted to follow the historical development of *taffeta* fabric from important sources such as the 1453 Heritage section book, the Istanbul Specialization Law of 1502, the 1516 Uzun Hasan Law, the 1640 narh registers, the 1455-1764 Bursa court registers. However, during their searches, it was noticed that no detailed study was done on *taffeta* fabric. The aim of the study is to focus on the historical development of *taffeta* fabric, the origin of the word, its types and features, and to document the fabric identities by analysing the 20th century samples that can be accessed from the AHBV Ülker Muncuk Museum. In addition, attention has been drawn to the difference of this fabric, which is constantly similar to *vale* and *canfes* fabrics in written sources, with other fabrics. The article is important in terms of determining the difference between the fabrics produced today. In the research, scanning and analysis methods based on descriptions were used. This essay is limited to the accessible *taffeta* fabrics which dated between the 14th and the 20th century.

As a result of the research, based on the discourses in the sources and the fabrics analysed, *taffeta* fabric; It can be defined as a full, showy type of fabric with silk warp and weft, which is woven with tabby, generally does not undergo any heat treatment after being woven. In *taffeta*, the similarity of the yarn structure of the warp and weft, having more twist, not being processed after weaving are the quality elements that are the structural determinants of the fabric. Considering the variety and the areas it touches in the written documents, it suggests that it has woven a large amount of *taffeta* fabric. Because; *Taffeta* fabrics are known by various names according to the colours they are used, the place they touch, their quality and whether they are local or not. Considering the areas of use, it can be said that it has a very special usage area such as both clothing and home textile, space covering and even socks. The fact that there are many varieties suggests that there may be structural differences in the fabric. In this case, we can say that the common feature is double twisted silk warp and silk weft and plain weave. It has been seen in the written sources that *taffeta* fabric is generally compared to *vale* and *canfes* fabric. All three fabrics are thought to be compared to each other because they are woven with silk thread and plain weave. However, all three fabrics have different properties from each other. As a result of the investigations made in this direction, *taffeta* fabric; It has been evaluated in terms of historical development, knitting type, colour, place of use, quality, post-weaving processes. Today, this type of fabric continues to be woven with rayon (rayon) and nylon mix raw materials and is mostly used as evening dresses, bridal gowns and lining in the market. Apart from this, it is seen that *taffeta* (taffeta) is preferred in the production of coats and raincoats in well-known textile brands.

Keywords: *Traditional Silk Fabric, Fabric Analysis, Taffeta, Vale, Canfes.*

1. GİRİŞ

Narh defterleri, İhtisap Kanunnameleri, Mahkeme sicilleri, gezginlerin seyahatnameleri ve benzeri kayıtlar Anadolu'daki zengin kumaş sanatı hakkında fikir vermektedir. Bu kumaşlara dokundukları yere, şahıs isimlerine, kullanılan malzemeye, dokuma tekniklerine vb. göre çeşitli isimler verilmiştir. Dokuma tekniğine göre adlandırılan *tafta* ise, saray kadınları ve varlıklı kimseler tarafından çok tercih edilen; bir kısım belgede hafif olarak nitelenmiş ipekli bir kumaş türüdür. İstanbul'un fethinden sonra Miras Bölüm defterlerinde *tafta* dokuyanlar için "taftacı"¹ şeklinde dokumacılara verilen isimler yer almaktadır.

Bugünde kullandığımız bir kumaş adı olarak *tafta* adına dünya literatüründe de birçok belgede rastlamaktayız. *Örneğin; Tafta* kumaşına İtalya Batı kilise ve saray hazine envanter defterlerinde XIV. ve

1 Fahri Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, İstanbul, 1960, s. 24.

XV. yüzyıllarda Lucca menşeli *tafatta/tafetta* (*tafta*) isimleri ile karşımıza çıkıyor.² Bunun dışında 1460 Bursa mahkeme sicilleri'nde, 1502 tarihli İstanbul İhtisab Kanunnamesi'nde, 1516 Uzun Hasan Kanunu'nda Erzincan Kemah ilçesi için ilgili kayıtlarda³, 1640 tarihli narh defterlerinde *tafta* kumaş ismine yer verilmiştir.⁴

XVIII. yüzyıl sonunda İstanbul'u ziyaret eden bir seyyah, İstanbul'daki imalathane ve fabrikalarda üretilen kumaşlar arasında *tafta* kumaşlarından da bahsetmektedir.⁵ Yüzyılın en önemli kumaş imalathanesi olan Hereke fabrikasında da⁶ dokunan kumaşlar arasında *tafta* kumaşın varlığı da bilinmektedir. Geçmişte ve günümüzde halen *tafta* ismi ile bilinen bu kumaş üzerine detaylı bir araştırma yapılmadığı görüşüyle, bu çalışmada *tafta* kumaşının tarihi gelişimi, kelime kökeni, çeşitleri ve özellikleri üzerinde durulması amaçlanmıştır. Ayrıca ulaşılabilen XX. yüzyıl başına ait olduğu düşünülen üç *tafta* ürünün teknik analizleri yapılarak kumaş kimlik özellikleri tespit edilmiştir. Günümüzde *tafetta* (*tafta*) kumaşı adı altında kumaşlar satılmaya devam ettiği için araştırma XIV. – XX. yüzyıl arasındaki olduğu bilgisi yer alan *tafta* kumaşlar ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada *tafta* kumaşların XX. yüzyıl öncesindeki örnekleri ile XXI. yy. örneklerinin kıyaslanabilmesine olanak sağlayan betimlemelere dayalı tarama ve analiz yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde tarama yöntemiyle *tafta* kelimesinin kavramsal çerçevesi desteklenmiştir. İkinci bölümünde ise betimleme yöntemi ile müzede ulaşılan örnekler ele alınmıştır.

2.TAFTA KELİMESİNİN ANLAMI

Farsça (تافتا) *täfte* “dokunmuş” anlamına gelen *tafta* kelimesinin eski metinlerde kullanılan şekli ise *tafte*'dir.⁷ *Tafta* kelimesi Rusça, Romence, Sırp-Hırvatça olarak komşu dillere de geçmiştir.⁸ Fransızca *taffetas*, İtalyanca *taffeta*, İspanyolca *tafetán* şeklinde bilinmektedir.^{9,10} İngilizce'de *taffatie*, Bengal'de *taffeta*, Hollanda'da *armosijnen* kelimesi genellikle ipeksi ve parlak kalitede ince bir kumaşı ifade etmektedir.¹¹ Türk Dil Kurumuna göre ise “bir tür sert, ipekli kumaş” olarak tanımlanmaktadır.¹² *Tafta* kelimesinin ülkelerdeki anlamlarına bakıldığında bazı yerde dokunmuş bazı yerlerde ise kumaşın inceliği kalınlığı ifade eder şekilde karşımıza çıkmaktadır. Diğer yazılı kaynaklardaki tanımlarına bakılacak olunursa;

Eski Türk Kumaşları Kılavuz Kitabı'nda *tafta*: “dokuma zamanımıza kadar devam edegelmiştir”, *vale*: “İnce baş örtülülük ipekli bir kumaştır. İnceliği nisbetinde elastikiyeti vardır. Halk arasında *vale* adı verilmiştir”.¹³ Karşılaştırmaya olanak vermeyen bir tanımla yer almaktadır.

2 Halil İncalcık, *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul, 2008, s.209-210.

3 Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, 1960, s.108.

4 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul, 1983, s.62.

5 Cosimo Comidas de Carbognano, *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*. Çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul, 1993, s.65-66.

6 Nurettin Yatman, *Türk Kumaşları*, Ankara, 1945, s.47-48.

7 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2011, s.1186.

8 Günay Karaağaç, “Türkçenin Komşu Dillere Verdiği Giyim Kuşam Kültürüyle İlgili Kelimeler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (1998), s.381.

9 CIETA, *Vocabulary of Technical Terms Fabric*, France, 2006, s.36.

10 İrem Arıkan Ekşi, “Estetik Açıdan Lampas Kumaşın Yapısal Bir İncelemesi”, *Sanatta Yeterlilik Tezi*, Marmara Üniversitesi, 2014, s.12.

11 Susil Chaudhuri, *Trade and Commercial Organisation in Bengal, with Special Reference to the English East India Company 1650-1720*, (Doctor of Philosophy). The University of London, 1969, s.330.

12 Türk Dil Kurumu Sözlük, <https://sozluk.gov.tr> 05.01.2021.

13 Kenan Özbel, *El Sanatları III, Eski Türk Kumaşları*. Kılavuz Kitaplar IX., 1948, s.19.

Türk Giyim Kumaş ve Süsleme Sözlüğü'nde *tafta*: “tafte, Azeri-Farisi isim, ipekli bir kumaş adı; Fransızca *taffetas* okunuşu tafta şeklinde geçmiştir, ince ipekli kumaş”, *vala*: “İpekli baş örtüsünün adı; sim dilimize Farsçadan alınmış yüksek, yüce anlamında *vâlâ* kelimesinden bozmadır.¹⁴ İnce-yüce gibi sözcüklere dayalı yorum yapmak gerekse de, dokumacılıkta ince bir kumaş görüntüsüne karşılık olduğu bilinir. Kumaş ince olarak kast edildiğinde, gramajının az olduğu ancak yumuşak ya da sert bir dokuya sahip olduğu tam anlaşılammaktadır. Bu tanımlar farklı anlamları iyi ifade edemediği için bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir.

Tekstil terimleri sözlüğü'nde *tafta*: “1.Bezayağı örgülü, sık dokulu, sert yapılı, hışırtılı ipekli kumaş. Çözüğünden daha kalın ve sık atkı kullanılarak çözgü ribisi etkisi yaratılır. Çözgü ve atkısında zıt renkler kullanılan janjanlı türleri vardır. Tarihleri çok eskilere dayanır. İlk kez Çin'de dokunmuştur. 2.Pamuk ve yün dokumacılığında bezayağı denilen örgü türünün ipekli dokumacılığındaki ilk adı”, *vala*:1.İpekli ince başörtüsü, 2.el tezgahında dokunan yünlü kumaş”, *vale*: İpekli kumaşların dokunduktan sonra *tafta* ayarında pişirilmiş olanları, ince baş örtülük”.¹⁵ Buradaki birinci tanımın kumaş kalitesi olarak *taftayı* en iyi özetleyen tanım olduğu düşünülmektedir.

İpek Osmanlı Dokuma Sanatı kitabı'nda *tafta*: “İngilizce *taffeta* yüzer atkı veya çözgüler nedeniyle çizgili bir yüzeyi olan düz dokuma ipekli kumaş”.¹⁶ Ribs örgüsünden dolayı kumaş yüzeyinde atkı yönünde yollar oluşmaktadır. Burada renkle desen yapmak amacıyla yapılan çizgi efektinden söz edilmediği görüşündeyiz.

Dünden Bugüne Anadolu'da Kumaş Dokuma Sanatı Kitap bölümü'nde *Tafta*: “Çözgü tellerinin azlığına göre gruplanan bu kumaşlar, hafif ipeklilerdir”.¹⁷ Bazen hafif, bazen ince sözcüğü ile ifade edilen belli bir örgü, yumuşaklık ele geliş ve ağırlığı kast ederek nitelenmektedir.

Tarih dergisinde yayınlanan kumaş adları ile ilgili makalede *tafta*: “İnce ipekli, parıldayan bir kumaştır” *vale*: “İnce ve kaygan başörtüsü kumaş”, *vâlâ*: “1.el tezgahlarında siyah yünden dokunan kalın ve aynı zamanda ensiz kumaşa, Yozgat ve Kastamonu'da verilen ad, 2.Erzurum, Kars ve Urfa'da ipekli başörtüsü, 3.ekseriyetle iki renkli olup, elbiselik olarak kullanılan ince ve kıymetli bir cins dokuma kumaş”.¹⁸

Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi'sinde *tafta*: “1.Tekstil dokuma işlemlerinde kullanılan basit bir tip örgü armürü, 2. Bu tip armüre pamukta veya yünde bezayağı adı verilmektedir. 3. ipekle dokunmuş, sert, hışırtılı bir kumaş türünün adı. Buradaki üç numaralı tanım ile kumaşın temel belirli özelliğinin altının çizildiği görülmektedir. *tafte*: sıfat olarak 1.bükülmüş, katlanmış, 2. Parlak, ışıltılı, 3. Yanık, yanmış”.¹⁹

Sanat Ansiklopedisi'nde *tafta*: “Elbise ve bazı döşemelerde kullanılan, sık dokunmuş, ince ve parıldayan ipekli kumaş. Eskiden bundan kadın çarşafı yapılırdı”.²⁰

14 Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, İstanbul, 2015, s.223-240.

15 Atilla Ergür, *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2002, s.257-285.

16 Nurhan Atasoy, vd., *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*, İstanbul, 2001, s.341.

17 Günay Atalayer, “Dünden Bugüne Anadolu'da Kumaş Dokuma Sanatı”, *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari Dergisi*, (1993), s.58.

18 Mine Esiner Özen, “Türkçe'de Kumaş Adları”, *Tarih Dergisi, Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı*, 33, (1982), s.335-338.

19 Safa Kılıçoğlu; Nezihe Araz; Hakkı Devrim, *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, Cilt 4. (1992), s.1.

20 Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt IV. (1975), s.1896.

Ahmet Vefik Paşa Lehce-i Osmânî'de *tafta*: “Bükülmüş, ipekten yapılmış kumaş, canfes”.²¹

Türk Kumaş Sanatı kitabı'nda *tafta*: “Bezayağı örgüyle dokunur. Parlak *taftaların* ilk muciti ise Lyon'lu dokumacı (XVII. yy.) Octavio May adlı bir ustadır”.²²

The Trading World of Asia and the English East India Company: 1660-1760 kitapta *taffetas*: “17. ve 18. yüzyılda Bengal ve Kasimbazarda yeniden ihracatı sağlanan iyi kaliteli ipekli kumaş”.²³

Notes on Hand-Weaving Techniques in Plain and Figured Textiles'da *taffeta*: “bezayağı dokuma örgüsü”²⁴ olarak ifade edilmektedir.

Türkülerde ise “Feracesi yosmanın yanar dönerli *tafta*, davet etsem gelir mi mesireye bu hafta”, bir başka çocuk oyunu türküsünde ise “*tafta tafta* biz geliyoruz bu hafta, ineğimiz doğurdu, adı olsun Fatma”²⁵ şeklinde yer verilmiştir.

Yabancı kaynaklarda pamuk, yün, keten gibi kumaşlarda kullanılan bezayağı örgüsü, ipekli kumaşlar için *tafta* şeklinde özel bir tanım olarak kullanılmıştır. Yazılı kaynaklardan *tafta* kumaşın *vale* ve *canfes*²⁶ gibi farklı yapıdaki kumaşlar ile birlikte tanımlandığı görülmektedir. Bununla birlikte *taftanın* tok, *valenin* ince tülbent türü ince bir kumaş olarak ifade edilmesi ise çelişkilidir. Kaynaklardaki söylemlerden ve analizi yapılan kumaşlardan yola çıkılarak *tafta* kumaş; bezayağı örgüsü ile dokunan, dokunduktan sonra genellikle herhangi bir ısıl işlem görmeyen, çözgüsü ve atkısı ipek olan tok, gösterişli bir kumaş çeşidi şeklinde tanımlanabilir. *Tafta*'da çözgü ve atkının iplik yapısının benzerlik göstermesi, bükümünün daha fazla olması, dokuma sonrasında bir işlem görmemesi ise kumaşın yapısal belirleyicileri olan kalite unsurlarıdır.

3.TAFTA ÇEŞİTLERİ

Bazı geleneksel kumaşlarda dokunduğu ülke kumaşın önüne sıfat olarak eklenerek menşei belirtilmiştir. Yanında hiçbir sıfatı olmayan *tafta*; yerli, *Frenği tafta*; Avrupa malı, *Darai tafta* ise; Doğu malı anlamına gelmektedir. Zaman içerisinde yabancı ülkelere gelen kumaşlarında aynuları ülke içerisinde de dokunduğundan şehrin adı ile birlikte yine ilk adını korumaya devam etmiştir.²⁷ İran'da dokunan *taraklı ikat* kumaşlar için *darayi*²⁸ terimi kullanıldığı bilinmektedir. Kelime kökeni açısından her iki kelimenin de Farsçadan türediği göz önünde bulundurulursa *Darai*'nin doğuyu işaret ettiği düşünülebilir. Tabi ki her iki kumaşın desenlendirme, boyama ve dokuma tekniği özelliği açısından birbirinden farklı olduğu unutulmamalıdır.²⁹

21 Recep Toparlı, *Ahmet Vefik Paşa Lehce-i Osmânî*, Ankara, 2000, s.833.

22 Fikri Salman, *Türk Kumaş Sanatı*, Erzurum, 2011, s.227.

23 Kirti N. Chaudhuri, *The Trading world of Asia and the English East India Company: 1660-1760*, New York, 1978, s.505.

24 CIETA, *Notes on Hand-Weaving Techniques in Plain and Figured Textiles*, France, 1987, s.3.

25 Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s.223.

26 *Canfes*: bezayağı örgüsüne sahip olan, ancak ribs ve ilave desen ipliği yapıları örneklerinin de bulunduğu, çözgü atkısından daha ince hafif ipekli kumaş çeşidi (Ebru Çatalkaya Gök, “Geleneksel Canfes Kumaşı”, *Tekstil, Moda, Sanat, Tasarım Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 19-20 Kasım 2020, İstanbul, 2021.s.)

27 Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, s.23.

28 Tafta astarlı, XVI. yy, VII.yy (o.ğında hr.ile benzerlik gösterdiği ancak taftanın tok, valenin ince tülbent türü bir kumaş unSalmeh Amanjani, Bir Çözgü Boyama-Desenlendirme Tekniği Olarak “İkat” ve Çağdaş Uygulaması (Sanatta Yeterlik Tezi), Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2018, s.4-99. afta astarlı, XVI. yy, VII.yy (o.ğında hr.ile benzerlik gösterdiği ancak taftanın tok, valenin ince tülbent türü bir kumaş un

29 Prof. Günay Atalayer, *sözlü görüşme*, Ocak-Şubat 2021.

Yerli olarak XV. yüzyılda; *miskika vafe (tafta cinsi)*, *yekta tafta*, *al tafta*, *miski tafta*, *Şam taftası*, *güvezî tafta*, *sürmai tafta*, XVI. yüzyılda; *çifte tafta*, *üsbürk tafta*, *Şam taftası*, *güvez tafta*, *sipez taftası*, *neyru tafta*, *üsbirk Bursa taftası*, *yekta tafta*, XVII. yüzyılda; *Şam taftası*, *Halep taftası*, *Bursa taftası*. Bu adlar incelendiğinde, *güvezî* ve *sürmai* gibi rengine bağlı adlandırma, *Şam* gibi dokunduğu şehir adı ile, ağızlıkta ya da gücü gözünde çift çözümlü, tek çözümlü olduğuna dair adlandırma gibi taftanın çeşitleri görülmektedir.

Bu çeşitlerine benzeyen, biraz daha kalın dokunmuş olabileceği düşünülen *melton ve sultanî* isminde iki çeşidi daha bulunduğundan söz edilse de bu kumaşların *tafta* ile kalite benzerliği olduğuna dair veriye henüz rastlanmamıştır. Fiyatları bakımından *tafta* kumaşlara yakın yerli ve yabancı kumaş isimleri ise şu şekildedir; *Venedik haresi*, *müdeccel hare*, *Halep darası*, *telli darayı*, *Acem darası*, *Şam darası*, *müdeccel darayı*. Bu isimler dışında yazılı kaynaklarda; kimi renk, kimi iplik özelliği, yüzeyde görsel hareket (hare gibi) dayalı *hareli tafta*, *bürümcük taftası*, *Borlu isberek taftası*, *Manisa isberek taftası*, *Manisa nar taftası*, *dühezârî çifte tafta*, *tafta sencef*, *asumanî tafta* isimleri de yer almaktadır.³⁰

Yazılı belgelerden bu kadar çeşit ve yaygın dokunduğu bölge olması çok fazla miktarda *tafta* kumaşı dokunduğunu düşündürmektedir. Çünkü; *tafta* kumaşlar kullanıldığı renklere, dokunduğu yere, kalitelerine, yerli olup olmamalarına göre çeşitli isimler ile anılmaktadır. İsimlere bakıldığında bu kumaşların daha çok yerli olarak dokunduğu ve fazla ithal edilmediğini söylemek mümkündür. Kumaş çeşitleri arasında *üsbürk*, *üsbirk*, *isberek*, *isberek* ile *melton*, *meton*, *metun* isimleri kendi aralarında benzerlik göstermektedir. Bunun çeviri sırasındaki harf farklılıklarından kaynaklı olduğu düşünülebilir. Öte yandan *tafta* kumaşlarda iplikteki büküm, kaliteyi oluşturan önemli bir unsurdur. Ancak *bürümcük taftası* ile Anadolu'da yer alan *bürümcük* kumaşı karıştırılmamalıdır.³¹ Muhtemelen *bürümcük taftası*nda ipliğin diğer kumaşlara göre daha fazla bükümlü ve ipliğin sert bir tutumu olduğu kastedilmektedir.

Sultan II. Bayezid emriyle 1502'de "Kanunname-i İhtisab-ı Bursa"³² ismiyle yayınlanan Kanun ile tüm esnafın üretimde uyması gereken standartlar belirlenmiş olduğunu öğreniyoruz. Dünyanın ilk tüketici kanunu olma özelliği bakımından önemli olan bu fermanla *tafta* ve *vale* kumaş çeşitlerinin dokunması sırasında uyulması gereken kuralların nasıl belirlendiği görülmektedir.

Vale; çözümlü 1600 tel olan atkısı bükümlü kumaş, *müferrak vale*; çözümlü 1600 telli olan atkısı altınla karışık ve bükümlü kumaş, *musannaf vale*; çözümlü 2200 telli olan eni diğer *vale* türlerinin dörtte biri eksik olan kumaş, *çifte tafta*; 1800 telli katlı çözümlü yada çift kat iplikli, eni beş çeyrek gireh³³ (51 cm) olan kumaş, *dühezârî tafta*; çözümlü 2000 telli eni beş çeyrek gireh (51 cm) olan kumaş, *yekta tafta*; çözümlü 1600 telli tek katlı çözümlü iplikli olan kumaş, *sultanî kırmızı*; çözümlü 2200 telli olan genellikle kırmızı dokunan kumaş, *meton*; çözümlü 3600 telli eni yarım arşın³⁴ bir çeyrek (35,06 cm) olan kumaş şeklinde tanımlanmaktadır.³⁵ Bu tanımlardan çözümlü sayısı en yüksek olan *meton* denilen kumaş olduğu görülmektedir. Aynı zamanda 2 *vale*, 4 *tafta* ve 2 farklı isimde benzer kalitede kumaşların dokunduğu an-

30 Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, 1960, s.55-80, Kütükoğlu, *Osmanlılarda Norh Müessesesi*, 1983, s.146-147, Tahsin, Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri I*. İstanbul, 1946, s.49, Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler V. 1640 Tarihbli Es'ar Defteri Metnin Türk Harflerine Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, Ankara, 1982, s.22-23.

31 Prof. Günay Atalayer, *sözlü görüşme*, Ocak-Şubat 2021.

32 TSE 1502 Sultan II. Bayezid tarafından yürürlüğe konulan Dünyanın bugünkü manada ilk standardı Kanunname-i İhtisab-ı Bursa. Türk Standardları Enstitüsü. <https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=547> 05.01.2021.

33 1gireh(gerah)=4,25 cm (Arseven, a.g.e., 1975, s.106-107), 1 zira = 16 gireh (Prof. Şahin Yüksel Yağan, *sözlü görüşme*, Mart 2021)

34 1 çarşı arşını=68 cm (Arseven, a.g.e., 1975, s.106-107, Yağan, Şahin Yüksel, *Türk El Dokumacılığı*, İstanbul, 1978, s.96).

35 TSE a.g.e., <https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=547> 05.01.2021.

laşılmaktadır.³⁶ Bu kapsamda *metonun* taftadan farklı bir kalite olduğu öngörülebilir. Kalite farklılığı olan çeşitler eğer kumaş eni aynı olduğu var sayılırsa çözgü sayıları ol farklı kalite de olduğu ön görülmektedir.

“*Taftacıların* çifte dokuması için gereken *tafta* şeridini zaman zaman bulamadıkları için malzeme sıkıntısı çektiği oluyordu. Bu konuyla ilgili bir mahkeme kaydında *çifte tafta* şeridi bulamadıkları için malzeme gelene kadar *sade tafta* dokumalarına izin verilmesi istiyorlardı.”³⁷ Buradaki şerit’ten kasıt dokuma tezgahlarında top çözgü kullanıldığından dokunacak kumaşların boyu (zira) ve çözgü tel sayısına göre şerit halinde hazırlanarak top yapılmaktadır (bir tür kalba)³⁸.

Bu isimler dışında yazılı kaynaklarda İngiliz *taftası* ismine rastlanılmıştır. Bu kumaş çeşidi ise “Zamklı *tafta*, yaş pansumanların üzerini kaplamak için kullanılan su geçirmez sargı bezi, ilacli *tafta*, *taftadan* yapılmış ilacli plaster”³⁹ şeklinde tanımlandığı göz önüne alındığında pamuklu olduğu ve sağlık alanında kullanılan B1/1 örgülü bir bezi ifade ettiği söylenebilir. Burada *tafta* sözcüğünün örgünün adı olduğunu düşünülmektedir. Kaynaklarda rastlanan ipekli dokumalarda ise sert parlak değişik kullanım alanları olan bir kumaştan söz edilmektedir.⁴⁰

4.TAFTA KUMAŞLARDA TEMEL ÖZELLİKLER

4.1.Renk Özellikleri

Bursa taftalarının sarı, yeşil, mavi renkte, kırmızı, al ve güvezi olduğu; ordu için en çok kırmızı ve yeşil *taftanın* kullanıldığı, giyim kuşamda ise daha çok siyah *tafta* kullanıldığı⁴¹ göz önüne alındığında neredeyse ana renkler ve siyahtan oluşan bir *tafta* boyamacılığından söz edilebilir.

4.2.Kullanım Alanları

Kanunname-i İhtisab-ı Bursa’da *tafta* kumaşın kullanım alanı “altınli takkeye *tafta* kumaşına astar dikilirdi, şehrin dışında Türklüğe giden kadınların takke astarı dülbent, şehirli kadınlarınki de *yekta tafta* kumaşından olurdu”⁴² şeklinde tarif edilmektedir. Buradan hareketle, astar olan ile üst kumaş olarak kullanılan taftada farklılık olabileceği düşünülebilir. Bu fark iplikten ya da sıklıktan kaynaklanabilir.

Yazılı kaynaklarda ise kadın elbisesi, sedir örtüsü, perde, çadır (Fotoğraf 1- 2 -3), *tafta* kavuk, ferace, torba, döşemelik XVII. yüzyıl ortalarına ait Manisa Şer’iyye Sicilinde yer alan bir Tereke defterinde *tafta* kuşak, 1840’tan sonra yapma çiçek yapımında ve Osmanlı Sarayında İbrişim ile işlenmiş *tafta* çarşaf⁴³ olarak kullanıldığından bahsedilmektedir. Giyim kuşamdan ve ev tekstilinden sonra en çok ordu ve donanmada bayrak yapımında kullanıldığından söz edilmektedir.⁴⁴ Özellikle Osmanlı döneminin en parlak

36 Prof. Günay Atalayer, *sözlü görüşme*, Ocak-Şubat 2021.

37 Hülya Tezcan, *Kutsal Mekanlarda Kutsanmış Örtüler*, 2017a, s.60

38 Prof. Şahin Yüksel Yağan, *sözlü görüşme*, Mart 2021.

39 Kılıçoğlu, *Meydan Lorraine*, 1992, s.1.

40 Prof. Günay Atalayer, *sözlü görüşme*, Ocak-Şubat 2021.

41 Dalsar, *Bursa’da İpekçilik*, 1960, s.80, Kütükoğlu, *Osmanlılarda Norh Müessesesi*, 1983, s.117, Tezcan, Hülya, *Atlaslar Atlası – Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*, İstanbul, 1993, s.27.

42 TSE, a.g.e., <https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=547> 05.01.2021

43 Safa Kılıçoğlu; Nezihe Araz; Hakkı Devrim, *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, Cilt 19, Sabah, 1990, s.1-38, Bizirlik, Alpay, “Tereke Kayıtlarına göre 17. Yüzyılın Ortalarında Manisa Ailesinin Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Tarihî Peşinde*, S.4, 2010, s.30-32, Kılıçoğlu, a.g.e., 1992, s.435, Cenkmén, Emin, *Osmanlı Sarayı Kıyafetleri*, İstanbul, 1948, s.163, Salman, Fikri, *Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz*, Sanat Dergisi: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 2004, s.40

44 Hülya Tezcan, *Bursa’nın İpeklisi (Tarihi, Ticareti, Pamukluları ve İpeklileriyle Ünlü Bursa)*, Bursa, 2017a, s.60.

devirlerinde donanmanın ipekten *tafta* kumaşları yelken bezi olarak kullandığı bilinmektedir. Bunlar dışında Topkapı sarayında *tafta* kumaşlardan kesilerek dikilmiş çorap örnekleri bulunmaktadır.⁴⁵

Kullanım alanlarına bakıldığında hem giyim hem ev tekstili olarak ve mekân kaplama hatta çorap gibi çok özel kullanım alanı olduğunu söylenebilir. Çok çeşidin olması kumaşın yapısal farklılığı olabileceğini düşündürmektedir. Bu durumda ortak özelliğin çift bükümlü ipek çözgü ve ipek atkı ile bezayağı örgü temel alınmış diyebiliriz. Ağzılıkta çift iplik ise ribsi işaret etmektedir. Birim ağırlık olarak farklı olduğu ancak ipliğin özelliği ile diri bir kumaş oluşu ile açıklanabilir.

Bu bağlamda *tafta* kumaşların kullanım alanlarının çizelgesi Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: *Tafta* kumaşların kullanım alanları (Gök,2021).

Giyim eşyaları	Çorap Kavuk Takke Kavuk	Kuşak Elbise Ferace	Gelinlik Kaftan Şapka
Ev tekstili	Çarşaf Perde	Bohça Sedir örtüsü	Döşemelik
Dış Mekan / Mimari Unsur	Çadır perdesi Çadır	Bayrak Yelken bezi	
Diğer	Astarlık Torba	Yapma Çiçek	

a.

b.

Fotoğraf 1: a. Kırmızı bezemeleri *tafta* kumaştan yapılmış Mahmil Çadırı⁴⁶, b. *Tafta* kumaştan kapı perdesi arka yüzü, XVI. yy.⁴⁷

45 Dalsar, *Bursa'da İpekçilik*, 1960, s.55-56.

46 Hülya Tezcan, *Kutsal Mekanlarda Kutsanmış Örtüler*, İstanbul, 2017b, s.115

47 Tezcan, *Kutsal Mekanlarda Kutsanmış Örtüler*, 2017b, s.149

Fotoğraf 2: a. Tafta Gelinlik, XX.yy⁴⁸, **b.** Tafta kumaştan çocuk kaftanı XVI, XVII.yy⁴⁹

Fotoğraf 3: a. Tafta astarlı, XVI. yy⁵⁰, **b.** Çocuk kaftanı tafta astarlı⁵¹

48 Hülya Tezcan ve Berna Özpınar, *Şadiye Ulusoy Koleksiyonu Katalog*, İstanbul, 2015, No.018

49 Hülya Tezcan, *Osmanlı Sarayının Çocukları Şebzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*, İstanbul, 2006, s.257.

50 Tezcan, *Osmanlı Sarayının Çocukları Şebzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*, 2006, s.256.

51 Tezcan, *Osmanlı Sarayının Çocukları Şebzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*, 2006, s.257.

4.3. Teknik Özellikleri

1502 Kanunname-i İhtisab-ı Bursa'da *çifte tafta*'nın 1800 tel, *dühezari tafta*'nın 2000 tel, *yekta tafta*'nın 1600 tel, *valé*'nin 1600 tel, *musannaf valé*'nin 1800 tel, *müferrak valé*'nin 1600 tel, *sultanı*'nin 2200 tel, *meton*'un 3600 tel çözgü ile dokunduğu kumaş çeşitleri kısmında bahsedilmiştir. Değişik adları olan *taftaların* teknik özelliklerinin farklı olduğu söylenebilir. Yalnız burada bahsedilen fark kumaşın rengi ve eni vb değil, sıklık ve çözgü sayılarındaki farktır. Dolayısıyla kalitelerine göre farklı isimler ile anılmaktadır.

XVII. yüzyılda İtalyan ve Fransız ipeklileriyle rekabet halinde olan Hindistan'da rakip ürünlere karşı olumlu bir şekilde karşılaştırılabilmesi için Kanunname-i İhtisab-ı Bursa'ya benzer şekilde kontrol talimatları gönderildiği görülmektedir. Buna göre KasımBazar'da iyi, orta ve düşük kalitede üç tip *tafta* dokunmaktadır. İyi kaliteliler için 2100 çift katlı çözgü, orta kaliteliler için 1400 çift katlı çözgü, düşük kaliteliler için 1400 tek katlı çözgü kullanılmakta ve buna göre fiyatlandırılmaktadır.⁵² Osmanlı döneminde *tafta* kumaşların da kalitelerine göre *âlâ* (en iyi kalite) ve *edna* (düşük kalite) olarak iki grupta altında dokunduğu görülmektedir.⁵³

Kumaş eni aynı olduğu düşünülürse kumaş sıklığı farklı olacaktır. İyi ve orta kalitede çift bükümlü iplik olduğu kesinlik kazanmakta tek kat iplikle olan ise muhtemelen astar olarak kullanılanlar olduğu öngörülebilir.

Yazılı kaynaklarda *tafta* kumaşlara dokunduktan sonra pürüzünün yatırılması için el ayası ile yüzeyine zank sürüldüğünden bahsedilmektedir.⁵⁴ Ancak bahsi geçen fermada *çifte tafta* için dokunurken çözgü tel sayılarında eksiltme yapıldığı, bu nedenle tokluğunu kaybeden kumaşın daha sert yapı kazanması için zank sürüldüğüne de değinilir. Dolayısıyla fermada yüzeye sürülen zankın hile amaçlı olduğu ve kumaşa tokluk sağlamak amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yazılı kaynaklarda *taftada* çözgü ve atkı sıklıkları eşit olduğundan dolayı sert ve dayanıklı bir kumaş olduğu,⁵⁵ ipliklerinin birkaç katlı bükülerek istenilen kalınlıkta dokunabildiği de kayıtlarda geçer. İncelenen örneklerde dikkate alındığında çözgü ve atkı sıklıklarının birbirlerine çok yakın olması bu bilgileri doğrular niteliktedir.⁵⁶

Araştırma kapsamında AHBV Üniversitesi Ülker Muncuk müzesi envanter kayıtlarında yer alan *tafta* kumaştan yapılmış uçkur, bohça ve şapka örneklerine ulaşılmıştır (Fotoğraf 4). Bu üç ürünün teknik analizleri yapılarak çizelge halinde Tablo 2'de sunulmuştur.

1560 tarihli (92:128) Bursa Mahkeme Sicilleri'nde *tafta* kumaşının boyunun 120 zirâ' (81,6 m)⁵⁷ - 180 zirâ' (122,4 m) olduğu, *valenin* ise 120 (81,6 m) -130 (88,4 m) zirâ' dokunduğuna rastlanmıştır.⁵⁸ Envanter kayıtlarına XX. yüzyıl olarak kaydedilen üç örnek içerisindeki Fotoğraf 4a.'da uçkur olarak yer alan kumaşın kenar örgülerinden 25 cm ende dokunduğu görülmektedir. Fotoğraf 4b'de yer alan bohça *taftanın* eninin ise fazla olması dikkat çekicidir. XVI. yüzyıl kumaş örneklerinin dar enleri göz önünde bulundurulduğunda, XX. yüzyılda daha geniş ölçülerde *tafta* kumaşların üretilbildiği görülmektedir.

52 Chaudhuri, *Tradeand Commercial Organisation in Bengal, with Special Reference to the English East India Company 1650-1720*, 1969, s.247-258.

53 Kütükoğlu, *Osmanlılarda Norh Müessesesi ve 1640 Tarihli Norh Defteri*, 1983, s.117.

54 TSE, a.g.e., <https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=547> 05.01.2021

55 Tezcan, *Atlaslar Atlası-Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*, 1993, s.27.

56 Prof. Günay Atalayer, *sözlü görüşme*, Ocak-Şubat 2021.

57 1zirâ'= 1 arşın = 68 cm (Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (Latin harfleriyle), Hazırlayanlar: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal. İstanbul, 2017, s. 892).

58 Dalsar, *Osmanlılarda Norh Müessesesi ve 1640 Tarihli Norh Defteri*, 1960, s.94.

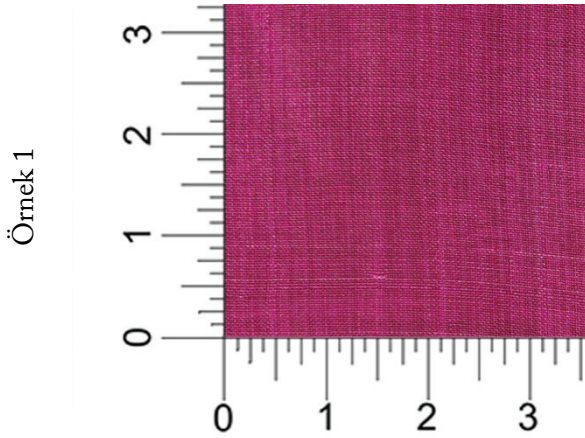

Fotoğraf 4: AHBV Ülker Muncuk Müzesi'nde yer alan *tafta* kumaştan yapılmış **a.**Uçkur, **b.**Bohça, **c.**Şapka (Gök, 2021,Ankara).

Kumaşta sıklık ve 40-60 cm kumaş eni düşünülerek hesap yapılarak toplam çözgü teli hesaplanabilir⁵⁹. Eldeki kumaşın eni boyu gramaj için önemli ancak iplik numarası ve sıklık bize kumaşın kaliteye ve görüntüsü hakkında bilgi vermektedir. İplik numarasının çözgü atkı sıklığı belirlemede önemli rol oynadığı unutulmamalıdır.

Tablo 2: *Tafta* kumaş örnekleri (Gök, 2021, Ankara)

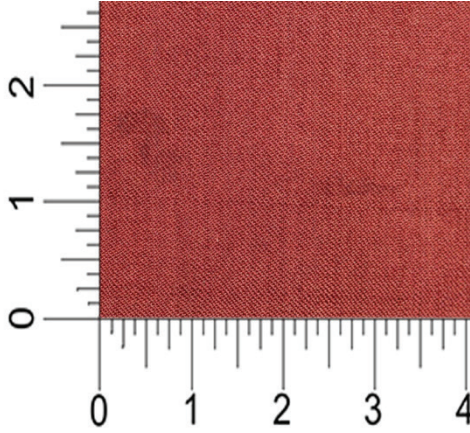
Envanter bilgileri		
Envanter no	170	
Eser adı ve cinsi	Uçkur, <i>tafta</i> bez	
Dönemi	XX. yüzyıl	
Analiz bilgileri		
Örgü Türü	B 1/1	
Tarak Numarası	88 / 5	
Analiz edilen Genişlik	En:25 cm, Boy:252 cm	
	Çözgü	Atkı
İplik Cinsi	İpek	İpek
İplik Büküm Yönü ve Adedi	S ve katlı	S ve katlı
İplik kısalması	%2	%2
İplik Numarası	≈ 80Denye	≈ 80Denye
İplik Sıklığı: (tel/cm)	44 tel	42 tel

⁵⁹ Kumaş eni 40 cm olarak düşünüldüğünde ise Örnek 1'in çözgüsü 1760 tel, Örnek 2'nin çözgüsü 1800 tel, Örnek 3'ün çözgüsü 1280 tel olurdu. Envanter kayıtları üzerinde ele alından örnekler XX.yy olarak tarihlendirildiğinden, yakın zamanda 90 cm eninde kumaşlarında dokunabildiği düşünülerek bu ene göre de hesaplamalar yapabilmek mümkündür.

Örnek 2

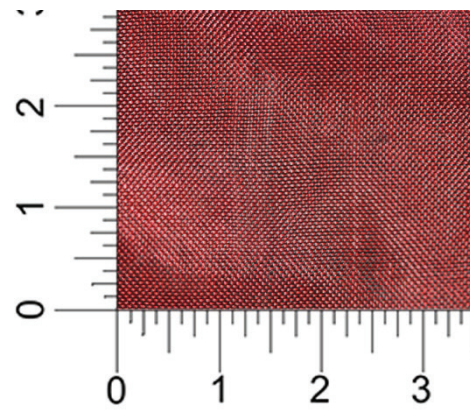
Envanter bilgileri

Envanter no	200
Eser adı ve cinsi	Bohça <i>tafta</i>
Dönemi	XX. yüzyıl

Analiz bilgileri

Örgü Türü	D 2/1 S	
Tarak Numarası	90 / 5	
Analiz edilen Genişlik	En:90 cm, Boy:90 cm	
	Çözüğü	Atkı
İplik Cinsi	İpek	İpek
İplik Büküm Yönü ve Adedi	S ve katlı	S ve katlı
İplik kısalması	%3	%3
İplik Numarası	≈ 81Denye	≈ 81Denye
İplik Sıklığı: (tel/cm)	45 tel	43 tel

Örnek 3

Envanter bilgileri

Envanter no	394
Eser adı ve cinsi	Başlık <i>tafta</i>
Dönemi	XX. yüzyıl

Analiz bilgileri

Örgü Türü	B 1/1	
Tarak Numarası	80 / 4	
Analiz edilen Genişlik	61 cm	
	Çözüğü	Atkı
İplik Cinsi	İpek	İpek
İplik Büküm Yönü ve Adedi	S ve katlı	S ve katlı
İplik kısalması	%2	%4
İplik Numarası	≈ 75 Denye	≈ 200 Denye
İplik Sıklığı: (tel/cm)	32 tel	30 tel

5.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yazılı kaynaklarda *tafta* kumaşın genellikle *vale* ve *canfes* kumaşı ile benzetildiği görülmektedir. Tafta kumaş ipek iplik ve bezayağı örgü ile dokunduğu için benzerlik olduğu düşünülmektedir. Ancak tafta diğer iki kumaştan farklı özelliklere sahiptir. Bu doğrultuda yapılan incelemeler sonucunda *tafta* kumaş; tarihi gelişim, örgü türü, renk, kullanım yeri, kalitesi, dokuma sonrası gördüğü işlemler açısından şu şekilde değerlendirilmiştir:

Tarihi gelişimi bakımından; yazılı kaynaklara bakıldığında hem *tafta*nın hem de *valen*in XIV-XV. yüzyılda isimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. *Canfes*'in ise XVIII. yüzyıldan sonra ismine yazılı kaynaklarda rastlanılmaktadır. Bu bakımından *tafta* ve *vale* bezayağı örgüyle dokundukları için kaynaklarda daha çok birlikte yer almaktadırlar.

Kullanım yeri bakımından; *tafta* kumaşlar çorap, kavuk, takke, kuşak, elbise, ferace, gelinlik, kaftan gibi giysilik, çarşaf perde, sedir örtüsü gibi ev tekstili ve torba, çadır gibi taşımacılık ve mekân tekstili olarak kullanım alanları bulmuştur. Bunlar dışında donanmada bayrak ve yelken bezi olarak dış mekân ve mimari tekstillerde de tercih edilmiştir (Tablo 1). *Canfes* kumaşlar ile çorap ve yelken bezi olarak kullanılmaları bakımından benzerlik göstermektedirler. Şu şu bakımdan benzer olduğu için

Örgü türü açısından; *tafta* kumaşlar yabancı kaynaklarda dahil olmak üzere dokuma örgüsünden dolayı bu ismi almaktadır. İncelemesi yapılan Tablo 2 Örnek 1 ve Örnek 3'teki kumaşların zemininde en temel örgü türü olan bezayağı hakimdir. Analizi yapılan Tablo 2 Örnek 2'de yer alan bohçanın dokuma örgüsü ise Dimi olarak tespit edilmiştir. Bu örneğin muhtemelen parlak ve tok görüntüsünden dolayı envanter defterine *tafta* kumaş şeklinde kayıt edildiği düşünülmektedir.

Ayrıca 1559 Bursa Mahkeme Sicilleri'nde *tafta* kumaşlarda takviye altın ipliğinin kullanıldığından bahsedilmektedir. Bezayağı örgüsü ile dokunan *vale* kumaşlarda altın atkı takviyeli (*müferrak vale*) örnekleri olduğu göz önünde bulundurulursa her iki kumaş türü benzerlik göstermektedir. *Canfes* kumaşlarda ise bezayağı dokunan örnekler bulunduğu gibi atkı ribsi, ilave çözü ve atkı ipliği ile dimi örgülerinin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır. Bu bakımdan *tafta*, hem *vale* hem de *canfes* kumaşlardan ayrılmaktadır.

Motif ve kompozisyon özelliği bakımından; *tafta* ve *vale* kumaşlar genellikle düz renkte dokunmaktadır. Altın takviyeli örneklerinin desenli dokunmuş olduğu düşünülmektedir. *Canfes* kumaşlarda genellikle astar olarak tercih edildiklerinden düz dokunan örnekleri bulunmaktadır. Ancak *tafta* kumaşı, ekose ve fitilli örnekleri bulunan *canfes* kumaşlardan ayrılmaktadır.

Hammaddenin açısından; tespit edilen örneklerin çözgü ve atkı ipliklerinin hammaddesi ipektir. *Vale* kumaş örneğine ulaşamadığı için kesin bir şey söylenememekle birlikte kaynaklarda çözgüde ve atkıda ipek kullanıldığından bahsedilmektedir. Ayrıca yukarıda bahsedildiği gibi bazı örneklerde atkıda altın kullanıldığı bilgisi yer almaktadır. *Canfes* kumaşlar da ipek ile dokunmuştur. Kullanılan hammadde özellikleri bakımından üç kumaş da bu nedenle benzer gibi ifade edilmiştir.

İplik numarası açısından; incelenen kumaşların Tablo 2'de yer alan Örnek 1 ve Örnek 2'de çözgü ve atkı ipliklerinin birbiri ile aynı özellikte olduğu, Örnek 3'te ise atkı ipliğinin çözgü ipliğinden daha kalın olduğu tespit edilmiştir. *Canfes* kumaşlarda çözgü iplikleri atkı ipliklerine göre çok incedir. Atkı iplikleri ise bazen çözgü ipliklerine yakın ince, bazen de katlı iplikler kullanılarak kalın atılmıştır. Bu nedenle iki kumaşta kullanılan iplik özellikleri birbirinden farklılık göstermektedir.

Renk açısından; tafta kumaşlarda mor, sarı, yeşil, mavi, kırmızı, güvezi, yeşil, bordo renkleri ve siyah kullanıldığı bilinmektedir. *Canfes* kumaşlarda sarı, mor, yeşil, kırmızı, pembe renklerinin tercih edildiği görülmektedir. Her iki kumaş tercih edilen renk özellikleri ile benzer sayılabilir.

Kaliteleri açısından; Yapılan teknik analizler sonucunda *tafta* kumaşlarda santimetre karede kullanılan çözümlü ve atkı iplik sayılarının birbirine çok yakın olduğu görülmüştür (çöz.sık/at.sık). *Canfes* kumaşlarda ise çözümlü sıklıkları, atkı sıklıklarının neredeyse 2 katıdır. Bu nedenle yazılı kaynaklarda da ifade edildiği gibi *tafta* kumaşlar *canfes* kumaşlara göre daha *toktur*. Dolayısıyla daha diri bir kumaş yapısı hakimdir.

Dokuma sonrası işlemler açısından; yazılı kaynaklarda *tafta* kumaşların dokunduktan sonra pişirilmedikleri, *vale* kumaşların ise dokunduktan sonra pişirildikleri için birbirlerinden ayrıldıkları bahsedilmektedir. *Canfes* kumaşının dokunduktan sonra apreleme işlemi için ısı işlemlere tabi bırakıldığı bilinmektedir. Bu özelliği bakımından *tafta* kumaş hem *vale* hem de *canfes* kumaştan ayrılmaktadır.

Tafta kumaşın diğer iki kumaştan farklılıklarını görebilmek için yapılan bu değerlendirmeler Tablo 3'de özetlenmiştir.

Tablo 3: *Tafta, vale, canfes* kumaş özelliği

	<i>Tafta</i>	<i>Vale</i>	<i>Canfes</i>
Tarihsel gelişimi	XIV-XV. yy.	XIV-XV. yy	XVIII. yy.
Kullanım yeri	Çorap ve yelken bezi		Çorap ve yelken bezi
Örgü türü	B 1/1; R2/1; R1/2 ⁶⁰	B 1/1	B 1/1, ribs, dimi, ilave ip.
Motif ve kompo.	Düz renk	Düz renk	Düz renk, ekoseli, fitilli
Hammadde	İpek	İpek	İpek
İplik numarası	çözümlü ve atkı benzer		çözümlü atkıdan ince
Kalite	Çözümlü ve atkı sıklığı eşit		Çözümlü sıklığı atkı sıklığının 2 katı
Dokuma sonrası işlem	Yok	Var	Var

Sonuç olarak çözümlü ve atkının aynı iplik yapısında oluşu, sıklığın çok yakın olması ve iplik bükümünün kumaşta sert tok diyebileceğimiz bir dirilik sağlaması, dokumadan sonra başka bir işlemle yumuşatma ya da sertleştirme yapılmaması, tüm diriliğin iplik, örgü ve dokuma yapı kalitesinden oluşması ile *taftayı* tanımlamak mümkündür. Bu kumaş çeşidi günümüzde rayon (suni ipek) ve naylon karışımı hammaddeler ile dokunmaya devam etmekte ve daha çok piyasada abiye, gelinlik, astar olarak kullanılmaktadır. Bunun dışında tanınmış tekstil markalarında *tafetta* (*tafta*) ismi ile mont, yağmurluk yapımında tercih edildiği görülmektedir.

60 Gerçek *tafta örgüsü bezayağıdır*. Ancak tanımlarda çifte tafta gibi ifadelerde yer aldığı için Ribs örgüsünden de bahsedilebilir.

KAYNAKÇA

- Amanjani, Salimeh. “Bir Çözgü Boyama-Desenlendirme Tekniği Olarak “İkat” ve Çağdaş Uygulaması”. Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- Arseven, Celal Esad. *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt IV. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1975.
- Atalayer, Günay. “Dünden Bugüne Anadolu’da Kumaş Dokuma Sanatı”, *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari Dergisi*, (1993):41-72.
- Atasoy, Nurhan; Denny, Walter B.; Mackie, Louise W.; Tezcan, Hülya. *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*, İstanbul: TEB İletişim ve Yayıncılık, 2001.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Lugatı, 2011.
- Bizbirlik, Alpay. “Tereke Kayıtlarına göre 17. Yüzyılın Ortalarında Manisa Ailesinin Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Tarihîn Peşinde*, 4 (2010): 25-42.
- Carbognan, Cosimo Camides. *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*. Çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1993.
- Cenkmen, Emin. *Osmanlı Sarayı Kıyafetleri*, İstanbul: Türkiye Basımevi, 1948.
- Chaudhuri, Kirti N. *The Trading world of Asia and the English East India Company: 1660-1760*, New York: Cambridge University Press, 1978.
- Chaudhuri, Susil. *Trade and Commercial Organisation in Bengal, with Special Referencetothe English East India Company 1650-1720*, (Doctor of Philosophy). The University of London, 1969.
- CIETA. *Notes on Hand-Weaving Techniques in Plain and Figured Textiles*, France: Centre International D’etude Des Textiles Anciens, 1987.
- CIETA. *Vocabulary of Technical Terms Fabric*, France: Centre International D’etude Des Textiles Anciens, 2006.
- Dalsar, Fahri. *Bursa’da İpekçilik*, İstanbul: İÜ Yayınları, 1960.
- Ekşi, İrem, Arıkan. “Estetik Açından Lampas Kumaşın Yapısal Bir İncelemesi”. Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.
- Ergür, Atilla. *Tekstil Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2002.
- Gök Çatalkaya, Ebru. “Geleneksel Canfes Kumaş”, *Tekstil, Moda, Sanat, Tasarım Sempozyumunda Sunulan Bildiri*, İstanbul, Kasım 19-20, 2020.
- Gönül, Macide. “Eski Dokumacılık ve Yurdumuzdaki Gelişimi I”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 217. (1967): 4499-4503.
- İnalcık, Halil. *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Karaağaç, Günay. “Türkçenin Komşu Dillere Verdiği Giyim Kuşam Kültürüyle İlgili Kelimeler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (1998): 361-387.
- Kılıçoğlu, Safa; Araz, Nezihe; Devrim, Hakkı. *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, Cilt 19, Sabah, 1990.

- Kılıçoğlu, Safa; Araz, Nezihe; Devrim, Hakkı. *Meydan Larousse Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, Cilt 4. Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Şirketi Yayınları, 1992.
- Koçu, Reşad, Ekrem. *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, İstanbul: Doğan Kitap., 1. Baskı, 2015.
- Kütükoğlu, Mübahat. S. *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Öz, Tahsin. *Türk Kumaş ve Kadifeleri I*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946.
- Özbel, Kenan. *El Sanatları III, Eski Türk Kumaşları*. Kılavuz Kitaplar IX. CHP Halkevleri Bürosu, 1948.
- Özen, Mine, Esiner. “Türkçe’de Kumaş Adları”, *Tarih Dergisi, Fatih Sultan Mehmed’e Hatıra Sayısı* 33. (1982): 291-340.
- Salman, Fikri. “Türk Kumaş Sanatında Görülen Geleneksel Kumaş Çeşitlerimiz”, *Sanat Dergisi: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 6. (2004):13-42.
- Salman, Fikri. *Türk Kumaş Sanatı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Sami, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî (Latin harfleriyle)*. Hazırlayanlar: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal. İstanbul: İdeal Kültür, 2017.
- Yatman, Nurettin. *Türk Kumaşları*, Ankara: Ankara Halkevi Neşriyatı, 1945.
- Yücel. Yaşar. *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler V. 1640 Tarihli Es’ar Defteri Metnin Türk Harflerine Çevirisi ve Değerlendirilmesi*, Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1982.
- Tezcan, Hülya. *Atlaslar Atlası – Pamuklu, Yün ve İpek Kumaş Koleksiyonu*, İstanbul: Yapı Kredi Koleksiyonları, 1993.
- Tezcan, Hülya. *Osmanlı Sarayının Çocukları Şebzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*, İstanbul: Aygaz Yayınları, 2006.
- Tezcan, Hülya ve Özpınar, Berna. *Şadiye Ulusoy Koleksiyonu Katalog*, ITTC, İstanbul, Kasım 4-6, 2015.
- Tezcan, Hülya. *Bursa’nın İpeklisi (Tarihi, Ticareti, Pamukluları ve İpeklileriyle Ünlü Bursa)*, Bursa: Bursa Kültür A.Ş. 2017a.
- Tezcan, Hülya. *Kutsal Mekanlarda Kutsanmış Örtüler*, İstanbul: Masa Yayınları, 2017b.
- Toparlı, Recep. *Abmet Vefik Paşa Lebce-i Osmâni*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- TSE 1502 Sultan II. Bayezid tarafından yürürlüğe konulan Dünyanın bugünkü manada ilk standardı Kanunname-i İhtisab-ı Bursa. Türk Standartları Enstitüsü, Erişim 05 Ocak, 2021 <https://www.tse.org.tr/IcerikDetay?ID=547>
- Türk Dil Kurumu Sözlük, Erişim 05 Ocak, 2021 <https://sozluk.gov.tr>

ANAMUR İLÇESİ BAHŞIŞ KÖYÜNDE KOLANLARIN KULLANIM ALANLARI*

Serpil ERDELİĞ DEMİRBAŞ - Hande KILIÇARSLAN**

ÖZ

Anadolu'da Yörük hayatının vazgeçilmez bir parçası olan dokumacılık, geçmişte olduğu gibi günümüzde de el sanatları alanındaki önemini korumaktadır. Dokuma kültürü, ait olduğu toplumun yaşam şartlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kolan dokuma, geleneksel Türk el sanatları çeşitlerinden biri olan dokumacılık sanatı içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Anadolu'nun hemen hemen her yöresinde dokunan ve kullanılan kolanlar; evlenecek olan genç kızların çeyizlerinde bulunmakta, taşımada kullanılan dokumalarda sap ve kulp görevi görmekte, bebek beşiği bağlamada, bebeği sırtta taşımada kullanılmakta, giysilerde süsleme aracı olmakta ve daha birçok alanda kullanım alanı olarak yerini korumaktadır. Kolanların yapıldığı ve kullanıldığı yörelerden biri de Anamur ilçesine bağlı Bahşış köyüdür. Bahşış köyünde kolanlar; dokumanın uzunluğuna göre mesafesi ayarlanan ve yere çakılan iki çubuğun oluşturduğu basit yer tezgâhında dokunmaktadır. Yörede kolan dokumacılığın; hammaddesi, rengi ve deseni bazı farklılıklara uğrasa da teknik olarak bir değişime uğramamıştır. Eski dokumalar, doğal boyalarla renklendirilen yün iplikler ya da doğal renkte eğrilen kıl ipliklerden oluşurken, günümüzde ise kimyasal boyalarla renklendirilen

* Bu makale Serpil Erdeliğ Demirbaş tarafından yazılan "Anamur Bahşış Köyü Kolan Dokumaları" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Neşet Ertaş Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
e- posta: handearsan@hotmail.com / serpil_erdelig@outlook.com
ORCID:0000-0001-9332-4730 / ORCID:0000-0001-8366-4846
Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.342.42/akmbaris.2021.148>
Makale Gönderim Tarihi: 22.03.2021/ Makale Kabul Tarihi: 18.06.2021

hazır ipliklerin de kullanıldığı görülmektedir. Bu araştırmada, Anamur Bahşiş köyünde halen dokunmakta olan veya var olan kolanların dokumaların kullanım alanları örneklerle incelenmiştir.

Modern yaşamın getirdiği gelişim ve değişimler el sanatlarında, özellikle de dokumacılık sanatında önemli bir yeri olan kolan dokumada değişimlere sebep olmuştur. Bu değişim Bahşiş köyünde, geçmişte daha çok dokunan kolanların günümüzde daha az kişilerce dokunması sonucu unutulmaya başlaması sonucunu doğurmuştur. Bu olumsuz değişim, kolanların kullanım alanını da olumsuz etkilemiştir. Bu dokumalar, yöre kadınları tarafından halen az da olsa dokunmakta ve kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *El Sanatı, Dokuma, Kolan, Anamur, Bahşiş Köyü.*

ABSTRACT

USAGE AREAS OF GIRDLES IN ANAMUR DISTRICT BAHŞIŞ VILLAGE

Weaving, which is an indispensable part of the nomadic life in Anatolia, maintains its importance in handicrafts today as it was in the past. The weaving culture has emerged as a result of the living conditions of the society to which it belongs. Girdle weaving has an important place in the art of weaving, one of the traditional Turkish handicrafts.

Girdles used in almost every region of Anatolia; It is found in the dowry of young girls who will marry, it serves as a handle and handle in the weaving used for transportation, it is used for tying the baby cradle, carrying the baby on the back, it is a tool of decoration in clothes and preserves its place as a field of use in many other areas. One of the regions where girths are made and used is Bahşiş village of Anamur district. Girth in the Bahşiş village; It is woven on a simple floor loom, which is formed by two rods stuck to the ground and whose distance is adjusted according to the length of the fabric. In the region, girth weaving; Although its raw material, color and pattern have been subjected to some differences, it has not changed technically. While old weavings consist of woolen yarns colored with natural dyes or bristle yarns spun in natural colors, nowadays it is seen that ready-made yarns colored with chemical dyes are also used. In this research, the usage areas of girth weaving, which are still being made or existing in Anamur Bahşiş village, were examined with examples.

The developments and changes brought about by modern life have led to changes in handicrafts, especially in girth weaving, which has an important place in the art of weaving. This change has resulted in the fact that the girth weaving, which was woven more in the past in the past, started to be forgotten as a result of the weaving of less people today. This negative change has negatively affected the usage area of the girth fabric. These girths are still slightly woven and used by local women.

Keywords: *Handcraft, Weaving, Girdle, Anamur, Bahşiş Village.*

1. GİRİŞ

Sanatla yakından ilgili olan Türk toplumu için el sanatları her zaman ayrı bir önem taşımaktadır. Türkler, Anadolu'da kurdukları medeniyet öncesi ve sonrası sahip oldukları kültür zenginliğini gittikleri her yere götürmüşler ve Anadolu'nun el sanatları ve kültür merkezi olmasında etkin rol oynamışlardır.

El sanatı; çeşitli uygulama alanlarında insanın beceri ve sanatsal beğenilerinin vücut bulmuş halidir.¹ Geçmişle gelecek arasında tarih boyunca bir bağ kuran el sanatı, yazılı kaynaklar kadar etkili bir iletişim

1 Arzu Evecen, Sema Etikan, Hande Kılıçarslan, "Günümüzde El Sanatlarına Yaklaşım; Ödemiş İğne Oyaları Örneği", *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2017), s. 322.

aracı olmuştur.² El sanatlarının içinde yer alan ve geleneksel kültürümüzün zengin örnekleri arasında bulunan sanatlardan biri de dokumadır.

Dokuma, çözü (arış) ve atkı (argaç) denilen en az iki iplik grubunun birbiriyle farklı şekillerde kesişmesiyle ortaya çıkan ürünlerdir. Bu ürünler; el ya da mekanik araçlar aracılığıyla yapılmaktadır. El dokuması ürünler; kirkitli dokuma, mekikli dokuma ve çarpana dokuma olmak üzere kullanılan araca göre farklı isimler almaktadır.³

Çarpana, bir tür dar dokumaların dokunmasında kullanılan; üçgen, kare ve çokgen şekillerinde, köşelerinde bazen de ortasında delikler bulunan ince ve iki yüzü düzgün olan levhalardır. Bu levhalar, bir elin kavrayabileceği şekilde makul ölçülerdedir. Bunlara dair standart bir ölçü yoktur. Dokuma esnasında, her iki elle de kavranan bu levhalar (çarpanalar) toplu halde döndürülmek suretiyle dokuma işlemine devam edilmektedir. Bazen levha sayıları artmaktadır. Bu durumda gruplar halinde döndürülen çarpanalar üretim hızını yavaşlatmaktadır.⁴

Çarpana, camız-manda ve eşek gönünün kurutulup kare veya kareye yakın ölçülerde kesilmesi ile köşelerinden delikler açılarak yapılmaktadır.⁵ Yapıları gayet ince, pürüzsüz ve sert olan çarpanalar, sert deri, ahşap ve fil dişi gibi malzemelerin eşit ölçülerde kesilmesiyle de kullanılmaktadır. Günümüzde sentetik malzemelerden, sert kartonlardan veya iskambil oyun kartlarından bile yapılmaktadır.⁶

Enleri dar ve boyları uzun olan şerit halindeki çözü yüzlü dokumalara genellikle “kolan” denilmektedir. Bu dokumalar, dokunmasında kullanılan araçlar ve uygulanan tekniğe göre kartlı (çarpanalı) veya kartsız (çarpanasız) olarak birbirinden ayrılmaktadır. Kartların yerine gücü çubuğunun kullanıldığı; yün, pamuk ve kıl ipliklerin atkı ve çözü denilen iki iplik sistemine dönüştürülerek yer tezgâhında dokunduğu, gücü çubuğu aracılığıyla açılan ağızlıktan atkı ipinin geçirilip sıkıştırılmasıyla oluşan çözü yüzlü şerit biçimindeki dokumalara kolan dokuma veya kartsız kolan dokuma adı verilmektedir.⁷

Kolanların kullanım yerleri oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Hayvanlara çeşitli yüklerin bağlanmasında, çocukların beşiğe ya da sırtta bağlanmasında, beşiğin bir yerden başka bir yere taşınmasında kullanılan bu dokumalar ayrıca çeşitli dokuma eşyaların tutulmasını kolaylaştıracak kulp görevi görmekte ve farklı yüklerin taşınması işlerinde sıkça kullanılmaktadır. Günlük hayatı kolaylaştıran kolanlar, kullanımına göre “bağcak”, “durmaş ipi” gibi farklı isimler de almaktadır.⁸

Kolan ile çarpana dokuma, görüntü olarak benzer özellikte olsa da birbirinden farklı dokuma tekniklerine sahiptir. Her ikisi için de yerde uygulanan dokuma tekniğinde atkı iplerinin sıkıştırılması için bıçak görünümünde olan ve “kılıç” denilen aletten faydalanılmaktadır (Fotoğraf 1). Kolan, gücünün asılmasında kullanılan üç ayak düzeneği ile dokunurken, çarpana tekniğinde desen “gön” kullanılarak yapılmaktadır (Fotoğraf 2). TDK 2019’a göre; “hayvan derisi, işlenmiş deri” olarak açıklanan gön, ince

2 Taciser Onuk vd., *İçel El Sanatları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s.1.

3 Onuk vd., *İçel El Sanatları*, s.9.

4 Şerife Atlıhan, *Anadolu ve Topkapı Sarayı’ndan Çarpana Dokumalar*; İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınevi, 2017, s. 21.

5 Bekir Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Bakanlığı Yayını, 2000, s. 89.

6 Atlıhan, *Anadolu ve Topkapı Sarayı’ndan Çarpana Dokumaları*, s.21.

7 Habibe Kahvecioğlu, “Türkiye’de Kolan Dokumacılığı Güzelpınar Köyü (Denizli) Örneği”, Ankara: Icanas 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 2007, s. 731.

8 Meral Akan, “Yörüklerde Taşımada Kullanılan Dokumalar”, Ankara: 38. Icanas Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15. 09. 2007, 2008, Cilt: 1, s. 27

9 *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük*, 2019, s.110.

ağaç, levha ve kalın kartonlardan oluşan malzemeler çarpana dokumada kullanılmaktadır. Bunlar 3-4-6 veya 8 köşelidir. Bu köşelerde bulunan deliklerden yapılmak istenen desene göre iplikler geçirilerek 90° veya 180° döndürülmektedir. Bu döndürülme işlemi sırasında çözgü aralığı (ağızlık) açılmaktadır. Açılan aralıktan atkı ipliği geçirilerek çarpana dokuma tamamlanmaktadır.

Kolan dokumada kullanılan üç ayak düzeneği için, boyları 1 metreyi bulan üç adet çıtanın uçları bağlanmaktadır. Çadır direğine benzeyen bu çıtalar iki kazık arasına gerilen çözgünün ortasına kurulmaktadır. Çözgü iplerinin aşağı-yukarı ayrılmasını sağlayan gücü sistemi bu çıtalara sabitlenmektedir. Bu sistem, dokuma esnasında çözgü aralığının açılmasını ve bu aralıktan atkı ipinin geçirilmesini kolaylaştırmaktadır (Fotoğraf 3).

Bazı yörelerde halk arasında kolan, “kolan dokuma”; çarpana tekniğiyle yapılan dokuma ise “çarpana” diye bilinmektedir.¹⁰

Fotoğraf 1: Kılıç

Fotoğraf 2: Çarpana Tekniğinde Kullanılan Kartlar

Kaynak: (Fotoğraf 1-2), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021.

Anadolu’da kolan dokumacılık, göçer topluluklarla başlamıştır. Eski bir gelenek olan kolan dokuma, günümüzde bazı yörelerde az da olsa yapılmakta ve çeşitli yerlerde kullanılmaktadır.¹¹

Bu araştırmada, Anamur Bahşiş köyünde halen yapılmakta olan ya da var olan kolanların kullanım alanları incelenmiştir.

¹⁰ Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, s.89

¹¹ Kahvecioğlu, “*Türkiye’de Kolan Dokumacılığı*”, s. 732.

2. KOLAN DOKUMA

Çarpına dokumacılığın geçmişi binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. M.Ö 2-3 bin yıllarına ait olan Ramses kuşağı¹² ve M.Ö geç 3.bin yılına ait olan İran Susa'da bir mabette bulunan fil dişi levha en erken iki örnek olarak bilinmektedir.¹³

Anadolu'da çarpanacılığın varlığını 1940-1942 yıllarında ilk olarak Kenan Özbel Türk literatüründe duyurmuştur.¹⁴ Kosswig ise, Anadolu'da çarpına dokuyan kadınların pek olmadığını, basit yer tezgâhında kolan dokuma yapan kadınların olduğunu dile getirmekte ve Yörük çadırlarında yaşayan kadınların çarpına dokuduğunu belirtmektedir.¹⁵ Orta Asya Türkleri'nin sürekli yer değiştiren yaşam tarzlarının bir sonucu olarak, kolan dokuma kullandıkları bilinmektedir. Çevre şartlarının da etkisiyle yıpranan kolan dokumalara ulaşılamamış ve ilk nerede ne zaman kullanıldığı tespit edilememiştir. Fakat; Türk topluluklarının, kolan dokumayı kullanmaları çok eski tarihlere dayanmaktadır.¹⁶

Kolan; yün, keçi kılı, pamuk ve ketenden elde edilen iplerin atkı ve çözüğü ipe olarak kullanıldığı, çözüğü yüzlü, yassı ve şerit halinde dokumalardır.

Kolan dokumalar, ülkemizin birçok bölgesinde dokunmaktadır. Bu dokumaların, atkı ve çözüğü ipleri genellikle yündür ve bu ipleri renklendirmek için bitkisel boyalar kullanılmaktadır. Halı ve kilim dokumanın yapıldığı yörelerde, bu dokumalardan artan iplerin kolan dokuma yapılarak değerlendirildiği bilinmektedir.¹⁷

Dokuma kolanlarda tezgâh olarak; tevni, tavni, konu gibi isimler verilen basit bir mekanizma kullanılmaktadır. Dokumada, gücünün asılmasında kullanılan ve "üç ayak" denilen bir düzenek kullanılmaktadır (Fotoğraf 3).¹⁸ Yer tezgâhlarında üç ayak düzeneği olmadan da dokuma yapılabilmektedir. Bazı yörelerde tezgâh iki ahşap ya da demir çubuktan oluşmaktadır (Fotoğraf 4). Dokunmak istenen kolanın uzunluğuna göre yere çakılan, bu iki çubuk arasında çözüğü işleminin yapılmasıyla kolan dokumaya geçilmektedir.¹⁹ Bu dokumalar, çözüğü yüzlü olduğu için çözüğü sayıları da fazladır. Dokumayı yapan kişi, ağızlıktan mekik yardımıyla atkı ipini geçirip, kılıçla sıkıştırılmaktadır. Genellikle, dokuma üzerinde çok desen kullanılmamakta²⁰ ve düz dokumalarda kullanılan motiflere sıkça rastlanılmaktadır.²¹ Tekrarlanan, ince uzun desenlere ağırlık verilmektedir. Bazı kolanlarda aynı desen kullanılırken, bazılarında ise tekrarlanan desenler kullanılmaktadır.

12 Atlıhan, *Anadolu ve Topkapı Sarayı'ndan Çarpına Dokumaları*, s. 28.

13 Atlıhan, *Anadolu ve Topkapı Sarayı'ndan Çarpına Dokumaları*, s. 29.

14 Atlıhan, *Anadolu ve Topkapı Sarayı'ndan Çarpına Dokumaları*, s. 32.

15 Atlıhan, *Anadolu ve Topkapı Sarayı'ndan Çarpına Dokumaları*, s. 32.

16 Habibe Kahvecioğlu Sarı, Yeşim Baş, "Kültür Mirasımız Kolan Dokumalar" ve Akkoç Köyü Kolan Dokuma Örnekleri", *Milli Folklor Dergisi*, 98 (2013), s. 188.

17 Halime Yüceer Arslan, "Kolan Dokumanın Giysi Tasarımında Kullanılması", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Sayı.1, 2014, s. 125.

18 Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, s. 89.

19 Mümine Filiz, *Sözlü Görüşme*, 2021.

20 Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, s. 89.

21 Arslan Yüceer, Halime, "Kolan Dokumanın Giysi Tasarımında Kullanılması", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1 (2014), 123-139.

Fotoğraf 3: Üç Ayak Gücü Düzeneği

Fotoğraf 4: Demir Çubuk, Kolan Dokuma Tezgâhı

Kaynak: (Fotoğraf 3) Yüceer Arslan, 2014:127, (Fotoğraf 4) Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021.

3. ANAMUR BAHŞİŞ KÖYÜ

Bahşiş köyü, Mersin iline bağlı Anamur ilçesinde konumlanmaktadır. Anamur, zengin kültürel yapısıyla Yörük kültürünün izlerini taşıyan bir ilçedir.

19. Yüzyıl ortalarına kadar bir köy olan Mersin iline, bir Türkmen aşireti gelerek buraya ismini vermiştir. Uzun yıllar İçel olarak bilinen bu il, daha sonra merkeze bağlı bir ilçe olan Mersin adını almıştır²². Anamur ilçesi ise içinde bulunduğu ilin batısında yer almaktadır. Doğusunda Bozyazı, batısında Antalya ve Gazipaşa, kuzeyinde Karaman ve Ermenek, güneyinde ise Akdeniz bulunmaktadır.²³

Anamura'a Yörük ve Türkmen aşiretlerinden önce Rumlar gelmiştir. Burada bulunan Türk asıllı aşiretlerin Ermenek ve çevresinden geldiği düşünülmektedir. Bu aşiretlerin yaşantısı konar-göçer bir yaşam tarzına sahiptir. Konar-göçer yaşam tarzı, Anamur ve çevresinde de görülmektedir.²⁴ Anamur'a yerleşen ve burada yaşamını devam ettiren aşiretlerden biri de Bahşiş aşiretleridir. Bunlar, yazın Karaman ve Ermenek yaylalarına göç etmektedir. Kışın ise, sahile yakın yerlerde yerleşik hayat şeklinde yaşamaktadır. Bu aşiret, Güneybahşiş, Gercebahşiş ve Karalarbahşiş köyleri olmak üzere üç köy hanesinden oluşmakta ve halen Anamur'da ikamet etmektedir.²⁵ Günümüzde bu üç köyde, Yörük yaşamının izlerine

22 Fatma Pınar Kuzu, *Anamur Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, , 2010, s.2.

23 Onuk vd., *İçel El Sanatları*, 71.

24 Gönül Erdem Nas, "Yörük Kültüründe Düğün- Ölüm Adetleri ve Adlandırmaları (Anamur Örneği)" *Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (2015), s.27.

25 Suzan Suzi Tokatlı, Gönül Erdem Nas, "Anamur Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar" *Ağız Araştırmaları Dergisi*, 5 (2012), s.35.

rastlamak mümkündür. Birçok hanenin geçim kaynağı hayvancılık ve hayvan ürünlerinden oluşmaktadır. Hayvanlarını otlatmak için yaz aylarında Barcın yaylası ve diğer yaylalara göç eden köy halkında eski ve yeni dokuma çeşitleri bulunmaktadır. Bu dokuma çeşitlerinden biri de dokuma kolanlardır.²⁶

Kolan dokuma, Bahşiş köyü için önemlidir. Gündelik hayatlarında bazen bir eşya bazen de eşyaları taşımada kullanılan bir malzeme görevi üstlenmektedir.

4. BAHŞİŞ KÖYÜNDE KOLANLARIN KULLANIM ALANLARI

Anamur ilçesi Bahşiş köyü kolan dokumanın yapıldığı nadir yörelerden biridir. Yörüklerin yaşadığı Bahşiş köyünde, kolan dokuma günden güne hammadde, teknik, renk ve desen özellikleri açısından özgülüğünü kaybetmekte ve kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya gelmektedir. Bu yörede kolan, geleneksel yöntem ve tekniklerle az da olsa halen yapılmaktadır (Fotoğraf 5-6).

Fotoğraf 5-6: Kolan Dokuma

Kaynak: (Fotoğraf 5-6), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

Yörede, güçlü kolan dokuma tekniği uygulanmaktadır. Bu tekniğe göre; iki çubuk (Fotoğraf 7) yere çakılmakta ve bu çubuklar arasına ipler gerilmektedir. (Fotoğraf 8). Çubukların arasındaki mesafe, dokunacak olan kolanın uzunluğuna göre ayarlanmaktadır. Çözümlenen ipleri hazırlanırken, dokunacak olan motif-desen ilişkisine göre iplerin renkleri ve sayıları ayarlanmaktadır (Fotoğraf 9).

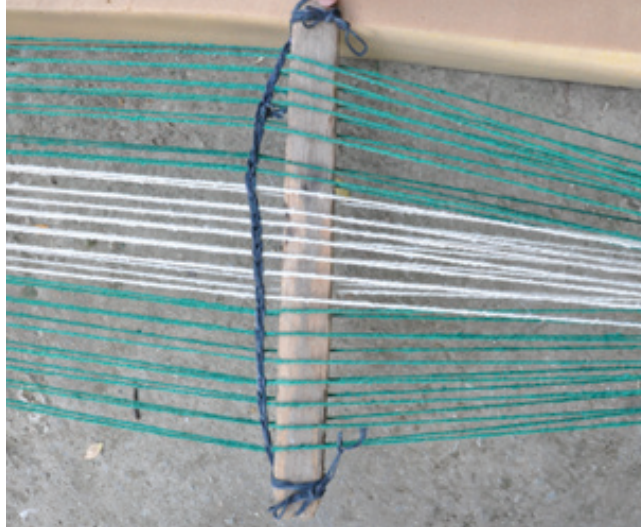
²⁶ Nafiye Tunç, Sözlü Görüşme, 2021.

Fotoğraf 7: Ağaç Çubuk**Fotoğraf 8:** Kolan Çözüğü Hazırlama**Fotoğraf 9:** Çözgüde Renk

Kaynak: (Fotoğraf 7-8-9), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

Tezgâh görevi gören bu çubuklara, çözgü ipi gerildikten sonra “ip seçme” işlemi yapılmaktadır. Bu işlemin yapılması için çözgünün arası belirlenmektedir (Fotoğraf 10). İki guruba ayrılan çözgü iplerinin bir gurubu üstte diğer gurubu altta kalmaktadır. Bu iplerden, aynı renkte olan bir alttan bir üstten iki ip seçilip bir başka ipe “kenetleme işlemi” yapılmakta ve serene bağlanmaktadır (Fotoğraf 11-12). Seren (yöredeki ismi), kenetlenmiş olan çözgü iplerini sabitlemek için kullanılmaktadır. Serenin iki ucu, kenetlenen iplerin bağlanması için, içe doğru oyuntuludur.

Fotoğraf 10: Çözgü Arasını Belirleme**Fotoğraf 11:** İp Seçme ve Kenetleme

Fotoğraf 12: Kenetlenen Çözümlerin Serene Bağlanması

Kaynak: (Fotoğraf 10-11-12), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

Çözgü ipleri kenetlenerek serene bağlandıktan sonra, serendeki ip düzeneğine bağlı kalınarak, altta kalan ipler tek tek seçilmektedir. Böylece, çözgü iplerinin arasından bir başka ip gurubu oluşturulmakta ve “gücü çubuğuna” bağlanmaktadır (Fotoğraf 13-14). Buna “gücüleme” denilmektedir. (Fotoğraf 15-16). Gücü çubuğu, bir elin kavrayabileceği, 10-15cm civarında bir ağaç dalı ya da küçük bir çubuktur. Gücüleme, dokuma sırasında çözgü aralığının (ağızlık) açılması için önemlidir.

Fotoğraf 13-14: Gücü Çubuğuna İp Seçme İşlemi

Kaynak: (Fotoğraf 13-14), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

Fotoğraf 15-16: Gücüleme

Kaynak: (Fotoğraf 15-16), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

Kolan çözgüsünün tüm aşamaları tamamlandıktan sonra çözgü, atkı dokumaya başlanılmak istenen yerden sıkıca bağlanıp dokuma işlemine geçilmektedir (Fotoğraf 17).

Fotoğraf 17: Kolan Dokumaya Başlama

Kaynak: (Fotoğraf 17), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

Dokuma esnasında, altta ve üstte çözgü iplikleri dizili olarak durmaktadır. Gücü çubuğunun kaldırılmasıyla alt kısımdaki çözgü iplikleri dokumanın yüzeyine gelmekte ve atkı ipliğinin aralığını oluşturmaktadır. Atkı ipliği bu aralıktan geçerek kılıçla sıkıştırılmaktadır. Böylece, kolan deseni oluşmaktadır (Fotoğraf 18-19).

Fotoğraf 18-19: Kolan Deseni ve Kolanın Kılıçla Sıkıştırılması İşlemi

Kaynak: (Fotoğraf 18-19), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

Kolan dokuma, tamamlandıktan sonra tezgâhtan çıkartılmaktadır. Daha sonra, gücü çubuğunda ve serende bulunan ipler sökülmeindedir (Fotoğraf 20-21).²⁷

Fotoğraf 20: Gücü Çubuğundaki İpin Sökülmesi

Fotoğraf 21: Serendeki İpin Sökülmesi

Kaynak: (Fotoğraf 20-21), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

²⁷ Fatma Kerbalı, Sözlü Görüşme, 2021

Yörede dokunan kolanların, başlangıç ve bitiş kısımlarında dokunmayan çözgü ipleri vardır. Buralara “saçak” denilmektedir. Saçaklar, genellikle iki farklı teknikle örülmektedir. Bu örme işlemine “elle dokuma” denilmektedir. Yörede, saçakların örülmesinde genellikle iki çeşit elle dokuma tekniği uygulanmaktadır. Bunlar, “topak örüm”, “saç örgüsü” veya “belik” olarak isimlendirilmektedir. Topak örüm, en az dört çözgü grubu ipin, birbiriyle uyumlu olarak yer değiştirmesi tekniğine dayanmaktadır (Fotoğraf 22-23-24). “Saç örgüsü” veya “belik” adı verilen diğer örme tekniği ise genellikle üç, altı veya sekiz çözgü grubunun dokumayı oluşturacak şekilde birbirinin içinden geçirilip kesişmesiyle oluşan örgü tekniğidir.²⁸ (Fotoğraf 25)

Fotoğraf 22-23-24: Topak Örüm

Fotoğraf 25: Saç Örgüsü (Belik)

Kaynak: (Fotoğraf 22-23-24-25), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

28 Fatma Kerbali, Sözlü Görüşme, 2021.

Saçak örgüsünün ucunda kalan ve örülmeyen çözüğü ipine ise püskül denilmektedir. Püsküllerin uzunluğu 5-6 cm'dir (Fotoğraf 26).²⁹

Fotoğraf 26: Püskül

Kaynak: (Fotoğraf 26), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

Yöre halkı arasında, tamamı topak örüm ya da saç örgüsü olan dokumalara da kolan denilmekte ve bunlar da kolan olarak kullanılmaktadır.³⁰

Kolan dokumanın tüm aşamaları yapıldıktan sonra, istenirse “ponponlarla” süslenilebilmektedir. Yapılan ponponlar, kolanın saçak kısmına dikilmektedir (Fotoğraf 27).

Fotoğraf 27: Kolan süsleme

Kaynak: (Fotoğraf 27), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

²⁹ Fatma Kerbalı, Sözlü Görüşme, 2021.

³⁰ Nafiye Tunç, Sözlü Görüşme, 2021.

Yörede aynı teknikle, farklı renk, desen ve motif özelliklerine göre dokunmuş olan kolanların çeşitli kullanım alanları bulunmaktadır. Çocuklar için, taşıma işinde, giyim ve aksesuar alanında, hayvanlar için, ev eşyalarında ve cenazede kullanılan kolanlardan oluşmaktadır.

4.1. Çocuklar İçin Kullanılan Kolanlar:

Bahış köyünde kolanlar, kullanım alanlarına göre farklı isimler almaktadır. Bebek beşiği bağlamada kullanılan kolana “bağirtlak” veya “kundak bağı” (Fotoğraf 28), bebeği sırtta bağlamada kullanılan kolana ise “bağcak” denilmektedir.³¹ (Fotoğraf 29)

Fotoğraf 28: Bağirtlak (Kundak Bağı)

Fotoğraf 29: Bağcak

Kaynak: (Fotoğraf 28-29), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

Bağcak ve bağirtlak arasında, kolanda motif ve desen ilişkisi bakımından bir farklılık yoktur. Aynı kolan, kullanım yerine göre bağcak ya da bağirtlak olarak da kullanılmaktadır.

4.2. Taşıma İşinde Kullanılan Kolanlar:

Taşımacılık amacıyla kullanılan ve Yörük yaşamında yer alan dokuma çeşitlerinden heybe, çuval ve torba dokumalar, Bahşiş köyünde geçmişten günümüze kadar yaygın olarak kullanılmaktadır.

Çeşitli eşyaları içine koymada kullanılan bu dokuma ürünlerine dikilen kolanlar, sap veya kulp görevi görmektedir (Fotoğraf 30-31). İstar denilen tezgahlarda dokunan bu dokumalar, basit yer tezgahlarında dokunan kolan dokumalarla tamamlanmaktadır. Bazen de ıstarda dokunan çeşitli dokumalardan arta kalan ipler, kolan dokunarak değerlendirilmektedir. Çuvallara dikilen kolanlar, genellikle lifin doğal rengi olan siyah veya beyaz kıl iplerden yapılmaktadır. Bu dokumaların uç kısımlarına “saç bağı” örgüsü yapılmakta ve çuvalın ağzı bağlanmaktadır. Kolanların bir başka taşıma amaçlı kullanım alanı da yakacak odunu taşırken kullanılmasıdır. Kışlık yakacak hazırlığı yapan yöre halkı, odunları topladığı yerden kolanla bağlayıp sırtında kendi evine kadar taşımaktadır. Yine hayvanlarının otlarını temin ederken de otları

31 Şerife Erdeliğ, Sözlü Görüşme, 2021.

kolanla bağlayıp kendi veya eşşeginin sırtında evine kadar götürmektedir. Yöre insanı için kolan, önemli olup taşıma amaçlı çok yerde kullanılmaktadır.³²

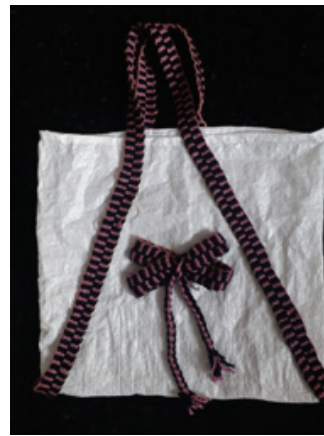
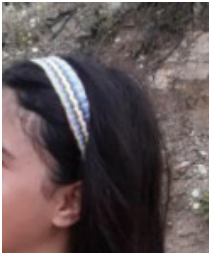
Fotoğraf 30: Torba Sapı (Topak Örim)

Fotoğraf 31: Çuval Kulpu Kolan Dokuma

Kaynak: (Fotoğraf 30-31), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

4. 3. Giyim ve Aksesuar Alanında Kullanılan Kolanlar:

Yörede yaygın olarak kolanlar, giyim ve aksesuar alanında, süsleme ve süslenme amacıyla bir çok giyim ögesi olarak kullanılmaktadır. Çocukların saç bağlamasında veya bir giysinin aksesuar süslemesinde sıklıkla bu dokuma çeşitleri yer almaktadır. Ayrıca yörede eskiden erkeklerin giydiği şalvarlar ile kadınların giydiği eteklerin belini büzmeye yarayan “uçkurluk” kısmında da kolanların kullanıldığı söylenmektedir (Fotoğraf 32-33-34). Bazen de kadınların boydan giydikleri elbiselerde bel kısmını büzmek için “kuşak” yerine de kolan kullanılmıştır. Bazı yörelerde buna “kuşak ipi” de denilmektedir.³³ Bu dokumalar genellikle yün iplik malzemesinden yapılmıştır.

Fotoğraf 32: Çocuk Tokası

Fotoğraf 33: Uçkurluk

Fotoğraf 34: Çanta Süsleme

Kaynak: (Fotoğraf 32-33-34), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

32 Fatma Kerbalı, Sözlü Görüşme, 2021.

33 Zerrin Kartal, Filiz N. Ölmez, *Isparta Yöresel Kadın Giysileri*, Isparta: T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları 11, 2014, s.249, 299.

4.4. Hayvanlar İçin Kullanılan Kolanlar:

Geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan yöre halkı için, geçmişte hayvanların koşum takımlarında kullanılan kolanlar, günümüzde de küçük ve büyükbaş hayvanların bağlanmasında kullanılmaktadır. Yazın sıcak havadan kaçan ve hayvanlarını otlatmak isteyen yöre halkı, yaylalara göç etmektedir. Göç esnasında, araçların kasalarına konulan hayvanlar kolanla bağlanmaktadır. Ayrıca süt sağımında hayvanlar kıpırdamısın diye ayaklarının kolan dokuma ile bağlanması da yörede kolanın kullanım alanına örnek verilebilmektedir. Hayvanların zorlamalarına karşın, kolan dokumalar oldukça sağlam iplerdir. Çünkü; bu dokumalar, dokumada kullanılan teknik gereği bir çok iplik grubuyla birbirinin arasından geçerek oluşmaktadır. Bu da, onların sağlam olmasını sağlamaktadır (Fotoğraf 35-36).³⁴

Fotoğraf 35: Semer Bağlamada Kullanılan Kolan

Fotoğraf 36: Atın Ağız Kısımında Kullanılan Kolan

Kaynak: (Fotoğraf 35-36), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

4.5. Ev Eşyalarında Kullanılan Kolanlar:

Kolanlar, yöre kadınlarının el sanatları alanında önemli çalışmalarından biridir. Yöre kadınları, yaptıkları bu dokumaları ev eşyalarını süsleyerek farklı tasarımlara dönüştürmektedir. Örtü kenarlarında, yastık süslemelerinde ve çeyizlik eşyaları süslemede kullanılmaktadırlar (Fotoğraf 37-38).

Fotoğraf 37: Örtü Kenarında Kolan Dokuma

Fotoğraf 38: Yastık Süsleme Kolan Dokuma

Kaynak: (Fotoğraf 37-38), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

³⁴ Şerife Erdeliğ, Sözlü Görüşme, 2021.

4.6. Cenazede Kullanılan Kolanlar:

Yörük yaşamın önemli bir parçası olan bu dokumalar, Bahşiş köyü için de çok önemlidir. Gelenek ve göreneklerine bağlı olan yöre halkı için, cenaze ve düğün gibi törenlerde çeşitli dokumalar kullanılmaktadır. Yörede her evde cenazede kullanmak için “kefen bohçası” hazırlanmaktadır (Fotoğraf 39). Bu bohçanın içerisinde defin işleminde kullanılacak carşaf, sabun, havlu, seccade, tesbih, ezin bezi (yıkamada kullanılmak üzere el örgüsü) ve kolan bulunmaktadır. Bunlar gerekli olduğunda kullanılmak üzere bir bohçada muhafaza edilmektedir. Bohçada bulunan kolan, genellikle eski zamanlarda dokunmuş özelliğindedir. Bazı kilim dokumalar, cenazenin sarılmasında kullanılmakta ve bu dokumalara “ölü battaniyesi” denilmektedir. Anadolu’nun köklü geleneği olan bu tür dokumalar yöresel özelliklere göre “ahretlik”, “sargı kilimi” ya da “ölümlük-dirimlik” olarak isimlendirilmektedir³⁵. Ölü battaniyesine sarılan cenazeler, kolan ile bağlanmaktadır. Bu kolanlara yörede “cenaze kolanı” denilmektedir (Fotoğraf 40).³⁶

Fotoğraf 39: Kefen Bohçası

Fotoğraf 40: Bohça İçerisindeki Kolan Dokuma

Kaynak: (Fotoğraf 39-40), Serpil Erdeliğ Demirbaş, 2021

4.7. Diğer Kullanım Alanları:

Yöre insanı yaşamlarının büyük bir kısmını özellikle yaz dönemini yaylalarda geçirmektedir. Barınmak ve soğuktan korunmak için buralara çadır kurmakta veya taş ev yapmaktadır. Çadırları sağlamlaştırmak için çadırın uçları, kolanla yere çakılan kazıklara ya da büyük taş parçalarına bağlanmaktadır. Taş evlerin üstleri açık kaldığı için naylon veya örtü çadırla kaplanmakta ve kolanla köşeleri bağlanarak sabitlenmektedir. Böylece yöre halkı zorlu hava şartlarına karşı dayanıklı çadır veya taş ev yapmaktadır. Ancak, günümüzde çadır kurmak yöre insanı tarafından tercih edilmeyip, yaylada geçen zamanını artık taş evlerde geçirmekte ve bu evleri her geçen gün daha da sağlam yapmaktadırlar.³⁷

35 Hande Kılıçaslan, Sema Etikan, “Yalvaç İlçesi Ölümlük-Dirimlik Dokumaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ART-E Hakemli Dergisi*, 15 (2015), s.81.

36 Mümine Filiz, Sözlü Görüşme, 2021.

37 Ali Erdeliğ, Sözlü Görüşme, 2021

SONUÇ

Mersin ili Anamur ilçesine bağlı Bahış köyü kolan dokuma geleneğini, incelemek ve kayıt altına almak, bu alanda yapılan bilimsel çalışmalara katkıda bulunmak açısından önemlidir. Araştırmanın yapıldığı yörede; kolan örnekleri ve kullanım alanları bilgisine ulaşmak için, geçmişte kolan yapan veya halen yapmakta olan dokumacı kadınlar ile sözlü görüşmeler yapılmıştır. Yerinde inceleme sonucu ulaşılan eski ve yeni kolan örneklerin fotoğrafları çekilerek araştırmada kullanılmıştır.

Çalışma alanını kapsayan dokuma kolanların geçmişi, çok eskilere dayanmaktadır. Geçmişte insanlar, kolanları kıl ve yün iplerden dokumuş ve yaşamlarının bir parçası olarak gündelik hayatın her alanında kullanmışlardır. Günümüzde ise, kolanlar sentetik ipliklerden dokunmakta, dekoratif ve süs eşyalarında tamamlayıcı süs ögesi olarak yerini almaktadır.

Kolanlar, yörede pek çok alanda kullanılmaktadır. Çocukları beşiğe ve sırta bağlamada, taşıma işinde, giyim ve aksesuar alanında, hayvanları bağlamada, ev eşyalarını süslemede ve cenazelerde olmak üzere kolanların, birçok kullanım alanı bulunmaktadır. Bu dokumaların uç kısımlarında bulunan saçak örgülerine, “topak örüm” ya da “saç bağı” örgüsü denilmektedir. Saçak örgüleri, istenilen ölçüde dokunduktan sonra bağlanmıştır. Bağlanan kısımdan sonra geriye 5-6 cm lik püsküller kalmıştır.

Kolan dokumayı, orta yaş ve üzeri genellikle okur-yazar olmayan veya ilköğretim mezunu olan evli bayanların yaptığı tespit edilmiştir. Yörede, kolan dokuma aile bireylerinden öğrenilmiştir.

Çalışma yapılan yöre kültürünü, kolan dokuma ve kullanım alanları oluşturmaktadır. Unutulmaya yüz tutan ve somut olmayan kültürel mirasımız olan kolan dokumaların, günümüzde dokumayı bilen kişiler tarafından yerel yönetimlerin desteği ile öğretilmesi için uygun eğitim fırsatlarının oluşturulması önemlidir. Günümüzde kolan dokumaların, dokumacılardan sözlü görüşme yoluyla alınan bilgilerle bilimsel çalışmalara katkıları sağlanmalı ve bu alanda gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Yöre dokumacılarından alınan bilgiler kayıt altına alınarak yöresel kültürün devamı desteklenmeli ve desenlerin yozlaşmasının önüne geçilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akan, Meral, “Yörüklerde Taşımada Kullanılan Dokumalar”, Ankara: İcanas 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.09.2007, Cilt: 1, 2008, s. 21-43.
- Arslan Yüceer, Halime, “Kolan Dokumanın Giysi Tasarımında Kullanılması” *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 1 (2014). 123-139.
- Atlıhan, Şerife. *Anadolu ve Topkapı Sarayı'ndan Çarpana Dokumalar*, İstanbul Marmara Üniversitesi Yayınevi, 2017.
- Deniz, Bekir. *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2000.
- Evecen Arzu, Etikan Sema ve Kılıçarslan Hande. “Günümüzde El Sanatlarına Yaklaşım; Ödemiş İğne Oyları Örneği”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, (2017). 321-332.
- Kahvecioğlu, Habibe. “Türkiye’de Kolan Dokumacılığı Güzelpınar Köyü (Denizli) Örneği”, Ankara: İcanas 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 2007, s. 729-748.
- Kartal Zerrin, Ölmez Filiz N. *Isparta Yöresel Kadın Giysileri*, Isparta: T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları 11, 2014.
- Kılıçarslan, Hande ve Etikan Sema. “Yalvaç İlçesi Ölümlük-Dirimlik Dokumaları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E*, 15 (2015). 79-94.
- Nas Erdem, Gönül “Yörük Kültüründe Düğün-Ölüm Adetleri ve Adlandırmaları (Anamur Örneği)” *Journal of Turkish Language and Literature*, 2 (2015), s.25-32.
- Onuk Taciser, Akpınarlı Feriha, Ortaç H. Serpil ve Alp K. Özlem, *İçel El Sanatları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Pınar Kuzu, Fatma. *Anamur Folkloru*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2010.
- Sarı Kahvecioğlu, Habibe ve Baş, Yeşim. “Kültür Mirasımız “Kolan Dokumalar” ve Akkoç Köyü Kolan Dokuma Örnekleri”, *Milli Folklor Dergisi*, 98 (2013), s. 187-196.
- Tokatlı, Suzan Suzi ve Nas Erdem, Gönül. “Anamur Ağzından Derleme Sözlüğü’ne Katkılar” *Ağız Araştırmaları Dergisi*, 5 (2012). 33-45.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük* (Düzenlenmiş, Yeni Baskı). Konya: Karatay Yayınları, 2019.

KAYNAK KİŞİLER³⁸

Erdeliğ, Ali, 75-80 Yaşında, Hayvancılık, Karşılıklı Sözlü Görüşme, 2021.

Erdeliğ, Şerife, 75 Yaşında, Ev Hanımı ve Dokumacı, Karşılıklı Sözlü Görüşme, 2021.

Filiz, Mümine, 70 Yaşında, Ev Hanımı ve Dokumacı, Karşılıklı Sözlü Görüşme, 2021.

Kerbalı, Fatma, 76 Yaşında, Ev Hanımı ve Dokumacı, Karşılıklı Sözlü Görüşme, 2021.

Tunç, Nafiye, 53 Yaşında, Ev Hanımı ve Dokumacı, Karşılıklı Sözlü Görüşme, 2021.

FOTOĞRAFLAR

Demirtaş Erdeliğ, Serpil. (2021). Anamur.

---

38 Bu araştırmada kullanılan bilgi ve belgeler “fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine” uygun olarak kaynak kişilerin izinleri doğrultusunda yapılmıştır.

KARS İLİ ARPAÇAY İLÇESİ KOÇ KÖYÜ HALI YASTIKLARI

Hatice ELVER - Aysen SOYSALDI*

ÖZ

Tarihi çok eski dönemlere varan, köklü bir geçmişe sahip olan Kars ve çevresinde yıllar boyu halı, kilim gibi çeşitli dokumalar yapılmaktadır. Geçmişte köylünün geçim kaynağı ve kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla dokuduğu halılar sağlamlığı ve renklerinin parlaklığı ile dikkat çekmektedir. Türkiye’de halıcılığın sadece yaygı ve seccade olmadığı bilinmekle birlikte, gözardı edilen halı örnekleri arasında halı yastıklar da gelenekli ev döşemede önemli bir yer tutmaktadır.

Kars yöresinin yaygın dokumalarından biri olan halı yastıklar, yer minderinde ve sedirde duvara dayalı olarak kullanılmaktadır. Malzemesi el eğirmesi yün ip olan yastıklar Türk düğüm tekniğiyle dokunmuştur. Halı yastıklarda çoğunlukla köşe-göbek denilen ¼ desen raporlu bitkisel ve geometrik motifler yer almıştır. Yastıkların zemin motifleri genellikle dörtgen, altıgen veya sekizgen formludur. Yörede halılar; kancalı, çengelli, yıldız gölü, çiçekli, aşıklı göl gibi yöresel isimlerle adlandırılmaktadır. Zemin boşlukları; çiçek, yıldız, kuş, beştaş, ceylan, çakmak, muska, baklava ve göz motifleriyle süslenmiştir. Halı yastıkların içi yün dolguludur.

Bu araştırmanın amacı; Koç Köyü’nde dokunmuş halı yastıkların teknik, renk, motif ve kompozisyon özellikleri bakımından tanıtılmasıdır. Ayrıca literatürde rastlanan Türkiye içindeki halı yastıklarla benzerlikleri belirlenmeye çalışılmıştır. 2018 yılında alanda toplanan veriler, köylü halktan

* Araştırma Görevlisi – Prof. , Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
e- posta: hatice.elver@hbv.edu.tr / asoysalster@gmail.com / ORCID: 0000-0001-5232-5788 / 0000-0002-0477-3612
Makale Türü: Araştırma makalesi/ DOI: <https://doi.org/10.342.42/akmbaris.2021.149>
Makale Gönderim Tarihi: 30.03.2021 / Makale Kabul Tarihi: 18.06.2021

kaynak kişi ve halı dokumacıların verdiği bilgiler doğrultusunda eser inceleme formları hazırlanmıştır. Bu veriler doğrultusunda teknik ve desen özellikleri belirlenmiş, motiflerin teknik çizimleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kars, Arpaçay, Koç Köyü, Halı, Yastık.*

ABSTRACT

KARS PROVINCE ARPAÇAY DISTRICT KOÇ VILLAGE CARPET PILLOWS

Kars has a long history and has a long history and various weavings such as carpets and rugs have been made for years in and around Kars. Rugs that were woven in the past to meet the livelihood of the villagers and their own needs draw attention with their durability and brightness of their colors. Although it is known that carpet weaving in Turkey is not only mat and prayer rug, carpet pillows are among the overlooked carpet samples, and have an important place in traditional home upholstery.

Carpet pillows, one of the most common weaving of Kars region, are used on the floor cushion and on the sofa against the wall. The pillows, the material of which is hand-spun wool yarn, are woven with the Turkish knot technique. On the pillows, mostly floral and geometric motifs with a pattern report called corner-belly are used. The floor motifs of the pillows are generally in rectangular, hexagonal or octagonal form. Carpets in the region; It is named with local names such as hooked, hooked, star lake, flowered lake, Aşıklı lake. Ground voids; It is decorated with flower, star, bird, pentacle, gazelle, lighter, amulet, diamond and eye motifs. Carpet cushions are filled with wool inside.

The purpose of this research; It is the introduction of carpet pillows woven in Koç Village in terms of their technical, color, motif and composition features. In addition, similarities with carpet pillows in Turkey, which are found in the literature, were tried to be determined. In line with the data collected in the field in 2018, the source people from the villagers and the information provided by the carpet weavers, work review forms were prepared. Technical and pattern features were determined in line with these data, and technical drawings of the motifs were made.

Keywords: *Kars, Arpaçay, Koç Village, Carpet, Pillow.*

1. GİRİŞ

Kars ili, Doğu Anadolu bölgesinin kuzeydoğu kesiminde yer almaktadır. Doğusunda Ermenistan, güneydoğusunda Iğdır, güneyde Ağrı, batıda Erzurum, kuzeyde ise Ardahan illeriyle çevrilidir. Bir hayvancılık bölgesi olan, koyun yetiştirilen Kars ve çevresinde, yıllar boyu halı, kilim, cecim, zili, sumak gibi kirkitli dokumalar yapılmıştır. Kars'ın ilçelerinden biri olan Arpaçay'ın ekonomisi tarım ve hayvancılıktır.¹ İlçe ekonomisine katkıda bulunan bir diğer faktör de halıcılıktır. İlçeye bağlı köylerde halı dokuma örneklerine rastlamak mümkündür.

Kars il merkezine 64 km., Arpaçay ilçesine 21 km. uzaklıkta olan Koç Köyü'nde de etnografyanın önemli bir grubu halıdır. Yöredeki halılar yer yaygısı ve seccade yanında duvar halısı, sedir örtüsü, yastık ve heybe olarak da kullanılmaktadır. Bu halılar aile büyüklerinden çocuklarına, çocuklarından torunlarına kalmıştır.

Halı yastıklar; insanların evlerinde otururken sırtını dayamak için dokumuş oldukları kullanım tiplerindenidir.² Halı yastıklar genellikle "50x100 cm. boyutlarında altı adedi bir takım halinde dokunur. Sedir ve divanlardaki yastıkların ön yüzlerini süsler olarak tanımlanmaktadır.³

1 *Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars*, Ankara: Kars Valiliği, 1999, s.41-265.

2 Adem Çelik, "Yeşilhisar (Kayseri) Halı Yastıkları", *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 13 (2010), s.3.

3 Songül Aral, "Malatya Yastık Halıları", *Arış*, 9 (2013), s.5.

Koç Köyü'nde taban halısı ve seccade oldukça fazla olmakla birlikte halı yastık örneğine çok rastlanmamıştır. Yörede duvara halı asma geleneği yaşatılmaktadır. Ancak çoğu aile duvarda ve sedirde kendi dokumaları yerine makine halısı kullanmaktadır. Makaleye konu olan halı yastıklar yöreye has orijinal desen özellikleri ile dikkat çekicidir. Ata yadigârı olan bu yastıklar oturma odalarında duvar kenarlarına sıralanarak dayanma yastığı olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 1). Ön yüzü halı, arka yüzü kumaş kaplanan yastıkların içi yün dolguludur. Halıların 1945-1991 yılları arasında köylü kadınlar tarafından dokunduğu belirlenmiştir. Bu halı yastıklar dokunduğu tarihten itibaren kullanılmasına rağmen oldukça sağlamdır.

Fotoğraf 1: Oturma odasında duvarda makine halısı ve el dokuması halı yastıklar, Koç köyü, Şehri Biçer evi⁴

2. Yöntem

Bu çalışma tarama modelinde bir alan araştırmasıdır. Bölgede 02.07.2018 tarihinde yapılan çalışmada 11 adet halı yastık tespit edilmiş olup, üçü büyük oranda benzerlik gösterdiğinden yastıkların 8'i konu kapsamına alınmıştır. Ele alınan halı yastıkların teknik, malzeme ve desen özellikleri kaynak kişilerden alınan bilgiler doğrultusunda, bizzat araştırmacı tarafından karşılıklı görüşme yöntemi ile eser inceleme formlarına kaydedilmiştir. Bu alanda literatür taranarak sadece halı yastıklarla ilgili yayınlarla desen özellikleri karşılaştırılmıştır.

⁴ 1946 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü'nde yaşıyor.

Halı yastıkların göbek, kenar suyu ve dolgu motifleri, düğüm sayısı dikkate alınarak, kareli desen kâğıdı üzerine motif sınırları belirtilerek çizilmiştir. Dokuyucular tarafından ezbere dokunan halılardaki desen hataları, değişiklik yapılmadan birebir aslına uygun olarak çizilmiştir.

3. Halı Yastıkların Teknik ve Malzeme Özellikleri

Yörede tespit edilen halı yastıklar genellikle büyük dokumalardan kalan erişi değerlendirilerek dokunduğu gibi, çözümlere eklemeye yapılarak da arka arkaya birden fazla dokunabilmektedir. Halı yastıkların eni 52-70 cm., boyu 41-110 cm. aralığındadır. Bu örneklerde çift erişe⁵ düğümlene/simetrik/Gördes/Türk düğüm tekniği uygulanmıştır. Halıların dokuma sıklığı standart olmayıp 10 cm²'de 22-25x26-29 düğüm sayısı arasında değişmektedir. Bu da halıların kaba kalite halı grubunda olduğunu göstermektedir. Anadolu'da ticari olmayan yerel halılardaki düğüm sıklığı orta ve kaba kalite halı standardındadır. Ancak kalite sadece düğüm sıklığında değil malzeme, boya ve renk haslığı, desen özgünlüğü ya da orijinallik, işçilik, gibi kriterlerde de aranmalıdır. Bu halı yastıkların yöreye has orijinallığı ve atkı, çözgü ve düğüm ipliğinde tamamen yün ip kullanılmış olması üstün özelliktir. Yün iplikler köylü halkın kendi beslediği koyunlardan elde edilmiştir. Elde teşi (iğ) denilen araçla eğrilen çözgü ipleri çift katlı, 1 cm. de yaklaşık olarak 6-7 tur, 'S' bükümlüdür. Halıların hav yüksekliği ortalama 7 mm-1 cm. arasında değişmektedir.

Halı yastıkların renk özelliklerine bakıldığında; çözgü ve atkıda; doğal koyun renkleri, krem rengi (beyaz) ve kahverengi, zeminde çoğunlukla koyunun kendi rengi olan gri, açık kahve ve krem (beyaz) renginin yanı sıra kırmızı ve bordo, bezemede ise; yine koyunun kendi rengi olan gri, kahve ve krem rengi (beyaz) ile birlikte yeşil, turuncu, mavi, bordo, sarı, kırmızı, pembe ve siyah renklerin kullanıldığı görülmektedir. Halı yastıklar giderek azalan kök boya ve yünün doğal renklerinin yanında, son dönemlerde sıklıkla kullanılan kimyasal boyalarla renklendirilmiş yün ipliklerle dokunmuştur.

4. Halı Yastıkların Desen Özellikleri

Halı yastıkların tamamı köşe-göbek denilen çeyrek (¼) raporludur. Geometrik ve bitkisel üslubun hâkim olduğu halılarda hayvansal, figürlü ve yazılı bezemelere de yer verilmiştir. Yastıkların zemin motifleri genellikle dörtgen, altıgen veya sekizgen formda, simetrik şekilde tek veya ikili işlenmiştir.

Yörede halı zemin motifine "göl"⁶ tabirinin kullanıldığı Şehri Biçer, Nurgül Ağyol, Himaye Vergül, Feray Temel, Sevgül Aydın isimli kaynak kişilerce ifade edilmiştir. Motifler ayrıca çengelli göl, kancalı göl, yıldız gölü, çiçekli göl, aşıklı göl gibi özel isimler de almaktadır. Zemin boşlukları; çiçek, yıldız, kuş, beştaş, ceylan, çakmak, muska, baklava ve göz motifleriyle süslenmiştir.

Halı yastıklarda genellikle tek kenar suyu bulunmaktadır. Yörede ala boncuk denilen ince şeritle zemini çevreleyen kenar suyu genellikle dar tutularak içleri S kıvrımlı dal ve yaprak bağlantılı üç yapraklı

5 Doğu Anadolu Bölgesinde çözgüye; uzatma, eriş, arış, atkıya ise; geçme, masur, atma ve argaç adı verilir. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de bu adlar kullanılmaktadır. Çanakkale Bölgesinde yapılan bir araştırmada da halı dokuyanlar tarafından çözgüye arış, atkıya argaç denildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Orta Anadolu'da atkı ve çözgü için argaç ve eriş deyimleri kullanılır. Birçok Türk Toplumunda da bu deyim geçerlidir. Yugoslavya Türklerinde de Argaç ve Arış deyimlerinin kullanıldığı öğrenilmiştir. Bkz. Neriman Görgünay, *Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri*, Ankara, T.C. Tarım- Orman ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, 1984, s.16.

6 Anadolu halılarında kullanılan "göl" veya "göbek" motifi, Türk Cumhuriyetlerinde yapılan dokumalarda da görülür. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da dokunan halılar göl (göbek) şekline göre isim alır ve bu isimlerle tanınır. Türkmenlerin eski görüşlerine göre, dağlar, tanrıların dolaştığı kutsal yerlerdir. Yuvarlak şekiller gök sembolüdür. Yani, gök semavi alemi; daire, yörünge, küre, ülke, genişlik, bitkilerin türleri gibi geniş anlamları ifade etmektedir. Bu geometrik figürler ve halılardaki göl motifi kutsal mandalayı temsil etmektedir. Bu nedenle de halılarda, göl motifi halının ana motifi sayılmakta ve kutsal bir anlam ifade etmektedir. Bkz. Bekir Deniz, *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygılları*, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000, s.180.

yonca, karanfil, birbiri içine geçen canavar ayağı ve zikzak, S bağlantılı koç boynuzu, basamaklı ve verev geometrik şekiller arasında yerleştirilen stilize çiçek ve armut yelen motifleri ile bezenmiştir. Ön yüzü halı, arka yüzü bez dokuma olan yastıkların içi yün dolguludur.

Her örneğin desen özellikleri ayrı ayrı tanıtılmış ve Türkiye içindeki yayınlarda yer alan benzerleri aşağıda ele alınmıştır.

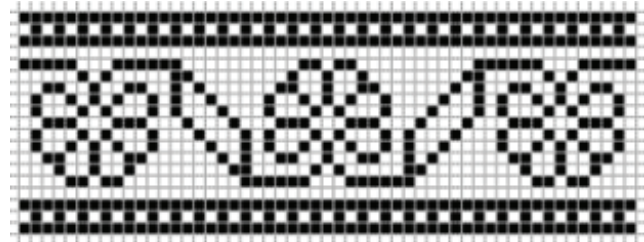
Örnek 1

Fotoğraf 2.a

Fotoğraf 2.b

Çizim 1

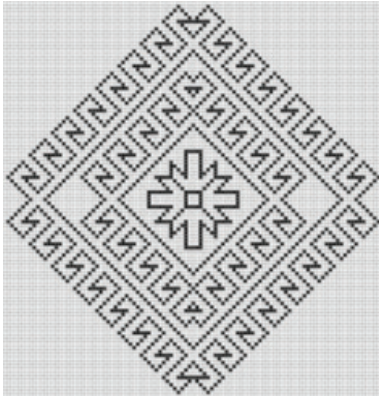
Fotoğraf 2. a: Halı yastık, b: Kenar suyu, Çizim 1: Kenar suyu, Kaynak kişi: Nurgül Ağyol⁷

Tanım ve Bezeme: Halı yastık zemini; 4/1 raporlu, “Çengelli Göl” olarak adlandırılmaktadır. Dörtgenin merkezinde yörede “ponçak gülü”⁸, elma çiçeği ve kaz ayağı olarak adlandırılan çiçek yer almaktadır. Çiçeği iç içe beyaz ve kahverengi iki sıra çengelli dörtgen çevrelemektedir. Dört ana yönde kazayağı mo-

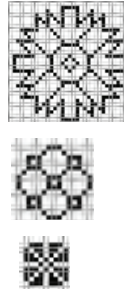
7 1944 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü’nde yaşıyor.

8 Ponçak: Koyunun boynuna takılan püskül, saçak. Kaynak Kişi: Şehri Biçer 1946 doğumlu, Himaye Vergül 1972 doğumlu.

tifi ile biten üç kollu uçlar, Oğuz boylarından Salgur (Salur) “n” damgasının benzeridir.⁹ Kars çevresinde sıklıkla kullanılan ve kuyrum¹⁰ olarak da adlandırılan “çengelli göl” ün benzeri Kars/Arpaçay ilçesinde bulunan halı yastık örneğinde görülmektedir¹¹ (Fotoğraf 3). Merkeze tek olarak yerleştirilen motif Ağrı/Doğubayazıt/Suluçay Köyü’nde bulunan halı yastıkta yan yana ikili olarak karşımıza çıkmaktadır¹² (Fotoğraf 4). Benzer bir halı yastık Ardahan/Çıldır İlçesi/Gökbelen Köyü’nde yine kuyrum olarak adlandırılmıştır¹³ (Fotoğraf 5). Halı zemin köşelerinde dört adet ponçak gülü, zemin kenarlarında stilize çiçek motifleri yer almaktadır. Kenar suyu; S kıvrımlı dal ve yaprak bağlantılı karanfil motifleri ile süslenmiştir. Anadolu halılarında sıklıkla ve sevilerek kullanılan motif yörede yonca yelen olarak adlandırılmaktadır. Benzer kenar suyu Burdur Müzesi’nde bulunan 47.16.94 envanter numaralı halı yastıkta ard arda sıralanan çiçek ve yaprak motifi (Fotoğraf 6), Malatya/Darende İlçesi/Gökderen Köyü’ne ait bir halı yastık örneğinde suyolu¹⁴ (Fotoğraf 7), yine Malatya yöresine ait 20. yy ile tarihlendirilen halı yastıkta verev çizgiler arasına zigzag deseni verilerek yerleştirilen çiçek şeklinde açıklanmaktadır¹⁵ (Fotoğraf 8). Ayrıca Muğla yöresinde dallı köpek izi, dallı kösele¹⁶, Niğde yöresinde balıklı su, elmalı su¹⁷ motifleri olarak adlandırılmaktadır. Halı zemininde bulunan “K” harfi, dokuma yapan kişinin kızının baş harfidir. Yörede halıya isim yazma geleneği çok yaygındır. Halının herhangi bir yerine isim, baş harfi, tarih gibi yazılar arkada kalan kişiye hatıra olması amacıyla yapılmaktadır. Ağrı/Doğubayazıt/Suluçay Köyü’nde bulunan halı yastıkta da zemine gelişigüzel dokunan isim yer almaktadır (Fotoğraf 4). Bu halı yastıktan aynı evde, iki adet bulunmaktadır. Sağlam durumda olan halının arkası keten kumaşla kaplanmıştır.

Çizim 2.a

Çizim 2.b

Çizim 2.a: Göbek motifi, **2.b:** Dolgu motifi.

- 9 Besim Atalay, (*Kaşgarlı Mahmut*) *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay:521, 1992, s.56.
- 10 Kuyrum: Kıvrımları olan, kıvrımlı, kıvrık, bükülmüş. Kaynak Kişi: Nurgül Ağyol (1944 doğumlu), Şehri Biçer (1946 doğumlu), Feray Temel (1971 doğumlu).
- 11 Neriman Görgünay Kırzioğlu, *Altaylar’dan Tunaboyu’na Türk Dünyası’nda Ortak Yanışlar (Motifler)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001, s.142.
- 12 Hanife Yarmacı, “Ağrı İli Doğubayazıt İlçesi El Dokuması Halı Geleneği”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2010, s.155.
- 13 Ulpetay Niyetbay, “Kazak Türklerinin Kültüründe Halı ve Düz Dokuma Yaygıları İle İlgili Söz Varlığı”, Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi, 2019, s.268.
- 14 Hande Kılıçarslan, “Malatya İli Darende İlçesi Gökderen Köyünde Kullanılan Yastık Halı Dokumalar”, *İdil* 6, 35 (2017), s.2131.
- 15 Aral, “*Malatya Yastık Halıları*”, s.7.
- 16 Sema Etikan, Nurhan Ölmez, *Muğla ve Yöresi Kirkitli Dokumaların Sanatsal ve Bazı Teknolojik Özellikleri Üzerine Bir Belgelendirme ve Katalog Çalışması*, Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, 2013, s.78-82.
- 17 Aliye Geçgel Türü, *Kıvalı Ellerin Sanatı Niğde Halıları*, Ankara, Murat Kitap Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti, 2013, s.43.

Fotoğraf 3: Halı yastık, Çengelli Baklava Madalyonlu, Kars/Arpaçay¹⁸

Fotoğraf 4: Halı yastık, Ağrı/Doğubayazıt/Suluçay Köyü¹⁹

Fotoğraf 5: Halı yastık, Ardahan/Çıldır İlçesi/Gökbelen Köyü²⁰

Fotoğraf 6: 47.16.94 Envanter numaralı halı yastık, Burdur Müzesi²¹

Fotoğraf 7: Halı yastık, Malatya/Darende İlçesi/Gökderen Köyü²²

Fotoğraf 8: Aynalı Desenli Halı yastık, Malatya, 20. yy.²³

18 Görgünay Kırzioğlu, *Altaylar'dan Tuna Boyuna*, s.142.

19 Yarmacı, *“Ağrı İli Doğubeyazıt İlçesi”*, s.155.

20 Niyetbay, *“Kazak Türklerinin Kültüründe Halı”*, s.268.

21 Gülnar, *“Burdur Müzesi'nde Bulunan Halılar, Heybeler ve Yastık Yüzleri”*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2017, s.117.

22 Kılıçarslan, *“Malatya İli Darende İlçesi”*, s.2131.

23 Aral, *“Malatya Yastık Halıları”*, s.7

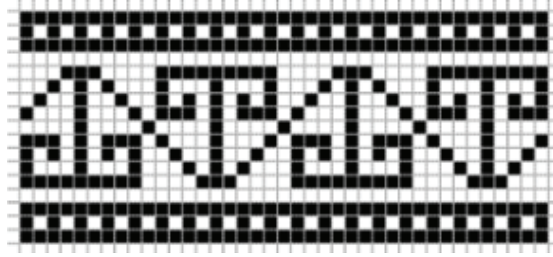
Örnek 2

Fotoğraf 9.a

Fotoğraf 9.b

Çizim 3

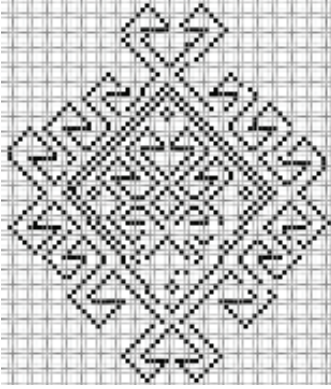
Fotoğraf 9. a: Halı yastık, b: Kenar suyu, Çizim 3: Kenar suyu, Kaynak kişi: Şehri Biçer²⁴

Tanım ve Bezeme: Halı yastık zemini; 4/1 raporlu, Çengelli Göl, Kancalı Göl olarak adlandırılmaktadır. Yörede kuyrum olarak adlandırılan iki adet dörtgen biçimli göl motifinin içi, dört yönlü koç boynuzu ile doldurulmuştur. Kars çevresinde sıklıkla kullanılan bu motifin benzeri, Kars Müzesi'nde bulunan 5.1.1992 envanter numaralı halı yastıkta ve Kars yöresine ait yastıkta, yan yana üçlü olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 10-11). Zemin ortasında Anadolu'nun birçok yöre halılarında sıklıkla karşılaşılan, özellikle Selçuklu halılarında yaygın olan iki adet sekiz kollu yıldız motifi yer almaktadır. Halı zemin köşeleri sağ ve sol köşelerde farklı biçimde süslenmiştir. Sağ tarafta Anadolu'da çok kullanılan motiflerden biri olan kuş²⁵ motifine yer verilmiştir. Sol tarafta, yörede beş taş olarak adlandırılan dört

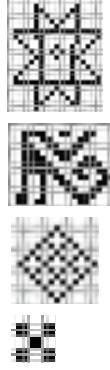
24 1946 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü'nde yaşıyor.

25 Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarındaki hayvan figürleri arasında aslan, kartal, kuş, yılan, ejderha, akrep, örümcek, köpek, kelebek, kurbağa, kaplumbağa, deve, at, eşek, koyun, keçi gibi motifler çok görülür: Bunların arasında kuş figürü'nün özel bir yeri vardır. Ortaasya Türk inancında, ölünün ruhunun "kuş gibi göğe uçtuğuna" inanılır. Kuş, bu yolculukta, ölünün ruhunu göğe yükselten ve ona eşlik eden kutsal bir yaratık olarak kabul edilir. Bunların içinde de

adet motif yer almaktadır. Farklı yöre halılarında sıklıkla kullanılan bu motif; Niğde yöresinde pisi izi²⁶, Bitlis yöresinde göz²⁷, Muğla Fethiye yöresinde beştaş (kedi izi)²⁸ ve Kınık Aşiret damgası çakmak motifi²⁹ olarak adlandırılmaktadır. Kenar suyu; gri zemin üzerine yerleştirilen S kıvrımlı koçboynuzu motifi ile süslenmiştir. Benzer kenar suyu, Erzurum/Karayazı merkezde bulunan halı yastıkta yine koç boynuzu³⁰ (Fotoğraf 12), Sivas İli Zara İlçesi Becekli Köyü halı yastığında damga motifi olarak adlandırılmıştır³¹ (Fotoğraf 13). Bu halı yastıktan aynı evde, dört adet bulunmaktadır. Sağlam durumda olan halının arkası saten kumaşla kaplanmıştır.

Çizim 4.a

Çizim 4.b

Çizim 4.a: Göbek motifi, 4.b: Dolgu motifi.

Fotoğraf 10: 5.1.1992 Envanter numaralı halı yastık, Kars Müzesi

Fotoğraf 11: Halı yastık, Kars³²

özellikle, şahin, atmaca, kartal gibi avcı ve kutsal kuşlarla, cennet sembolü olarak kabul edilen Zümrüd-ü anka, hümâ kuşu ve tavus kuşu gibi kuş motifleri nakşedilir. Ayrıca, keklik, turna gibi kuşlar da görülebilir. Bkz. Deniz, *a.g.e.*, s.185-186.

26 Geçgel Türlü, *Kınalı Ellerin El Sanatı*, s.42.

27 Sultan Sökmen, "*Bitlis Yöresi El Dokumacılığı*", Sanatta Yeterlik Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013, s.111.

28 Etikan, Ölmez, *Muğla ve Yöresi Kirkitli Dokumaları*, s.459.

29 Yusuf Durul, *Anadolu Kilimlerinden Örnekler 2*, İstanbul: Ak Yayınları, 1987, s.49.

30 Mevlüt Kaplanoğlu, "Erzurum Halılarının Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri İncelenerek Yeni Tasarımların Yapılması", Sanatta Yeterlik Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2016, s.241

31 Birnaz Er, "Sivas İli Zara İlçesi Becekli Köyü Halı Yastıkları", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(31), 2019, s.1111.

32 Mustafa Aksoy, *Kültür Sosyolojisi Açısından Halı Kilim Sanatı ve Etnografik Eserlerdeki Damgaların Dili*, s.115.

Fotoğraf 12: Halı yastık, Erzurum/Karayazi merkez³³

Fotoğraf 13: Halı yastık, Sivas İli/Zara İlçesi/Beckli Köyü³⁴

Örnek 3

Fotoğraf 14.a

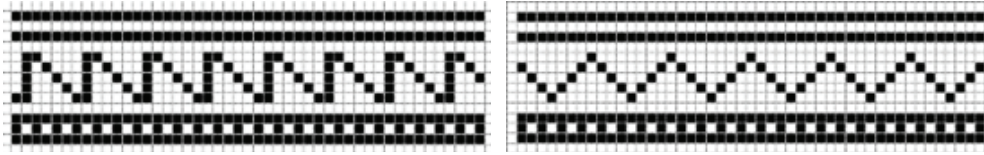
Fotoğraf 14.b

Fotoğraf 13.c

33 Kaplanoğlu, "Erzurum Halılarının Renk", s.241.

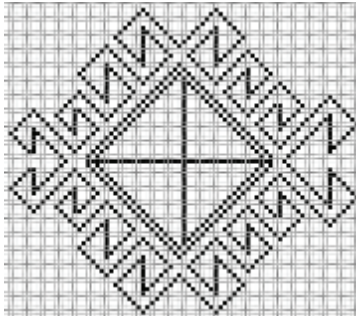
34 Er, "Sivas İli Zara İlçesi", s.1111.

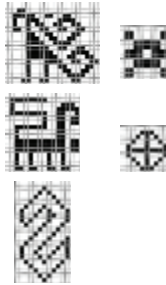
Çizim 5-6

Fotoğraf 14.a: Halı yastık, b-c: Kenar suyu, Çizim 5-6: Kenar suyu, Kaynak kişi: Şehri Biçer³⁵

Tanım ve Bezeme: Halı yastık zemini; 4/1 raporlu, Çengelli Göl, Kancalı Göl olarak adlandırılmaktadır. Yörede kuyrum olarak adlandırılan iki adet dörtgen biçimli göl motifinin içi, dörtlü muska motifi ile doldurulmuştur. Benzer zemin motifi Burdur Müzesi'nde bulunan 78.37.79 envanter numaralı halı yastıkta yan yana üçlü (Fotoğraf 15), Tunceli, Cemişgezek, Doğan Köyü'nde bulunan halı yastıkta küçük motifler halinde karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 16). Yine benzer zemin motifi Adıyaman yöresine ait halıda sekizgenler içine yerleştirilmiştir (Fotoğraf 17). Zemin ortasında yörede ceylan olarak adlandırılan stilize hayvan ve kuş motifi yer almaktadır. Halı zemin köşeleri sağ ve sol köşelerde farklı motifle süslenmiştir. Sağ tarafta çakmak ve muska, sol tarafta stilize çiçek motifi yer almaktadır. Kenar suyu; halının uzun kenarında eşkenar, kısa kenarında dik üçgen şeklinde, birbiri içine geçen zikzaklarla süslenmiştir. Benzer kenar suyu Kars Müzesi'nde bulunan 5.4.2015 envanter numaralı halı yastığın dış kenar suyunda görülmektedir (Fotoğraf 18). Sağlam durumda olan halının arkası saten kumaşla kaplanmıştır.

Çizim 7.a

Çizim 7.b

Çizim 7. a: Göbek motifi, b: Dolgu motifi.

Fotoğraf 15: 78.37.79 Envanter numaralı halı yastık, Burdur Müzesi³⁶

Fotoğraf 16: Halı yastık, Tunceli/Cemişgezek/Doğan Köyü³⁷

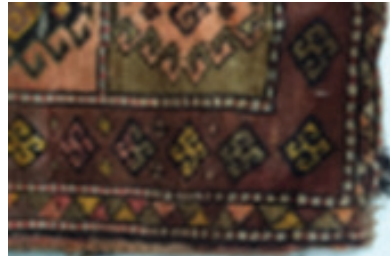
35 1946 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü'nde yaşıyor.

36 Gülnar, "Burdur Müzesinde Bulunan Halıları", s.129.

37 Eylem Güzel, Mehmet Kulaz, "Tunceli-Çemişgezek- Doğan Köyü Halı Dokuma Örnekleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2016), s.1331.

Fotoğraf 17: Halı yastık, Adıyaman³⁸

Fotoğraf 18: 5.4.2015 Envanter numaralı halı yastık, Kars Müzesi

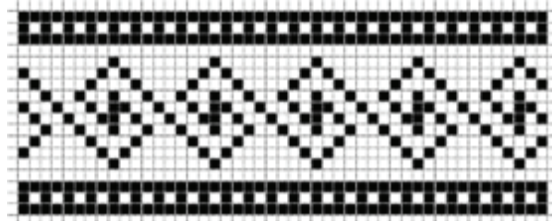
Örnek 4

Fotoğraf 19.a

Fotoğraf 19.b

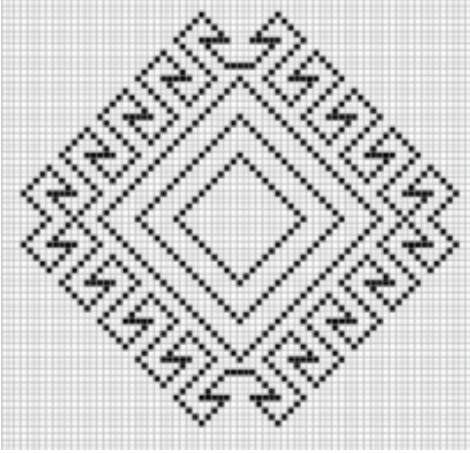
Çizim 8

Fotoğraf 19. a: Halı yastık, *b:* Kenar suyu, *Çizim 8:* Kenar suyu, *Kaynak kişi:* Şehri Biçer³⁹

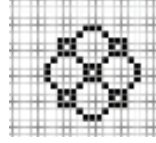
38 Ergün Yıldırım, Banu Hatice Gürcüm, "Adıyaman İlinde Kullanılan Halı Yastıklarının Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri", *İdil*, 75 (2020), s.1753.

39 1946 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü'nde yaşıyor.

Tanım ve Bezeme: 4/1 raporlu halı yastık; yörede Kancalı Göl olarak adlandırılmaktadır. Halı zeminini; etrafı çengellerle çevrili iki adet dörtgen ile süslenmiştir. Bu motif yörede kıvrım veya kuyrum şeklinde ifade edilmektedir. Dörtgenlerin içleri merkezde beyaz olmak üzere iç içe baklava motifi ile doldurulmuştur. Zemin ortasında yörede elma çiçeği olarak adlandırılan dört yapraklı stilize çiçek motifi yer almaktadır. Kenar suyu; birbiri içine geçen, yörede çengel yelen olarak adlandırılan canavar ayağı motifi ile bezenmiştir. Sağlam durumda olan halının arkası saten kumaşla kaplanmıştır.

Çizim 9.a

Çizim 9.b

Çizim 9.a: Göbek motifi, b: Dolgu motifi.

Örnek 5

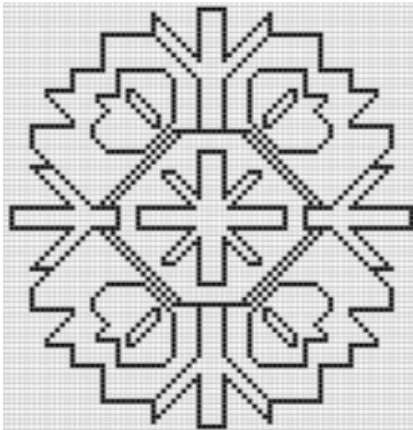
Fotoğraf 20.a

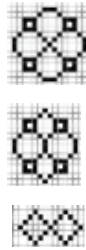
Fotoğraf 20.b, (bkz; çizim 8)

Fotoğraf 20. a: Halı yastık, **b:** Kenar suyu, **Kaynak kişi:** Şehri Biçer⁴⁰

Tanım ve Bezeme: Halı yastık zemini; 4/1 raporlu, Çiçekli Göl, Elma Çiçeği olarak adlandırılmaktadır. İki adet göl motifinin içi, sekiz kollu yıldız ile doldurulmuştur. Dört ana yönde kazayağı motifi ile biten üç kollu uçlar, Orhun Yazıtları'ndan iç sesi veren “Ψ” harfinin benzeridir⁴¹. Kars Müzesi'nde bulunan 1.4.2015 (Fotoğraf 21), Burdur Müzesi'nde bulunan 30.12.82 envanter numaralı halı yastıklarda da benzer zemin motifi görülmektedir (Fotoğraf 22). Doğu Anadolu halılarında sıklıkla ve sevilerek kullanılan motif; Bitlis/Adilcevaz/Akyazı Köyü'nde Laleli Gül⁴² (Fotoğraf 23), Ağrı Merkez'de Hun Gülü⁴³ (Fotoğraf 24), Ağrı/Doğubayazıt İlçesi/Taşlıçay Köyü halılarında çiçek motifi olarak adlandırılmaktadır⁴⁴ (Fotoğraf 25). Halı zemin kenarlarında, dört yapraklı stilize çiçek ve bağlantılı ikili küçük baklava motifi yer almaktadır. Kenar suyu; birbiri içine geçen, yörede çengel yelen olarak adlandırılan canavar ayağı motifi ile bezenmiştir. Bu motif ayrıca kıvrımlı dal, it kulağı, içi içine çengel ve tilki kulağı olarak adlandırılmaktadır.⁴⁵ Halı yastığın kenar suyu “Örnek 3” ile aynıdır (Çizim 8). Anadolu dokumalarında kurt ağzı, kurt izi ve canavar ayağı koruma amaçlı kullanılan motiflerdir.⁴⁶ Sağlam durumda olan halının arkası saten kumaşla kaplanmıştır.

Çizim 10.a

Çizim 10.b

Çizim 10.a: Göbek motifi, **b:** Dolgu motifi.

40 1946 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü'nde yaşıyor.

41 Görgünay Kızıoğlu, *Altaylar'dan Tuna Boyuna*, s.315.

42 Sökmen, “Bitlis Yöresi El Dokumacılığı”, s.287.

43 Mustafa Akarşlan, “Etnografya Müzesinde Bulunan Halılar”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2017, s.55.

44 Yarmacı, *Ağrı İli Doğubayazıt İlçesi*, s.163.

45 Durul, *Anadolu Kilimlerinden Örnekler*, s.11-37.

46 Mine Erbek, *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2002, s.158.

Fotoğraf 21: 1.4.2015 Envanter numaralı halı yastık,
Kars Müzesi

Fotoğraf 22: 30.12.82 Envanter numaralı halı
yastık, Burdur Müzesi⁴⁷

Fotoğraf 23: Halı yastık, Bitlis/Adilcevaz/Akyazı
Köyü⁴⁸

Fotoğraf 24: Halı yastık, Ağrı⁴⁹

Fotoğraf 25: Halı yastık, Ağrı/Doğubayazıt İlçesi/Taşlıçay Köyü⁵⁰

47 Gülnar, "Burdur Müzesinde Bulunan Halılar", s.109.

48 Sökmen, "Bitlis Yöresi El Dokumacılığı", s.287.

49 Akarslan, "Kars Etnografya Müzesinde Bulunan Halılar", s.55.

50 Yarmacı, "Ağrı İli Doğubayazıt İlçesi", s.163.

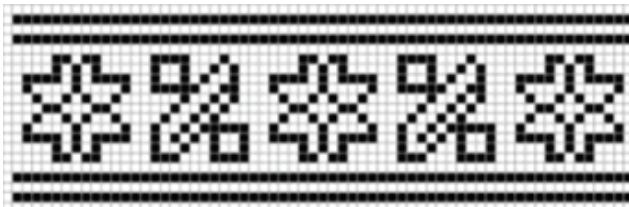
Örnek 6

Fotoğraf 26.a

Fotoğraf 26.b

Çizim 11

Fotoğraf 26. a: Halı yastık, b: Kenar suyu, Çizim 11: Kenar suyu, Kaynak kişi: Şehri Biçer⁵¹

Tanım ve Bezeme: Halı yastık zemini; 4/1 raporlu, Aşıklı⁵² Göl olarak adlandırılmaktadır. İki adet sekizgen biçimli göl motifinin içi, stilize çiçek ve çiçeği çevreleyen küçük kareler ile doldurulmuştur. Benzer zemin motifi Ağrı İli Taşlıçay İlçesi (Fotoğraf 27) ve Altınyayla, Başyayla köyü halı yastıklarında karşımıza çıkmaktadır⁵³ (Fotoğraf 28). Zemin ortasında Türk süsleme sanatının birçok alanında karşımı-

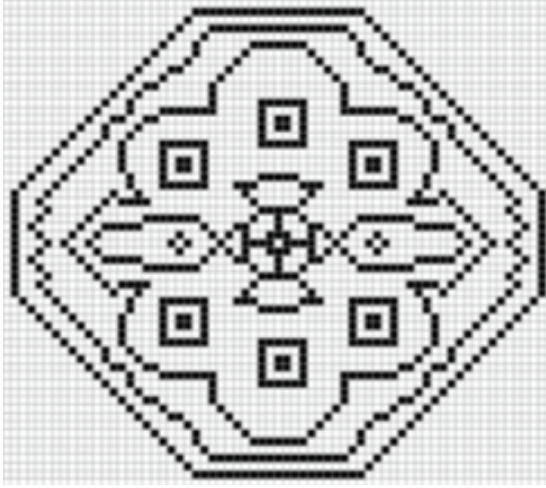
51 1946 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü'nde yaşıyor.

52 Aşık: (Eski Türk, aşuk) 1. Ayak bileğinin iki yanındaki ufak kemikler. 2. Hayvanların aşık kemikleriyle oynanan oyun. 3. Çatılarda çatının meyilli ağaçlarını (mertekleri) taşımak için boydan boya uzatılan ağaç (Demirden veya betondan da olur).

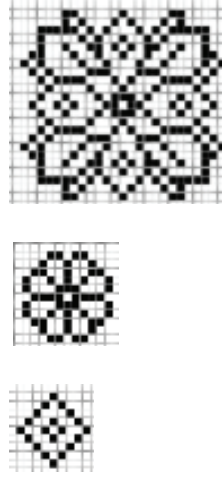
* Aşık atmak: 1. Aşık kemiğiyle oyun oynamak. 2. Rekabete girmek, yarışmak: Vay ipe gelesi, sen benimle mi aşık atıyorsun (Ahmed Vefik Paşa). Aşığı cuk (çift) oturmak: 1. Aşık oyununda attığı kemik en uygun şekilde düşmek. 2. mec. Şansı iyi gitmek, her işi rast gitmek. İlhan Ayverdi, Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2008, s.196.

53 Hülya Kaynar, Emine Tonus, "Altınyayla (Tonus) İlçesi Halı Örneklerinin Motif Yönünden İncelenmesi", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 18 (2016), s.259.

za çıkan iki adet penç benzeri onaltı kollu yıldız çiçeği, köşelerde sekiz yapraklı çiçek motifi yer almaktadır. Zemin kenarları yan yana yedi adet göz motifi ile bezenmiştir. Kenar suyu; renkli çiçekler arasına yerleştirilen verev motifler ile süslenmiştir. Anadolu halılarında sıklıkla ve sevilerek kullanılan bu motif, yörede yıldız çiçeği olarak adlandırılmaktadır. Benzer kenar suyu Iğdır Melekli Köyü'nde çiçekli suyolu⁵⁴, Burdur-Kemer İlçesi'nde yıldızlı gül suyu⁵⁵ ve Van yöresinde çiçekli suyolu şeklinde açıklanmaktadır⁵⁶. Sağlam durumda olan halının arkası saten kumaşla kaplanmıştır.

Çizim 12.a

Çizim 12.b

Çizim 12.a: Göbek motifi, b: Dolgu motifi.

Fotoğraf 27: Halı yastık, Ağrı/Taşlıçay İlçesi⁵⁷

Resim 28: Halı yastık, Sivas/Altınyayla/Başyayla Köyü, 1950⁵⁸

54 Yusuf Çetin, Cavit Polat, "Geleneksel Iğdır Düğümlü Dokumalarının Teknik, Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2019), s.259.

55 Aysen Soysaldi, "Burdur'da Halı Heybe Örnekleri", *Arış*, 13 (2018), s.9.

56 Münevver Uysal Mercan, "Yöresel El Sanatlarında Van Halısı", *Yankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2018), s.254.

57 Merve Kömüroğlu, "Ağrı İli Taşlıçay İlçesi Halıcılığı ve Halk Eğitimi Merkezi Halıcılık Kurs Faaliyetleri", Yüksek Lisans Tezi, El Sanatları Eğitimi, 2016, s.106.

58 Kaynar, Tonus, "Altınyayla Tonus İlçesi Halı Örnekleri", s.259.

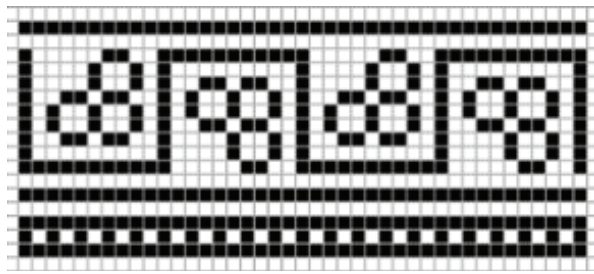
Örnek 7

Fotoğraf 29.a

Fotoğraf 29.b

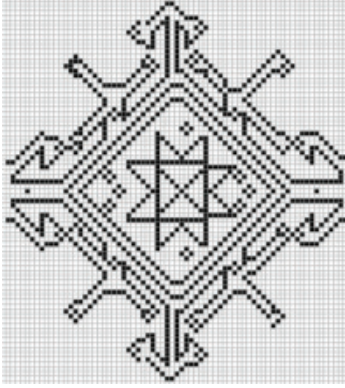

Çizim 13

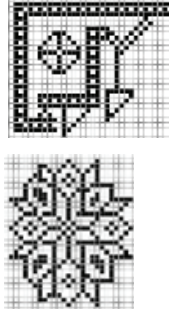
Fotoğraf 29.a: Halı yastık, b: Kenar suyu, Çizim 13: Kenar suyu, Kaynak kişi: Sevgül Aydın⁵⁹

Tanım ve Bezeme: Halı yastık zemini; 4/1 raporlu, Çengelli Göl, Yıldız Gölü olarak adlandırılmaktadır. İki adet dörtgen biçimli çengelli göl motifinin içi, sekiz kollu yıldız ile doldurulmuştur. Doğu Anadolu halılarında sıklıkla kullanılan bu motifin benzeri Kars Müzesi'nde bulunan 4.1.80 envanter numaralı halı yastıkta yan yana yine ikili olarak karşımıza çıkmaktadır (Fotoğraf 30). Halı yastığın zemin ortasında iki adet penç benzeri onaltı kollu yıldız çiçeği motifi yer almaktadır. Halı köşeleri bölmelere ayrılmış, içleri dört yapraklı stilize çiçek motifi ile bezenmiştir. Kenar suyu; S kıvrımlı dal ve yaprak bağlantılı üç yapraklı yonca motifi ile süslenmiştir. Kars yöresi halılarında sıklıkla kullanılan bu motif yörede merdiven yelen olarak adlandırılmaktadır. Sağlam durumda olan halının arkası keten kumaşla kaplanmıştır.

59 1967 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü'nde yaşıyor.

Çizim 14.a

Çizim 14.b

Çizim 14.a: Göbek motifi, b: Dolgu motifi.

Fotoğraf 30: 4.1.80 Envanter Numaralı Halı yastık, Kars Müzesi

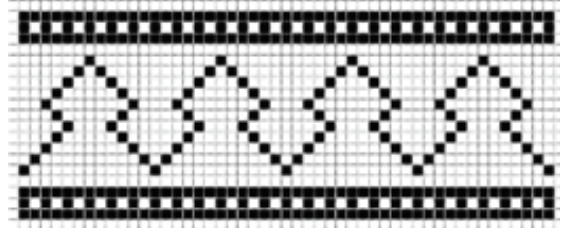
Örnek 8

Fotoğraf 31.a

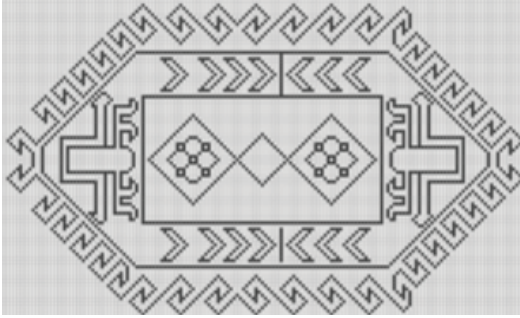
Fotoğraf 31.b

Çizim 15

Fotoğraf 31.a: Halı yastık, b: Kenar suyu, Çizim 15: Kenar suyu, Kaynak kişi: Şehri Biçer⁶⁰

KOMPOZİSYON VE TANIM: 4/1 raporlu halı yastık yörede; Kancalı Göl modeli olarak adlandırılmaktadır. Altıgen biçimli göl motifinin içi, dikdörtgen içine yerleştirilmiş iki büyük, bir küçük baklava motifi ile doldurulmuştur. Dikdörtgenin iki uzun kenarında, yörede kaz ayağı olarak adlandırılan iki yönlü renkli verevler yer almaktadır. Zemin kenarları yörede elma çiçeği olarak adlandırılan dört yapraklı stilize çiçek motifi ile bezenmiştir. Kenar suyu; yörede armut yelen olarak adlandırılan motifle süslenmiştir. Bu motif Abbasi lalesi olarak da bilinmektedir. Sağlam durumda olan halının arkası saten kumaşla kaplanmıştır. Benzerine rastlanılamayan orijinal bir halı yastık örneğidir.

Çizim 16.a

Çizim 16.b

Çizim 16.a: Göbek motifi, b: Dolgu motifi.

DEĞERLENDİRME

Yörede tespit edilen halı yastıklar 1945-1991 yılları arasında köylü kadınlar tarafından dokunmuştur. Halıların eni, 52-70 cm, boyu 41-110 cm, hav yüksekliği ise 7 mm-1 cm arasında değişmektedir. El ile eğrilen düğüm iplikleri 1 cm de yaklaşık olarak 6-7 tur, 'S' bükümlüdür. Halılar Türk (Gördes) düğüm tekniğinde, dokuma sıklığı standart olmayıp, 10 cm²'de 22-25x26-29 düğüm sayısı arasında değişmektedir. Yörede çözüye; eriş, arış, atkıya ise argaç adı verilir. Halı yastıklar çoğunlukla koyunun kendi rengi olan gri, kahve ve krem (beyaz) renginin yanı sıra kırmızı, bordo, yeşil, sarı ve siyah renklidir.

Desen özellikleri yöreye has orijinallığe sahiptir. Dörtte bir ($\frac{1}{4}$) raporlu halılar geometrik, bitkisel, hayvansal ve figürlü bezemeleri arasında dokuyan kişinin kızının baş harfi de yer almaktadır. Yörede halılar zemin motifine göre adlandırılmaktadır. Bu halı yastıkların zemini, genellikle dörtgen, altıgen veya sekizgen formlu göl yangışlarıyla süslenmiştir. Göl motifleri çeşitli olup, kancalı, çengelli (kıvrım veya kuyrum), yıldızlı, çiçekli ve aşıklı göl gibi isimler almaktadır.

60 1946 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü'nde yaşıyor.

Türk halıcılığının bir parçası olan bu yastıklar Anadolu'nun birçok bölgesi ile desen benzerliği de göstermektedir. Yörede çengelli göl olarak adlandırılan zemin motifi; Kars/Arpaçay ilçesinde tekli, Ağrı/Doğubayazıt/Suluçay Köyü'nde ve Ardahan/Çıldır İlçesi/Gökbelen Köyü'nde ikili, 5.1.1992 envanter numaralı halı yastıkta ve Kars yöresine ait yastıkta, yan yana üçlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer göl motifi; ortası dörtlü muska ve iç içe baklava dolgulu olarak da görülmektedir. Tunceli, Cemişgezek, Doğan Köyü'nde ve Adıyaman yöresinde bulunan halı yastıklarda da ortası muska dolgulu örnekler vardır. Yörede ponçak gülü, elma çiçeği ve kaz ayağı olarak adlandırılan çiçek motifi; Oğuz boylarından Salgur (Salur) "n" damgasının, yine Çiçekli Göl, Elma Çiçeği olarak adlandırılan motif Orhun Yazıtları'ndan iç sesi veren "ŷ" harfinin benzeridir. Benzer motif Ağrı/Doğubayazıt İlçesi/Taşlıçay Köyü'nde çiçek, Bitlis/Adilcevaz/Akyazı Köyü'nde leleli gül, Ağrı Merkez'de Hun gülü olarak adlandırılmaktadır. 1.4.2015, 30.12.82 envanter numaralı halı yastıklarda ve Kars yöresine ait halıda benzer motifler vardır. Yörede aşıklı göl adıyla bilinen zemin motifi; Altınyayla, Başyayla köyüne ait halı yastıkta üçlü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yörede çengelli göl, yıldız gölü olarak adlandırılan iki adet halı yastık bulunmaktadır. 4.1.80 envanter numaralı halı yastıkta benzer motif görülmektedir.

Halılarda tek kenar suyu bulunmaktadır. Yörede "ala boncuk" denilen ince şeritle sınırlanan kenar suyu; genellikle dar tutularak içleri; S kıvrımlı dal ve yaprak bağlantılı üç yapraklı yonca, karanfil, birbiri içine geçen canavar ayağı ve zikzak, S bağlantılı koç boynuzu, basamaklı ve verev geometrik şekiller arasına yerleştirilen stilize çiçek ve armut yelen olarak adlandırılan motiflerle süslenmiştir.

Genellikle kenar suyunda görülen ve yörede yonca yelen olarak adlandırılan S kıvrımlı dal ve yaprak bağlantılı üç yapraklı yonca motifi; 47.16.94 envanter numaralı halı yastıkta ard arda sıralanan çiçek ve yaprak motifi, Malatya/Darende İlçesi/Gökderen Köyü'ne ait bir halı yastıkta su yolu, yine Malatya yöresine ait halı yastıkta verev çizgiler arasına zigzag deseni verilerek yerleştirilen çiçek şeklinde açıklanmaktadır. Muğla yöresinde dallı köpek izi, dallı kösele, Niğde yöresinde balıklı su, elmalı su motifi olarak anılmaktadır.

Kars halılarının kenar suyunda çok rastlanan motiflerden biri olan koç boynuzu; Erzurum/Karayazı merkezde koç boynuzu, Sivas İli Zara İlçesi Beceklî Köyü halı yastığında damga motifi olarak adlandırılmaktadır.

Birbiri içine geçen zikzak kenar suyu motifi; Sivas İli, Zara İlçesi, Becerikli Köyü'ne ait halı yastıkta ve 5.4.2015 envanter numaralı halı yastıkta görülmektedir.

Yörede yıldız çiçeği olarak adlandırılan kenar suyu; Iğdır Melekli Köyü'nde çiçekli suyolu, Burdur-Kemer İlçesi'nde yıldızlı gül suyu, Van yöresinde çiçekli suyolu olarak bilinmektedir.

Zemin boşlukları; çiçek, yıldız, kuş, beştaş, ceylan, çakmak, muska, baklava ve göz motifleriyle süslenmiştir. Yörede beş taş olarak adlandırılan motif; Niğde yöresinde pisi izi, Bitlis yöresinde göz, Muğla Fethiye yöresinde beştaş (kedi izi) ve Kınık Aşiret damgası olarak da adlandırılmaktadır. Yine zemindeki yazı (harf) halı kimin için dokundu ise onun isminin baş harfi olmakla birlikte yöredeki diğer halılarda tarih ve isim olarak kitabe şeklinde de rastlanmaktadır.

Bu değerlendirmelere göre Koç Köyü halı yastıkları komşu yörelerdeki yastık motifleriyle yakın benzerlik göstermekte, uzak yörelerden de özellikle kenar suyu motiflerinde benzerlikler taşımaktadır.

SONUÇ

Türkiye’de halıcılığın zengin geçmişini yansıtan, yaşanmışlıkları anlatan, yerde ve sedirde oturma geleneğinin bir parçası olan halı yastıklar önemli bir etnografik malzemedir. Bu halı örnekleri her bölgede farklı renk ve desen özelliğine sahip olmakla birlikte, yöreler arası kültürel etkileşimin bir sonucu olarak benzerlikler de göstermektedir. Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Kars ilindeki bir köyde tespit edilen halı yastıklar da bu etkileşimden nasibini almakla birlikte tamamen orijinal desen karakteri taşımaktadır.

Günümüzde birçok ilde olduğu gibi sanayileşmeye bağlı olarak Kars yöresinde de el halıcılığı bitme noktasına gelmiştir. El dokuma halılar, dışarıdan gelen fırsatçı tüccarlar tarafından az para karşılığında satın alınmış veya makine halısı ile değiştirilmiştir. Yörede önceleri devlet desteği ile yapılan halıcılık faaliyetleri, halkın ihtiyacına karşılık vermediği için son yıllarda yapılmamaktadır.

Yörede, hayvancılık gelişmiş durumdadır. Özellikle son zamanlarda büyükbaş hayvancılıktan kazanç sağlayamayan köy halkı, küçükbaş hayvancılığa yönelmiş, bu da birçok ailenin geçim kaynağı haline gelmiştir. Dokumanın hammaddesi olan yünün çokluğu, kooperatiflerden kalan tezgâhlar ve malzemelerin temini, ayrıca köylü kadınlar arasında dokuma bilen, iplik eğiren kişi sayısının oldukça yüksek olması, dokumacılık faaliyetlerinin sürdürülmesi açısından umut verici olup, büyük önem taşımaktadır. Köy kalkınma kooperatifleri, belediyeler, ticaret odalarının ilgili birimleri, üniversitelerin ve yerel yönetimlerin teşvikiyle atölyelerin kurulması durumunda, köy kadınlarına dokuma imkânı sağlanabilir. Bu da köy halkı için yeni bir gelir kapısı haline gelerek dış göçü önleyebilir. Üretimin ve pazarlamaya destek verilmesi halinde, unutulma noktasına gelen halı dokumacılığın tekrar canlanacağı, yöreye has özgün motiflerin yaşatılacağı ve gelecek kuşaklara bir rehber olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarslan, Mustafa. “*Kars Etnografya Müzesinde Bulunan Halılar*”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, (2017).
- Aral, Songül. “Malatya Yastık Halıları”, *Arış*, 9 (2013), 4-11.
- Aksoy, Mustafa, “Kültür Sosyolojisi Açısından Halı kilim Sanatı ve Etnografik Eserlerdeki Damgaların Dili”, 38. ICANAS (Uluslararası Asta ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 10-15 Eylül 2007/ Ankara s.75-120
- Atalay, Besim (Kaşgarlı Mahmut). *Divanü Lugat-it Türk Tercümesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, (1992).
- Ayverdi İlhan. *Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat (2008).
- Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars*, Ankara, Kars Valiliği, 1999, s.41-265.
- Çelik, Adem. Yeşilhisar “(Kayseri) Halı Yastıkları”, *Erzurum: Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (2010), 13(2010): 3-17.
- Çetin, Yusuf, Polat, Cavit (2019). “Geleneksel Iğdır Düğümlü Dokumalarının Teknik, Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, (2019): 250-270.
- Deniz, Bekir. *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayımlar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, (2000).

- Durul, Yusuf. *Anadolu Kilimlerinden Örnekler 2*, İstanbul: Ak Yayınları, 1987.
- Er, Birnaz. "Sivas İli Zara İlçesi Beceklî Köyü Hali Yastıkları", *International Social Sciences Studies Journal*, 5 (31) (2019): 1100-1114.
- Erbek, Mine. *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2002.
- Etikan, Sema, Ölmez, Nurhan. *Muğla ve Yöresi Kirkitli Dokumaların Sanatsal ve Bazı Teknolojik Özellikleri Üzerine Bir Belgelendirme ve Katalog Çalışması*, Muğla: Sıtkı Koçman Üniversitesi Basımevi, 2013.
- Geçgel Türü, Aliye. *Kıvalı Ellerin Sanatı Niğde Halıları*, Ankara: Murat Kitap Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2013.
- Görgünay Neriman. *Doğu Anadolu Köy Halılarının Kalite ve Desenleri*, Ankara: T.C. Tarım- Orman ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, 1984.
- Görgünay Kırzioğlu, Neriman. *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanırlar (Motifler)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi. (2001)
- Gülнар, Bilge. "Burdur Müzesi'nde Bulunan Halılar, Heybeler ve Yastık Yüzleri", Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2017.
- Güzel, Eylem., Kulaz, Mehmet, "Tunceli-Çemişgezek- Doğan Köyü Halı Dokuma Örnekleri", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20 (4), (2016), 1321-1335.
- Kaplanoğlu, Mevlüt. "Erzurum Halılarının Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri İncelenerek Yeni Tasarımların Yapılması", Sanatta Yeterlik Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2016.
- Kaşgarlı Mahmut. *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*, III. Baskı, Çeviren: Besim Atalay, Ankara: AKDITYK. Türk Dil Kurumu Yay. (1992)
- Kaynar, Hülya, Tonus, Emine. "Altınyayla (Tonus) İlçesi Halı Örneklerinin Motif Yönünden İncelenmesi", Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 18 (2016): 249-282.
- Kılıçarslan, Hande. "Malatya İli Darende İlçesi Gökderen Köyünde Kullanılan Yastık Halı Dokumalar", *İdil*, 6, (2017), s.2119-2137.
- Kömüroğlu, Merve. "Ağrı İli Taşlıçay İlçesi Halıcılığı ve Halk Eğitimi Merkezi Halıcılık Kurs Faaliyetleri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara: El Sanatları Eğitimi Ana Bilim Dalı. (2016)
- Niyetbay, Ulpetay. "Kazak Türklerinin Kültüründe Halı ve Düz Dokuma Yaygıları İle İlgili Söz Varlığı", Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi, 2019.
- Soysaldı, Aysen. "Burdur'da Halı Heybe Örnekleri", *Arış*, 13, (2018), 4-13.
- Sökmen, Sultan. "Bitlis Yöresi El Dokumacılığı", Sanatta Yeterlik Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013.
- Ünsal Mercan, Münevver. "Yöresel El Sanatlarında Van Halısı", *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1 (2018): 241-270. Van.

Yarmacı, Hanife. *“Ağrı İli Doğubayazıt İlçesi El Dokuması Halı Geleneği”*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.

Yıldırım, Ergün., Gürcüm, Banu Hatice, “Adıyaman İlinde Kullanılan Halı Yastıkların Renk, Motif ve Kompozisyon Özellikleri”. *İdil*, 75 (2020): 1746-1760.

Kaynak Kişiler

Kaynak Kişiler Şehri Biçer, 1946 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü’nde yaşıyor.

Nurgül Ağyol, 1944 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü’nde yaşıyor.

Himaye Vergül, 1972 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü’nde yaşıyor.

Feray Temel, 1971 doğumlu, Kars Merkez’de yaşıyor.

Sevgül Aydın, 1967 doğumlu, Kars İli, Arpaçay İlçesi, Koç Köyü’nde yaşıyor.

DOKUMA RESİM SANATINA KİLİM TEKNİĞİ İLE FOTOGERÇEKÇİ YAKLAŞIM**

Fikret YALIN - Oya SİPAHIOĞLU*

ÖZ

Tarihi, antik uygarlıklar dönemine dayanan dokuma resim, farklı coğrafyalarda ve dönemlerde birçok medeniyet tarafından biri birine yakın tekniklerde üretilmiş ve tekstil sanatlarında konumlandırılmış bir disiplindir. Kimi kültürlerde geleneksel formunu yüzyıllarca korumuş, Avrupa ülkeleri gibi kimi kültürlerde ise köklü değişimlere uğrayarak çok farklı üsluplarda üretilmiştir.

Avrupa ülkelerinde, özellikle 13.yüzyıldan sonra üretilen dokuma resimler incelendiğinde hayli kompozisyon çeşitliliği ve zengin resimsel öğelerle karşılaşılır. Mozaik resimlerde, duvar resmi ve ya yağlıboya tablo resimlerinde olduğu gibi dokuma resimlerde de dünyayı ve nesnelere mümkün olduğunca gerçek görünüşleriyle dokumayı amaçlamışlardır.

Dokuma resim üretiminde dokuyucular ve tasarımcılar tıpkı yağlıboya resimlerinde olduğu gibi, fotogerçekçi görünümü yakalayabilmek için değişik teknikler denemişlerdir. Fakat günümüze kadar, üretilmiş birçok çalışmanın fotogerçekçi resme olan mesafesi hep

* Tez çalışmasından üretilmiştir.

** Araştırma Görevlisi - Prof. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Mimarlık Tasarım ve Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü / Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
e- posta: fikretyalin@osmaniye.edu.tr / oya.sipahi@deu.edu.tr / ORCID: 0000-0002-7558-9935 / 0000-0001-5117-106X
Makale Türü: 04.04.2021/ Makale Kabul Tarihi: 18.06.2021
Makale Gönderim Tarihi: 30.03.2021 / Makale Kabul Tarihi: 18.06.2021

aralık kalmıştır. Fotoğrafik görüntünün dokuma resme uygulanabilirliğinin araştırılması bu çalışmanın odak noktasıdır.

Bu çalışma kapsamındaki yapılan araştırma ve uygulama çalışmaları, bilgisayar ortamında hazırlanmış imgelerin bir dizi sayısal sistemde, geleneksel tekstil malzemeleri inşa edilerek fotoğrafik görünümde dokuma resimler üretmeyi hedeflemiştir. Söz konusu dokuma resimleri oluştururken, bilgisayardan yardım alarak, dizilimleri belirlenmiş işlemler doğrultusunda hareket edilmiş ve yapılan çalışmaların aşamaları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Fotogerçekçi Dokuma Resim, Dokuma Resim, Dokuma, Lif Sanatı, Kilim, Fotogerçekçi Resim.*

ABSTRACT

PHOTOGRAPHIC APPROACH TO THE ART OF TAPESTRY WITH KILIM TECHNIQUE

Tapestry, which dates back to the period of ancient civilizations, is an art discipline produced by many civilizations in different territories and periods with techniques close to each other and positioned in textile arts. In some cultures, it has preserved its traditional form for centuries, and in some cultures such as European countries, it has been produced in very different styles by undergoing radical changes.

When the tapestries produced in European countries, especially after the 13th century, are examined, we encounter a great variety of compositions and rich pictorial elements. In these tapestries, they aimed to weave the world and objects as realistic as possible similar to mosaic paintings, wall paintings, or oil paintings.

In tapestry creation, weavers and designers have tried different techniques to achieve a photorealistic appearance, just like in oil paintings. However, until today, many tapestry works have always remained in the distance to photorealistic painting. The focus of this study is the search for the applicability of photographic images to make tapestries.

The research and application studies that were conducted within the scope of this study aimed to produce tapestries in photographic appearance by reconstructing the images prepared in a computer environment in a series of digital systems with traditional textile materials. While creating the tapestries, with the help of the computer, the sequences were determined and the stages of the work were explained in detail.

Keywords: *Photorealistic Tapestry, Tapestry, Weaving, Fiber Art, Rug, Photorealistic Painting.*

GİRİŞ

Dokuma resim, dünya genelinde farklı coğrafyalarda, çok eski dönemlerden beri üretilmiş, değişik üsluplardaki resimsel değerlere sahip, atkı ve çözgü olmak üzere ikili iplik sisteminde dokunmuş, kumaş formundaki bir dokuma türüdür. Yatay veya dikey tezgâhlarda, gergin çözgü ipliklerinin aralarından atkı ipliğinin basit dokuma tekniği olan bezayağı tekniğinde geçirilerek değişik motifler veya renk alanları oluşturularıyla üretilmektedir. Varlığı insanlık tarihi kadar eski olan dokuma resim uygulamalarının, yapı malzemesinin doğada uzun yıllar kalamayan, kırılğan hammaddeler olduğundan tam olarak hangi tarihte ve nerede üretilmeye başladığını bilinmemiz pek mümkün değildir. Ancak günümüze kalabilmiş en eski örnekler eski Mısır Uygarlığına işaret etmektedir. “Bilinen en eski örneklerden biri M.Ö. 1400’de yapıldığı tahmin edilen ve bir Mısır mezarında bulunan dokuma resim parçasıdır (Fotoğraf 1).”¹ Diğer medeniyetlere ait en eski dokuma resim örnekleri daha geç dönemlerde üretilmiştir.

Fotoğraf 1: Tutmosis IV’ün mezarından bulunan Amenophis’e ait dokunmuş dokuma resim parçası, Mısır

(Kaynak: Rosalind Hall; *Egyptian Textiles*, Shire Publications, U.K. 1986, s. 45.)

1 Tadek Beutlich, *The technique of Woven Tapestry*. Londra: B.T Batsford Ltd. 1967, s.12

Dokuma resim uygulamaları gelişim sürecinden günümüze değin çok farklı terimler ile tanımlandığından, bu alanda hep bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Çoğu kaynakta üretildiği bölgenin adıyla kullanılan (Arras)², sırf resimsel değerlere sahip olduğu için teknik yapısına bakılmadan kullanılan (Bayeux)³ hatta tarihte dokuma resim üreticisi olan bir ailenin adıyla kullanılan (Gobelin)⁴, yabancı kaynaklardan doğrudan alınarak kullanılan (Tapestry) adlar kavram kargaşasına sebep olabilmektedir.

“Yapılan tanımlamalar yine de ortak bir yapıya işaret etmektedir. Söz konusu bu yapı, boy yönündeki çözgü ipliklerin aralarından belli bir sisteme göre geçirilen atkı ipliklerinin oluşturduğu renk alanları ile resimsel bir yüzeye sahip düz bir dokuma formudur. Rahatlıkla söylenebilir ki dilimizde bu yapıyı ifade edebilecek en kapsayıcı ad (Dokuma resim)dir. Sonuç olarak, tanımlanan ürün düz dokuma teknikleri ile dokunmuş bir resimdir.”⁵

Bu çalışmada kavram kargaşasını önlemek için bu ürünler dokunmuş birer resim olarak ele alınıp “dokuma resim” olarak adlandırılmıştır.

Dokuma resim, çözgü ve atkı olmak üzere ikili iplik sisteminde, kilim tekniği ile üretilmiş, atkı yüzü, düz dokuma türüdür. “Daha çok figüratif desenlerin uygulandığı ve çeşitli ilik yok etme yöntemlerinin kullanıldığı bu ürün, Çin’den Peru’ya, İskandinavya’dan Kuzey Afrika’ya kadar dünyanın pek çok ülkesinde eski dönemlerden bu yana üretilmiştir.”⁶

Kullanılan malzeme, araç-gereç ve anlatım dili itibarı ile tekstil sanatlarına konumlandırılan dokuma resim, “duvar resminin bütün niteliklerini içeren, duvarla birlikte yaşayan, fresko, mozaik gibi en eski duvar resmi tekniklerindedir.”⁷

Yatay ve dikey tezgâhlarda üretilen dokuma resim uygulamalarının hammaddesi genellikle yün, ipek ve pamuk ipliğinin yanı sıra altın gümüş gibi metal ipliklerin de olduğu bilinmektedir.

Tarihe bakıldığında, dokuma resim üreten çoğu medeniyet kendi kültürel değerlerini yansıtan motifler tasarlamış ve bu motifleri geleneksel hale getirdiği görülmektedir. Ancak Avrupa ülkelerinde özellikle 13.yüzyıldan sonra üretilen dokuma resimler incelendiğinde kompozisyon çeşitliliği ve zengin resimsel öğelerle karşılaşılmaktadır. Başka hiçbir coğrafyada bu kadar zengin çeşitliliğe ve bu kadar büyük bir dokuma resim sektörüne rastlanmamaktadır. Soylu ailelerin ve varlıklı tüccarların yanı sıra politik figürlerin de yoğun ilgi göstermesiyle yüzyıllar boyunca hep canlı kalmıştır.⁸

2 Suhandan Özay, *Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları. 2001, S.2

3 Özay, *Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı*, S. 109

4 İrene Emery, *The Primary Structures Of Fabrics*, Washington: Times And Hudson The Textile Museum. 1966, S. 78

5 Fikret Yalın, “Dokuma Resim Sanatına Kilim Tekniği İle Fotogerçekçi Yaklaşım”, Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2021, S.25

6 Özay, *Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı*, S. 3

7 Sema Arıgil, “Geçmişten Günümüze Dokuma Resim Sanatına Bakış”, *Ev Tekstili Dergisi*, 22, (1999), s. 66

8 Thomas P. Campbell, (2002, Ekim). European Tapestry Production and Patronage, 1400-1600. Heilbrunn Timeline of Art History, The Metropolitan Museum of Art. New York, Amerika Birleşik Devletleri. Kasım 05, 2019 tarihinde “www.metmuseum.org/toah/hd/taps/hd_taps.htm” adresinden alındı

Fotoğraf 2: “The Boar and Bear Hunt” adlı dokuma resim, yapım yılı 1425-1430, 378,4x1023cm Victoria& Albert Museum, Londra

(Kaynak: <http://www.vam.ac.uk/images/image/20694-popup.html>, erişim: 16.02.2020)

“Dokuma resim üretiminin, Avrupa’da hangi dönemde ve nerede ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Yaygın görüşe göre bu sanatın, Mısır ve Anadolu topraklarından batıya uzandığı, İslam’ın yayılışının etkisi ile de 7.yüzyılda, İspanya’ya ulaştığı, sonra buradan Avrupa ülkelerine taşındığı düşünülmektedir. Eğer bu sanatın kökeni Avrupa değil ise, yönümüzü Güney İtalya’ya çevirmemiz gerekir. Müslüman yerleşimcilerin 9.yüzyılda bu sanatı İtalya’ya yaymış olması akla yatkın bir düşüncedir. Geç Roma ve Bizans mozaiklerinde temsil edilen kıyafetler ve üzerindeki süslemeler incelendiğinde bu sanatın izlerine rastlayabiliyoruz. Bu sanatın o dönemlerde, İtalyan yarım adasında üretilmiş olma olasılığı yüksektir.”⁹

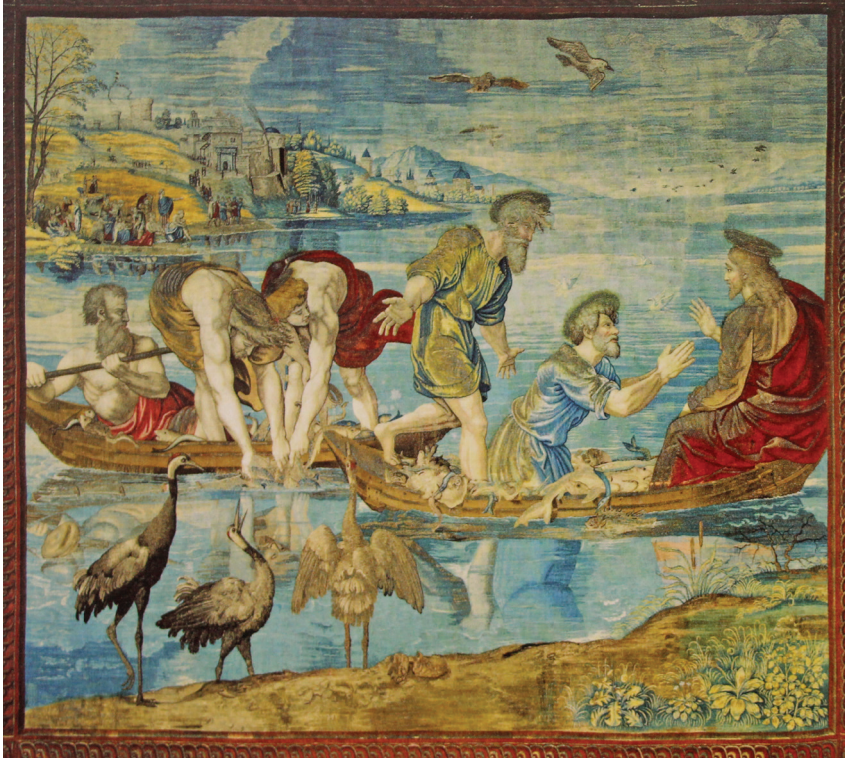
Avrupa’da dokuma resim sanatının kökeni eski tarihlere dayanmasına rağmen 13.yüzyılın sonuna kadar küçük bir endüstri olarak kalmıştır. Arşiv kayıtlarından öğrendiğimiz bilgilere göre, bu dönemlerde üretilen dokuma resimler, özellikle Paris ve Arras atölyelerinde basit amblem, sembolik ve dekoratif motif tasarımları ile uzun ve dar formlarda dokumalardır.¹⁰

“Dokuma resimlerin tasarımında devrim 1516-1530 yıllarında İtalyan Rönesans’ının gelişimi ile başlamıştır. Bu dönemin en ünlü dokuma resimleri Pieter Van Aelst tarafından dokunan Rafael’in Act of Apostles adlı yapıtıdır. Aynı zamanda Hollanda’nın geleneksel hikâyesi ve ince detaylı stilleri, İtalya’nın mekân ve hacim perspektifli, anıtsal figürlü, dramatize edilmiş unsurlarıyla birleşince, ortaya çok çeşitli ve güçlü tasarımlar çıkmıştır. Bu süreçteki yapımların parametreleri tutucu ve abartılı İtalyan üslubu ile Kuzey’in gerçekçiliği arasında değişmektedir.”¹¹(Fotoğraf: 3)

9 Adolph S. Cavallo, *Medieval Tapestries In the Metropolitan Museum Of Art*. New York: Harry N. Abrams Inc. 1989, S.63

10 W.S Svensma, *Tapestries*, New York: Universe Books Inc. Pub. 1965, S. 66

11 Anna Bennett, *Five Centuries Of Tapestries From The Fine Arts Museums Of San Francisco*, L978, S.152

Fotoğraf 3: Pieter Van Endingen Van Aelst, “Act of The Apostles” Dokuma Resim Serisinden “The Miraculous Draft of Fish,” Adlı Parça, yapım yılı 1519, 441x490 cm, Vatikan Müzesi

(Kaynak: David Hokney ve Martin Gayford, Resmin Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, Los Angeles, 2014, s.157)

Bu değişim ile birlikte çeşitli üslupsal dönem yaşanmış, çağın yağlıboya tablolarında ele alınan konular ve tasarımlar dokuma resimlerde de ustaca işlenmiş, hatta bu ürünler dokunmuş birer resim olarak değerlendirilmiştir. Ancak, 18. yüzyıl sonlarına doğru dokuma resimlere rağbet azalmıştır. 1730’larda yeni moda olan Çin duvar kâğıtlarının rekabeti, 18. yüzyıl iç mekânlarının iyi ısıtılması ve dokuma resim üretiminin pahalı olduğu düşüncesi neticesinde üretim azalmış ve Londra ile Brüksel atölyeleri 1780’de kapanmıştır.¹²

Dokuma resim sanatı, 20. yüzyıl başlarında sanatın tarifini ve geleneksel formlarını sorgulayan sanat akımlarının da ortaya çıkışı ile farklı teknik ve disiplinlerle bir arada değişik formlara da dönüşmüştür.

14.yüzyıldan itibaren Avrupa dokuma resimleri model aldığı nesneyi gerçekçi bir görünümde resimlemeyi amaçlamıştır. Zaman içinde dokunan çoğu örneklerde de bu geleneğini korumuştur. Mozaik resimlerinde, duvar resimlerinde veya yağlıboya tablo resimlerinde olduğu gibi dokuma resimlerde de dünyayı ve nesnelere mümkün olduğunca gerçek görünüşleriyle resimleme çabalarını görmektedir. Çünkü dokuma resimler gerçekçi tutumlarıyla, büyük tarihi kahramanlıkların, kırsal yaşama dair sahnelerin, kutsal kitaplarda yer alan hikâyelerin, mitolojik hikâyelerin ve ayrıca üretildikleri ülkeye, şehre, aileye ya da döneme ait yansımaların sergilendiği birer belge işlevine sahip olmuşlardır.¹³ Bu yüzden, sanatta gerçekçilik peşinden gittiği üslup olmuştur.

12 Özey, *Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı*, s. 23

13 İdil Akbostancı, “Yapıldıkları Dönemin Uygarlık Yansıması; Duvar Halıları”, *Tombak Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi*, 31 (2000), s. 40

Resim sanatında gerçekçi bir görünüm elde etmek için birçok teknik denenmiştir. Ancak fotoğrafın icadı ile resim, gerçeklik anlayışında bir devrim yaşamıştır. Fotoğraftan yararlanma özellikle yağlıboya tablolarında sıklıkla başvurulan bir yöntem olmuştur. Bunun sonucunda sanatçılar tablolarında gözle görülen gerçekliği yani nesnel gerçekliği yansıtabilmişlerdir. Buna karşın aynı uygulamanın dokuma resimde örneklerine daha geç dönemde rastlanmaktadır. Ortaya çıkışından günümüze kadar tıpkı yağlıboya tablo resimlerde olduğu gibi fotogerçekçi görünümü yakalayabilmek için dokumacılar ve tasarımcılar değişik teknikler denemişlerdir, fakat aynı başarıyı sağlayabildikleri tartışmalı bir konudur. Bu durumdan muhakkak ortaya çıkacak ürünün yapım teknikleri ve kullanılan malzemenin kısıtlayıcı özellikleri de pay sahibidir. Ayrıca dokuma resmin fotogerçekçi görünümüne ulaşabilmesi için kullanılacak araç- gereç ve tekniğin yanı sıra teknolojinin de sağlayacağı olanaklar, üzerinde durulması gereken konulardandır.

İcadından sonra uzunca yıllar dokuma resim sanatında pek kullanılmayan fotoğraf, özellikle 1960'lı yıllardan sonra gerçekçi figüratif çalışmalar üreten birçok dokuma resim sanatçısı tarafından tercih edilmiştir. Fotoğrafın sunduğu olanaklar sayesinde gerçekçiliğe bir adım daha yakın figüratif çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu konuda verilebilecek en iyi örnek, Robert Four'dur. 1964 ile 1975 yılları arasında Fransa'nın Abbunson atölyelerinde dokunan "H.M. King Faisal of Saudi Arabia" adlı çalışması göreceli olarak bir fotoğrafın görsel niteliklerine ulaşmıştır (Fotoğraf:4).

Fotoğraf 4: Robert Four'un fotoğraftan yararlanarak Fransız atölyelerinde dokuttuğu "H.M. King Faisal of Saudi Arabia" adlı dokuma resmi, yapım yılı 1965-1967, 60x40cm

(Kaynak: Barty Phillips, Tapestry, Phaidon Press Ltd, London, 2000,s.207)

Robert Four'un bu çalışması yakından incelendiğinde, dikkati çeken ilk şey renklerinin monokrom olmasıdır. Bu dokuma resim, az denebilecek sayıda rengin ton aralıkları ile dokunmuştur. Dokuma resimde kırmızı, beyaz ve kahverengi renk tonlarının hâkim olduğu görülmektedir.

Monique Lehman'ında ürettiği, özellikle portre dokuma resimler de aynı renk özelliğine sahiptir. Yaptığı bir oto portre çalışmasında, yukarıda bahsedilen dokuma resmin renklerine yakın renkler kullanmıştır (Fotoğraf:5). Ürettiği dokuma resimlerin birçoğu zengin renk çeşitliliğine sahip olsa da hedef aldığı nesne insan bedeni olduğunda yine aynı renk özellikleri Jon Eric Riis'in çalışmalarında da görülmektedir. İcarus 2 adlı çalışmasında model aldığı insan bedenini fotoğrafik değerlerle dokumuştur (Fotoğraf:6). Ancak Riis'in de renk kullanımı, dokuma resmindeki figürün tıpkı renk filtrelerinden geçirilmiş gibi monokrom bir görünüme dönüşmesine neden olmuştur.

Fotoğraf 5: Monique Lehman kendi portresini dokurken

(Kaynak: <http://www.tapestryart.org/MyArt/Portraits/index.html>, erişim: 12.02.2007)

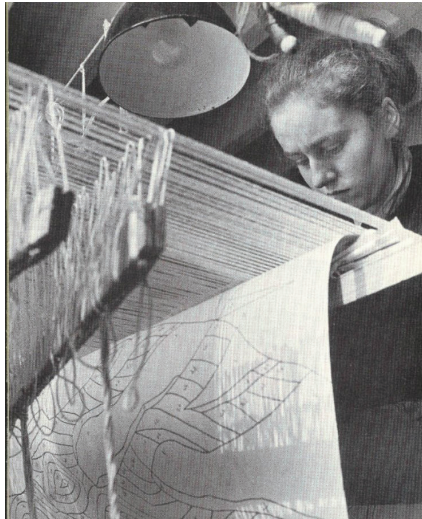

Fotoğraf 6: Jon Eric Riis'in fotoğraf kullanarak dokuduğu, "İcarus 2" adlı dokuma resim, yapım yılı 2003, 142x4001cm

(Kaynak: <https://www.jonericiis-studio.com/gallery/index.html>, erişim: 17.03.2020)

Özellikle portre çalışmalarında, modelin içinde bulunduğu atmosferden modele yansıyan ışığın ve renklerin yerinde kullanılması fotogerçekçi bir görünüm yakalamada büyük önem taşımaktadır. Ancak birbirine yakın çok sayıda farklı ton değerlerindeki ipliklerin boyanarak elde edilmesi oldukça zor bir süreç olduğundan, birbirine en yakın renk sayısını indirgemek, bu zorluğu ortadan kaldırmanın en iyi yollarından biridir. Bir fotoğrafın veya resmin renkleri indirgendiğinde monokrom bir görüntü oluşması da kaçınılmazdır.

Dokuma resim sanatçılarının birçoğu, uygulamalarını yaparken karton adı verilen eskiz kâğıtlarından yararlanmaktadırlar. Dokuyacakları görseli renk alanlarına ayırarak, dokuma sırasında rehberlik etmesi için dokuma tezgâhındaki çözümlerin hemen arkasına yerleştirmektedirler. Dokuma sırasında, sınırları belirlenmiş bu renk alanlarına içgüdüsel yaklaşarak örnek resmin aynısını dokumaya çalışmaktadırlar (Fotoğraf: 7).¹⁴ Farklı bir yöntem olarak ise renk alanlarınının sınır çizgilerini çözgü ipliklerine çizerek sonraki işlemleri benzer şekilde devam ettirmektedirler. Sınırları belirlenmiş bu renk alanları dokunurken komşu renkleri birbiri içine kaynaştıran herhangi bir teknik kullanılmaması durumunda, görsel üzerinde keskin renk geçişleri meydana gelmektedir.

Fotoğraf 7: Çözgü ipliklerin altına yerleştirilmiş karton

(Kaynak: http://www.ches.ua.edu/departments/ctd/faculty/wimberley/ctd415/materials/tapestry_files/frame.htm#slide0017.htm, erişim:13.03.2020)

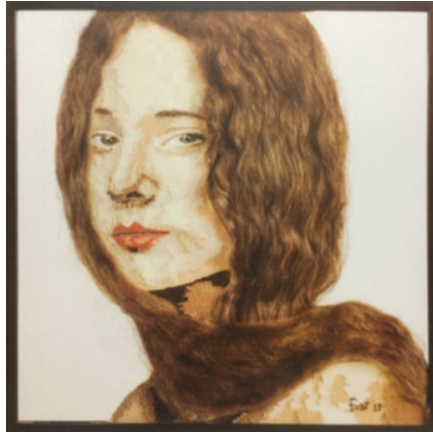
14 Adolph S. Cavallo, *Medieval Tapestries in The Metropolitan Museum of Art*. New York: Harry N. Abrams Inc. (1989), s.18

Gerçekçi figüratif dokuma resim çalışmaları ile öne çıkan Amerikalı dokuma resim sanatçısı Barbara Heller, genellikle uygulama çalışmalarında karton kullanılmaktadır.¹⁵ Sanatçının çalışmaları incelendiğinde keskin renk geçişleri ve sınırları belirgin renk alanları hemen göze çarpmaktadır (Fotoğraf:8). Dokuduğu figürlerin yüzeylerinde her ne kadar renk çeşitliliği ile karşılaşılrsa da renk alanlarının belirgin ve sınırlı sayıda oluşu bu çalışmaların fotogerçekçi bir görünüme ulaşmasına belli bir oranda engel olduğu söylenebilir (Fotoğraf:9).

Fotoğraf 8: Barbara Heller “Cover Up series: Surgeon” yapım yılı 2002-03, 35 x 25cm

(Kaynak: https://americantapestryalliance.org/exhibitions/tex_ata/barbara-heller/gallery-one/ erişim: 17.03.2020)

Fotoğraf 9: “Renaissance Girl”, Eser: Fırat Neziroğlu, yapım yılı 2012, 120x120 cm.

(Kaynak: Özlem Erzurumlu Jorayev, “Tapestry Sanatı ve Türkiye’de Gelişim Süreci” Sanat-Tasarım Dergisi, sayı:10, 2019, s.53)

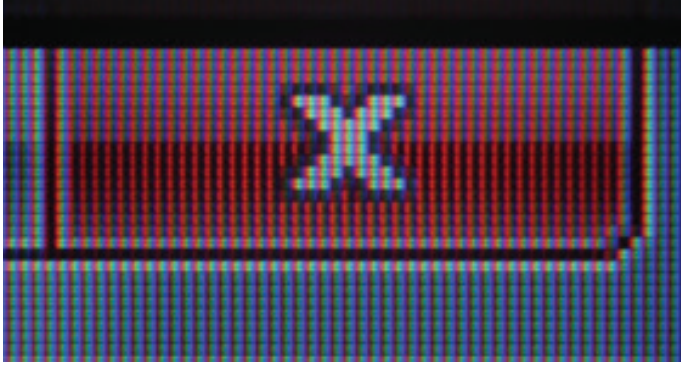
15 “Process”, Barbara Heller, erişim 19 Nisan, 2021, <https://www.barbaraheller.ca/about/process/>

Bu çalışma kapsamında fotoğraf konu alınarak, kilim tekniği ile tıpkı fotogerçekçi resimlerde olduğu gibi fotoğrafik görünüme sahip dokuma resimler elde edilmeye çalışılmıştır. Bilgisayarın teknik olanaklarından da faydalanarak yapılan bu çalışmaların aşamaları detaylı olarak açıklanmaktadır. Bu çalışmalar ışığında ortaya çıkan teknik sorunların neler olduğu da üzerinde durulan bir başka konudur.

Fotogerçekçi Etki Çalışmaları

Bir dokuma resmin fotogerçekçi olabilmesi için konu aldığı fotoğrafın görsel niteliklerini büyük oranda yansıtmayı gerekmektedir. Bir başka deyişle fotoğrafik bir imge sunması beklenmektedir. Bu bir bakıma farklı malzemelerle fotoğrafı yeniden inşa etmektir.

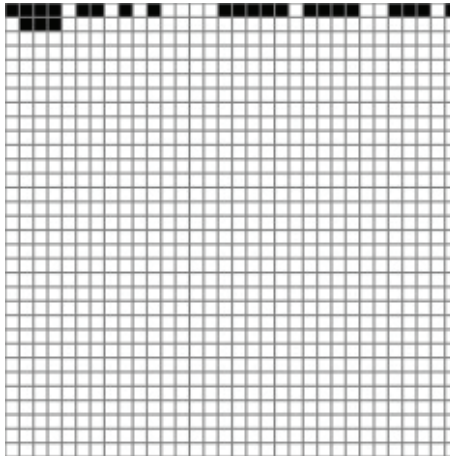
Dokuma resim yapımında fotoğrafı ele alış şeklimizi belirleyen temel unsurlar dokumanın fiziki yapısı ve malzemelerin izin verdiği teknik imkânlardır. Öncelikle dokuma resmin en basit haliyle, iç içe geçmiş dikey çözümlü iplikleri ile yatay atkı ipliklerinin oluşturduğu ızgara şeklindeki bir yapı olduğunu hatırlamak gerekir. Dokumanın bu yapısal ve görsel özelliği aslında, x ve y koordinatlarında sıralanmış küçük renk alanlarının bir imaj oluşturduğu bilgisayar monitörünü çağrıştırmaktadır.

Fotoğraf 11: Bilgisayar monitörünün piksel yapısı ve dokuma resim detayı ile aralarındaki görsel benzerlik

Fotoğraf 10: Dokuma resim örneğinden bir detay

Fotoğraf 12: John F. Simon, "Every Icon", 1997, bilgisayar yazılımı ¹⁶

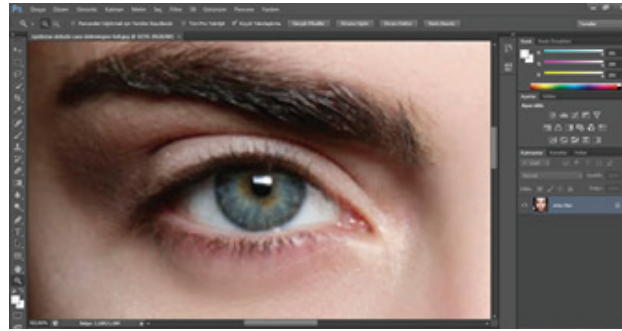
16 Sanatçının çalınmasında 32 x 32 piksel boyutlarında (bu bir masaüstü ikonunun boyutu ile aynıdır) bir ızgara yer alır. Sanatçının yazdığı program, ızgara üzerinde sadece siyah ve beyaz kareleri kullanarak oluşturulabilecek bütün görüntüleri sırasıyla dener. Ortalama hızda bir bilgisayarda ızgaranın ikinci sırasındaki bütün olasılıkları göstermek 5.85 milyar yıl sürmektedir. Erişim: www.numeral.com/eicon.html (02.03.2017)

Bilgisayar dış dünyadan kaydedilen ya da analog örnekten kopyalanan görselleri sayısallaştırarak¹⁷ ızgara düzleminde kodlamaktadır. Bu kodlar ise imajı, monitörde görünür hale getirmektedir. Yalnızca bilgisayar değil, benzer algoritma ile çalışan dijital sistemler de verileri kaydederken, işlerken ve temsilini görüntülerken kodlama yapmaktadır. Örneğin dijital kamera, objektifine yansıyan ışığı renk reseptörleri sayesinde sayısallaştırarak kaydetmektedir. Bu sayılar artık, görüntünün bir başka düzlemde oluşabilmesi için gereken komutlar haline gelmiştir. Dijital baskı makineleri ise bu sayısal kodları kullanarak, renk haznelerinden belirlenmiş oranlarda, belirlenmiş alanlara, belirlenmiş basınç ile kâğıt üzerine bırakmaktadır. Oluşan bu görüntü, ızgaranın her bir hücrelerinde olduğu gibi piksellerin bir araya gelerek oluşturduğu dijital görüntünün fiziksel temsilini oluşturmaktadır. Bilgisayar sitemindeki bu sayısallaştırma örneği fotoğraf üzerinden de gerçekleştirilerek, dokuma resme uygulamak mümkündür.

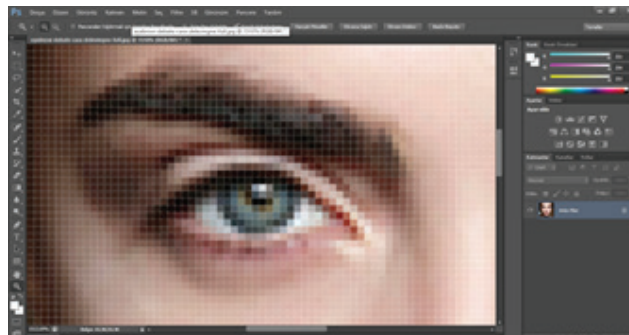
Dokuma tezgâhındaki her çözüğü çifti söz konusu hayali ızgaranın dikey düzlemindeki sütunları ile özdeşleştirildiğinde, temel olarak bir fotoğrafın nasıl dokunacağı sorusunun yanıtı ortaya çıkmış olacaktır.

Bilgisayar, dokuma resme konu olan görselin üzerinde çalışmak için çok büyük kolaylıklar ve imkânlar sağlamaktadır. Bu imkânlar, görseldeki renk sayısının tespiti ve renk adedini belirleme, görsel etki ve ya görselin çözünürlüğünü değiştirme gibi çok geniş çalışma alanlarından oluşmaktadır. Ancak görsel üzerinde bu türden çalışmalar yapabilmek için bilgisayarda kurulu, amaca uygun vektörel ve piksel tabanlı bilgisayar programlarının olması gerekmektedir (Fotoğraf 13).

Piksel tabanlı programda, dokunacak görselin çözünürlüğünü belirlemek işlemin ilk basamağı oluşturulmaktadır. Bu bir bakıma, görselin enindeki ve boyundaki piksel sayısını belirleyen bir işlemdir. Bu işlem ile dokumada kullanılacak çözüğü ve atkı ipliği sayısı da belirlenmektedir (Fotoğraf:14).

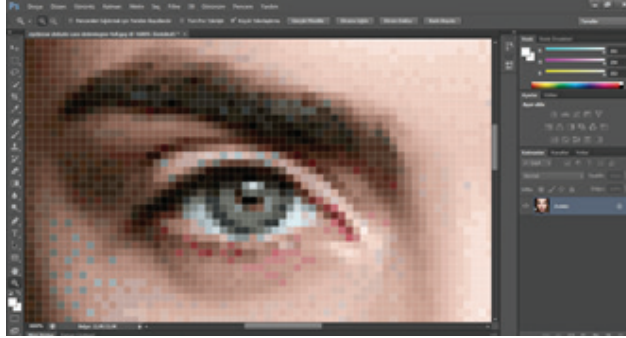
Fotoğraf 13: Piksel tabanlı bilgisayar programına taşınmış görsel

Fotoğraf 14: Görsel çözünürlüğü ve boyutu istenilen ölçüye indirgenmiş görsel

17 Sayısal imge (Geniş bilgi için bakınız: Oğuz Adanır, "Fotoğrafik İmge ve Sayısal Görüntü". *Art-e Sanat Dergisi* 1 / 1 (Nisan 2009))

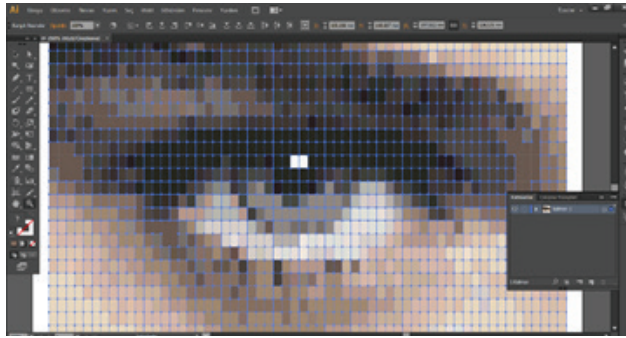
İkinci adım ise renk sayısını belirleme aşamasıdır. Bir portre fotoğrafı yaklaşık 300 renkten oluşmaktadır. Bu sayıdaki renklerin tonları biri birine çok yakın olacağından, iplikleri bu tonlarda renklendirebilmek oldukça zor bir işlemdir. Bu aşamada istenilen görsel etki de gözetilerek renk adedinin istenilen sayıya indirgenmesi, ortaya çıkan renklerle bir renk kartelâsının oluşturulması mümkündür. Ayrıca tespit edilen renklerin bileşenlerindeki ana renklerin oranları, bilgisayar programının tespit ettiği gibi not alınmaktadır. Bu oranlar iplikleri renklendirme konusunda referans sağlamaktadır. (Fotoğraf 15)

Fotoğraf 15: Renk çeşidinin istenilen sayıya indirgenmesi

Üçüncü adım vektörel tabanlı bilgisayar programında yapılmaktadır. Belirlenen her renk için farklı bir katman oluşturularak, söz konusu renk alanı diğerlerinden bağımsızlaştırılıp, farklı şekillerde gruplandırılmaktadır. Oluşturulan bu katmanlar her renk üzerinde ayrı ayrı çalışma olanağı sağlamaktadır. Örneğin 3 numaralı renk katmanını üzerinde çalışılırken diğer tüm renkler görünmez hale getirilip sadece o renk ile çalışılabilir, ayrıca bu rengin resim genelindeki oranı da görülebilmektedir (Fotoğraf:16).

Bilgisayarda bu şekilde işlenen görsel, tamamıyla sayısal verilere dönüştüğü için dokuma tezgâhında dokuyucuya kolaylık sağlayarak, rehberlik edebilmektedir. Çalışılacak atkı ipliğinin kaç numaralı renk olduğu, kaç numaralı çözgü ipliğine dokunacağı veya hangi renk için ne miktarda atkı ipliğine ihtiyaç duyulduğu, renklerin bileşenindeki ana renk oranlarının ne olduğu gibi önemli bilgileri görünür duruma getirmektedir.

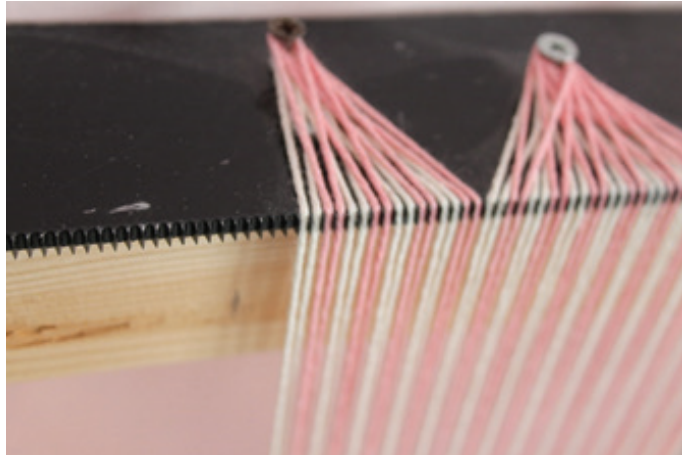
Fotoğraf 16: Her bir rengin farklı katmanlarda gruplanması ve her bir renk alanının komşu renk alanından ayrılması

Fotogerçekçi dokuma resim çalışmasında yatay ya da dikey dokuma tezgâhı kullanılabilir. Çözgü ipliklerini her iki uçlarından gergin tutan iki çubuğun bağlı bulunduğu basit bir düzenek yeterli olacaktır. Bu tezgâhta önemli olan, çözgü ipliği aralıklarının birbirine eşit olmasıdır. Dokuma yüzeyindeki

en küçük renk alanları biri birine eşit, kare şeklindeki piksellerden oluşmaktadır. Bu eşitliği sağlayan faktörlerden birisi çözgü ipliği aralıklarıdır. Uygulama çalışmalarında kullanılan tezgâhlarda bu çözgü aralıklarını belirli aralıklarda tutan çözgü düzenleyici taraklar tasarlanmıştır (Fotoğraf:18-19). Dokuma sırasında ağızlık değiştirme işleminde gücülme sisteminden yararlanılmaktadır. Kullanılan tezgâhlarda çözgü ipliklerine gücülme yapılarak dokuma sırasında kolaylık sağlanması amaçlanmıştır (Fotoğraf:17).

Fotoğraf 17: Çözgülerin gücülmesi

Fotoğraf 18: Çözgü ipliklerinin yerleşimi ve düzenleyici tarak

Fotoğraf 19: Çözgü sıklığını belirleyen düzenleyici taraklar

Dokuma resim çalışmasında zengin renk çeşitliliğinin fotogerçekçi bir etki yakalama konusunda çok büyük bir önemi vardır. Elbette ki, iki renkle de fotoğrafik bir etki yakalanabilir fakat bu, görüntü çözünürlüğü düşük, monokrom bir görüntü olacaktır. Örneğin dokunan görsel, bir portre ise kullanılan görselin küçük bir alanında bile hacim etkisini yakalayabilmek veya atmosferindeki ışığı yansıtabilmek için 50 farklı tonda ten rengi gerekebilmektedir.

Bunca renk çeşitliliğine sahip ipliğin boyanarak elde edilmesi büyük bir hassasiyet gerektiren bir süreçtir. Bu renklere ipliklerin atölye koşullarında elde edilmesi de oldukça güçtür. Hazırlanan görselin tespit edilmiş renkleri, bilgisayar programının belirlediği oranlardaki ana renklerin karışımlarından elde edilmektedir.

Boyar maddenin ne olacağı, kullanılacak iplik hammaddesine göre belirlenmektedir. Bu çalışmadaki uygulamalarda kullanılan iplik hammaddesi yün olduğundan 1: 2 metal kompleks asit boyar maddesi kullanımı uygun görülmüş ve bu boyar madde üzerinde durulmuştur. "1:2'lik metal kompleks boyarmaddeler boya üretiminin her basamağında yüne uygulanabilir. Genellikle orta ve açık renk şiddetleri için elverişlidir. Çeşitli tipte yün karışımlarının boyanmasında düzgün boyama sağlanır."¹⁸

Boyanacak iplik tartıldıktan sonra bu ağırlığa göre yardımcı kimyasalların oranları hesaplanmaktadır. Bu maddeler tablodaki sıraya göre banyoya karıştırılıp, bilgisayar programının tespit ettiği oranda renkler karıştırılarak boyar madde hazırlanmaktadır. Banyo oranına uygun miktarda boyar madde flotteye eklenmektedir. Tüm yardımcı maddeler eklendikten sonra boyama işlemi için hazırlanmış yün iplikler flotteye daldırılarak zaman çizelgesi doğrultusunda boyama gerçekleştirilmektedir (Fotoğraf:20).

1:20 Banyo oranı

50 g Malzeme ağırlığı

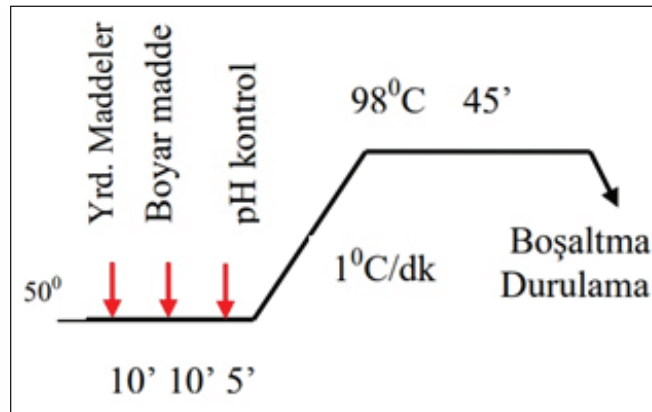
% 1 Boyar madde

0,5 g/l Lif koruyucu

% 10 Na₂SO₄ (renk % göre)

% 0,5 Egalize maddesi

pH 5,5–6,5 Asetik asit / sodyum asetat

Şekil 1: Asit (metal kompleks ½) boyarmadde ile Boyama grafiği

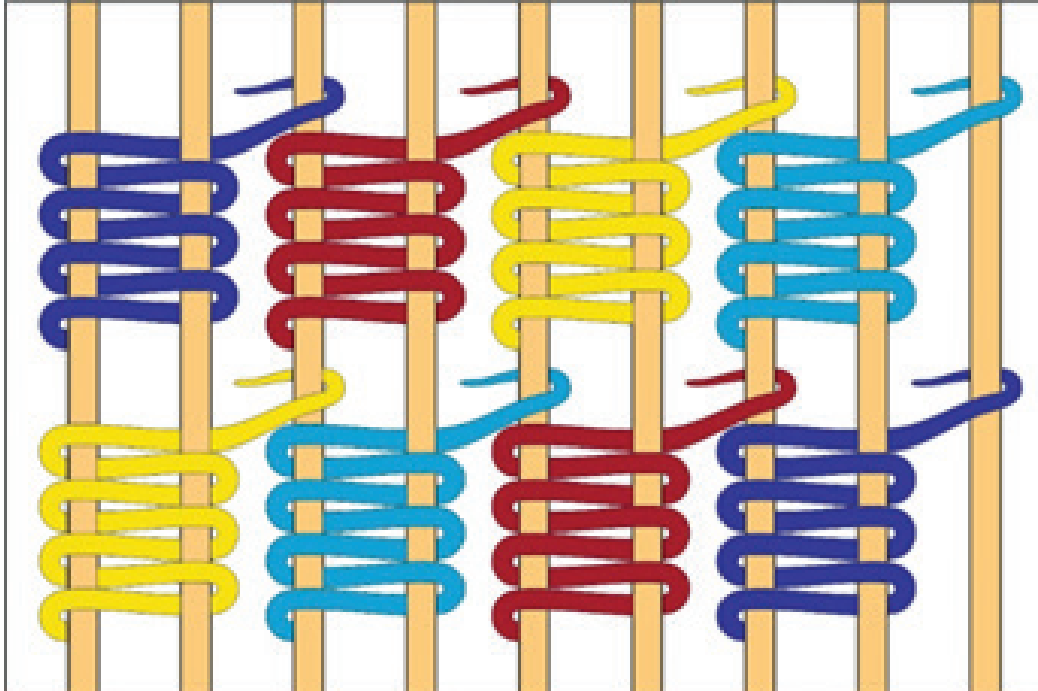
18 Yusuf Özcan, *Tekstil Elyaf ve Boyama Tekniği*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984, s. 32.

Fotoğraf20: Boyama aşaması

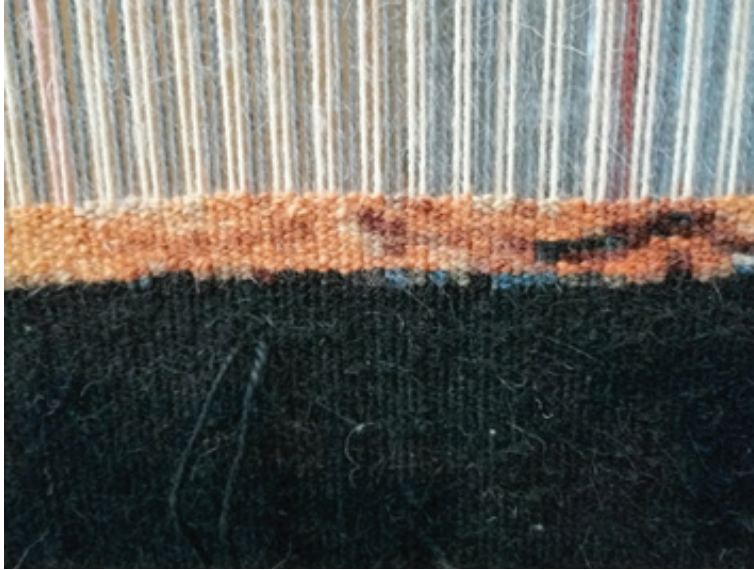
Dokuma aşamasında göz önünde bulundurulması gereken öncelikli konu, dokumanın yatay düzlemde eşit sıralar halinde ilerlemesidir (Fotoğraf:21-22).

Şekil 2: Pikel dokumanın şematik gösterimi

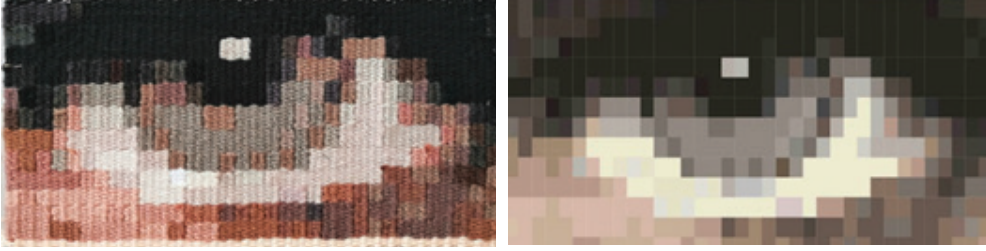
Fotoğraf 21: Piksel dokumanın uygulanışı

Fotoğraf 22: Piksel dokumanın uygulanışı

Oluşturulması gereken en küçük renk alanlarının birbirine eşit ve kusursuz olması önemlidir. Aksi halde görselde bozulmalar meydana gelmektedir. Böyle bir uygulama için en uygun dokuma tekniği ise ilikli kilim tekniğidir. İlikli kilim tekniği ile piksel şeklindeki renk alanları rahatlıkla dokunabilmektedir. Burada önemli olan, diğer renk alanından bağımsız kalmasıdır. İki renk arasında oluşan ilik, dokunan renk alanındaki en son dönüş yapan atkı ipliğinin komşu rengin çözgü ipliklerinden birine dolanarak dokumanın arka yüzeyine dönmesiyle giderilmektedir (Şekil:3). Dokunması gereken renk alanı için atkı ipliğinin gidiş-dönüş sayısı tüm renk alanlarında aynı olmalıdır. Bu sayede eşit seviyede dokuma sağlanmaktadır. Ancak kullanılan ipliğin kalınlığı, ipliğin her santiminde aynı olması gerekmektedir. Aksi halde, yer yer inceli kalınlı uzanan bir iplik her bir renk alanını farklı yüzey ölçülerinde dokuyacaktır. Bu da dokumada bozulmalara neden olmaktadır.

Dokunan en küçük renk alanı belirlenen sayıda ve renkte atkı iplikleri ile oluşturulmaktadır. Bu alanda başka bir ipliğin uzantısı veya başka renkte ipliğin varlığı dokuma seviyesinde dalgalanmalara neden olmaktadır.

Fotoğraf 23: Taslak ve uygulamanın karşılaştırılması

Fotoğraf 23, 26, 29, 32'de görülen uygulama çalışmaları, dijital ortamda hazırlanmış imgelerin bir dizi sayısal sistemde, geleneksel malzemeler ile dokunmasıyla elde edilmiştir. Bu uygulamalarda söz konusu imgeler, bilgisayar ortamında olduğu gibi dizilimleri belirlenmiş işlemlerden yardım alınarak dokunmaktadır.

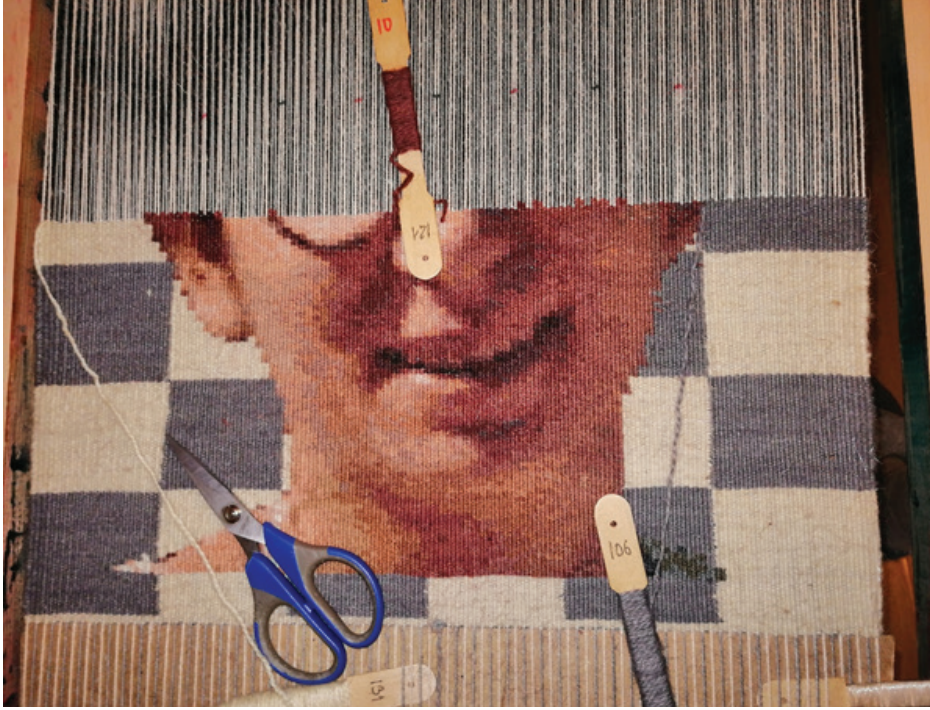
Uygulama çalışmaları için seçilmiş görseller, bilgisayar programında bir imgenin sayısal komutlarla yeni bir şekle sokulduğunu, görsel nitelikleri üzerinde değişiklik yapıldığını gösteren görüntülerden oluşmaktadır. Söz konusu bu görüntüler, bir bakıma, işlem sırasındaki bilgisayar ekranının o anki görüntüsünden oluşmaktadır.

Özgün Uygulama Çalışmaları

Çalışma 1

Fotoğraf 24: Çalışma 1'in taslağı, 45x40cm

Fotoğraf 25: Çalışma 1'in uygulama aşaması

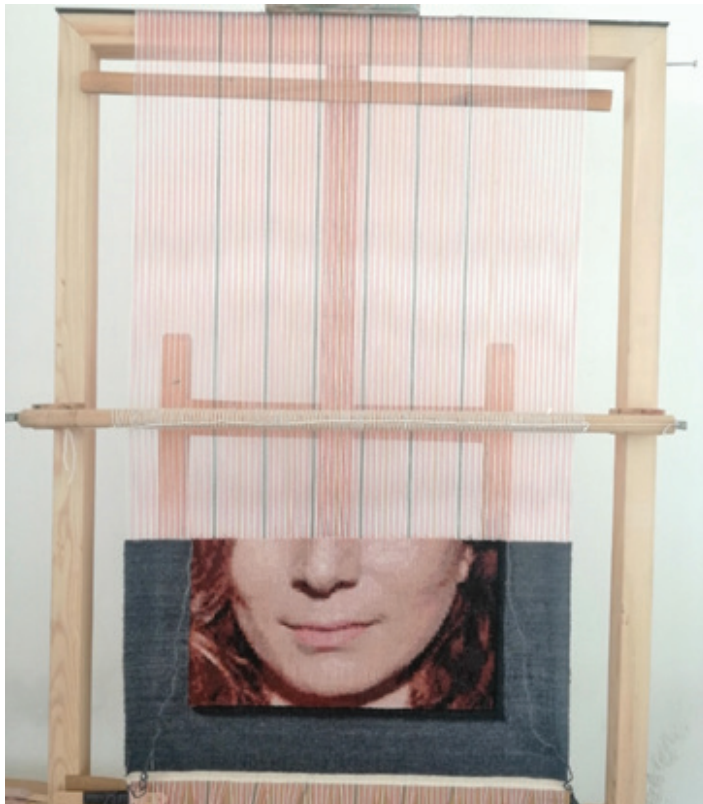

Fotoğraf 26: Çalışma 1'in tamamlanmış hali, atkı ve çözgü yün iplik, 45x40cm

Çalışma 2

Fotoğraf 27: Çalışma 2'nin taslağı, 62x58cm

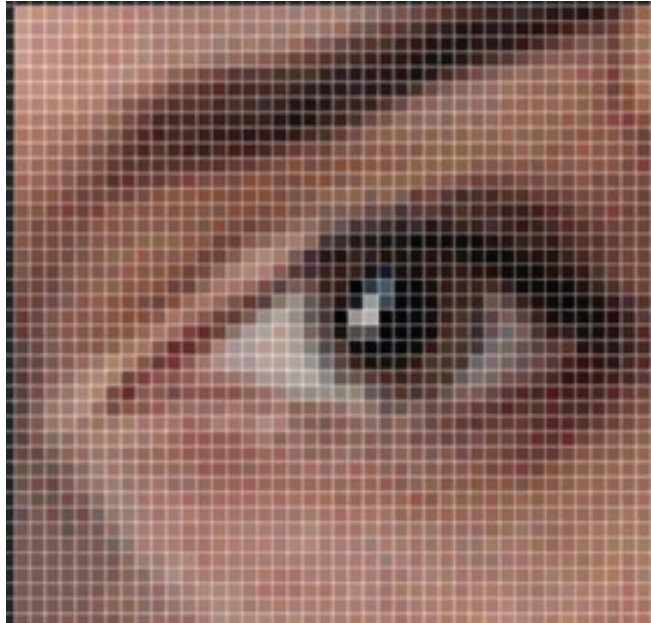

Fotoğraf 28: Çalışma 2'nin uygulama aşaması

Fotoğraf 29: Çalışma 2'nin tamamlanmış hali, atkı ve çözgü yün iplik, 62x58cm

Çalışma 3

Fotoğraf 30: Çalışma 3'ün taslağı, 15x15 cm

Fotoğraf 31: Çalışma 3'ün yapım aşaması

Fotoğraf 32: Çalışma 3'ün tamamlanmış hali, atkı ve çözgü yün ipliği, 29x20

SONUÇ

Tarihte çoğu medeniyetin kendi kültürel değerlerini ve dönemini yansıtan dokumalar ürettiği bilinmektedir. Ancak hiçbir coğrafyada Avrupa ülkelerindeki gibi resimsel değerlere sahip zengin kompozisyon çeşitliğe rastlanmamıştır. 14.yüzyılın başından itibaren, dönemin ressamı ile iş birliği içinde savaş ve kahramanlık hikâyelerinin, mitolojik anlatımların, kırsal yaşamdan kesitlerin ve dini temaların işlendiği sayısız dokuma resim üretilmiştir. Dokuma ustaları, tekniklerini ve becerilerini yağlıboya resim görünümünde dokuma resimler üretebilecek kadar geliştirmişlerdir. 18.yüzyılın sonuna gelindiğinde ise çeşitli nedenlerden dolayı talebin azaldığı dokuma resim uygulamaları, değişen sanatsal eğilimlerin etkisiyle resimsel görünümünden uzaklaşmıştır.

1960'lı yıllara gelindiğinde, fotoğraftan yararlanarak dokuma resim yapan sanatçılarla karşılaşmaktadır. Bazı sanatçıların ürettikleri çalışmalar ile gerçekçi görüntüye oldukça yaklaştıkları görülür. Ancak incelenen çalışmaların yine de fotogerçekçi değerlere göreceli olarak mesafeli durduğu görülmektedir. Buna kısıtlı renk kullanımı veya uygulanan dokuma tekniklerinin sebep olduğu düşünülmektedir.

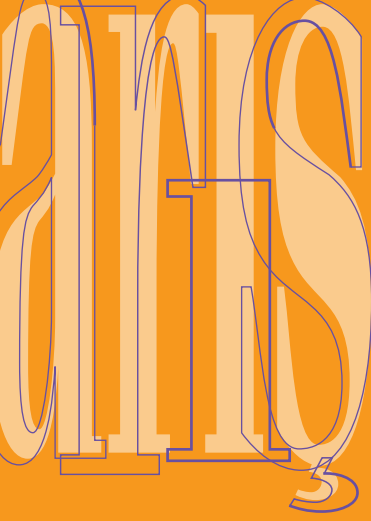
Bu çalışmada, fotogerçekçi dokuma resim üretimi için klasik tekniklere alternatif yöntemler önerilmiştir. Buna bağlı olarak fotoğrafın görsel niteliklerini büyük oranda yansıttığı görülebilen üç adet uygulama çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar ile gerçekçi dokuma resim girişimlerinin hedefe ulaşmaları konusunda nasıl bir teknolojiye ve yöntemlere ihtiyaç duyulduğu konusuna da ışık tutulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak, bilgisayarın bir görüntüyü oluşturma ve görünür kılma prensibi model alınarak, yine bilgisayar programları yardımı ile yapılan uygulama çalışmalarında yansıtılmaya çalışılan objeler fotogerçekçi bir görünüme bir adım daha yaklaşan görsel niteliklere ulaşabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adanır, Oğuz. "Fotoğrafik İmge ve Sayısal Görüntü". *Art-E Sanat Dergisi* 1 (2009)
- Akbostancı, İdil. "Yapıldıkları Dönemin Uygarlık Yansıması; Duvar Halıları", *Tombak Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi*. 31, (2000): 40
- Arıgil, Sema. "Geçmişten Günümüze Dokuma Resim Sanatına Bakış", *Ev Tekstili Dergisi*, 22 (1999)
- Barbara Heller, "Process", Erişim 19 Nisan, 2021, <https://www.Barbaraheller.ca/About/Process/>
- Bennett, Anna G. *Five Centuries Of Tapestry*. San Francisco: The Fine Art Museum Of San Francisco And Charles E. Tuttle Co. Inc., 1976.
- Beutlich, Tadek. *The Technique Of Woven Tapestry*. Londra: B.T Batsford Ltd., 1967.
- Campbell, Thomas P. "European Tapestry Production And Patronage, 1400-1600". *Heilbrunn Timeline Of Art History, The Metropolitan Museum Of Art*. Ekim 2002.
- Cavallo, Adolph S. *Medieval Tapestries İnthe Metropolitan Museum Of Art*. New York: Harry N. Abrams Inc, 1989.
- Emery, Irene. *The Primary Structures Of Fabrics*. Washington: Times And Hudson The Textile Museum, 1966.
- Essinger, James. *Jacquards Web*. New York: Oxford University Press, 2003.

- Yalın, Fikret. “*Dokuma Resim Sanatına Kilim Tekniği İle FotoGerçekçi Yaklaşım*”, Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2021
- Hall, Rosalind. *Egyptian Textiles*. Londra: Shire Publications, 1986.
- Hokney David Ve Gayford, Martin. *Resmin Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, Los Angeles, 2014,
- Özay, Suhandan. *Dünden Bugüne Dokuma Resim Sanatı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Özcan, Yusuf. *Tekstil Elyaf Ve Boyama Tekniği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1984.
- Phillips, Barty. *Tapestry*. Londra: Phaidon Press Ltd., 2000.
- Svensma, W.S. *Tapestries*, New York: Universe Books Inc. Pub. 1965, S. 66

CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ HALICILIĞI- II: 1980-2000 YILLARI ARASI

Bahadır ÖZTÜRK*

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktaydı ve ekonomi insan gücüyle yapılan işlere, tarım ve hayvancılığa dayalıydı. Bu yıllarda yapılan ekonomi çalışmaları tarımın modernleştirilmesi, milli sanayinin teşvik edilmesi ve kurulması gibi adımları önceliğe alırken, Cumhuriyet öncesinden önemli bir üretim ve ihracat mamulü olan halı ve halıcılık ise göz ardı edilmemiştir. Cumhuriyetin en başından beri hükümetlerin, kurulan birtakım komisyonlar, kurumlar ve uzmanlar aracılığıyla halıcılık sektörünü izlediği, ekonominin hedefleri doğrultusunda aldığı kararlarla daha fazla ihracat, üretim, gelir, istihdam ve sanayileşme yolunda ona şekil vermeye çalıştığı görülmektedir. Böylece ülke halıcılığı, 1923 yılından 1980 yılına, yerel ve küresel, ekonomik, siyasi, teknolojik, iyi veya kötü yönlü gelişmelere maruz kalarak, bunlara tepkiler verip değişimler göstererek gelmiştir.

1980-2000 yılları arasında ise yine benzer etkilerle ve kontrol mekanizmaları ile halıcılıkta birtakım gelişmeler gözlenmektedir. Bunlardan en önemlisi makine halıcılığı alanında yapılan yatırıma bağlı üretim artışı ve bunun el halıcılığına ve ülke ekonomisine olan etkileridir. Bir diğeri Dünya'da halı üreten bazı önemli ülkelerde meydana gelen siyasi gelişmeler ve savaşlar nedeniyle üretimin Türkiye dahil başka ülkelere kaymasıdır. En önemli durum ise, 2000 sonrası Türk el

* Dr. Öğretim Üyesi - Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı
e- posta: bahadir.ozturk@deu.edu.tr / ORCID: 0000-0001-8492-3459
Makale Türü: Araştırma Makalesi / DOI: <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2021.151>
Makale Gönderim Tarihi: 05.04.2021 / Makale Kabul Tarihi: 18.06.2021

halıcılığını kökten etkileyecek olan, 1995'te Türkiye'nin Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinde imzaladığı anlaşmalar sonrası el halısı ithalatına engel koyamaması sorunsalının başlamasıdır.

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1980-2000 yılları arasındaki halıcılık tarihinde görülen önemli gelişmelere odaklanmaktadır. Türkiye'de halıcılığa dair yerel çaplı ve tarihi birçok araştırma yapılmış olmasına rağmen, ekonomiyi etkilediği için, 2000'lere kadar en kapsamlı ve güvenilir olarak genel çerçeveyi çizen veriler, devletin uzmanlara hazırlattığı beş yıllık kalkınma planlarında ve komisyon raporlarında yer almaktadır. Bu çalışma 1970'lerin sonu, 2000'lerin başı arasında devletin hazırlattığı kalkınma planları ve raporlarında yer verilen el halısı ve makine halısı üretimine dair bilgileri temel almaktadır. Bunlarla birlikte bu yirmi yıllık süreçte dikkati çeken, Türk halıcılığını etkileyen, bazı yerel, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelere de yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Cumhuriyet Dönemi, El Halıcılığı, Makine halıcılığı, Halı İbracatı*

ABSTRACT

CARPET MANUFACTURE DURING THE REPUBLICAN ERA OF TURKEY: 1980-2000

In the first decades of the republic, majority of the population were living in the countryside and the economy was mostly based on hand crafts, manual works and on agriculture-animal husbandry. Economical development programmes, initiated by the governments of the era were mostly based on the modernisation of agriculture and the establishment of a national industry. In doing so, the government didn't neglect traditional hand crafts such as carpet manufacture which were a great source of exporting income during the pre-republican times. Beginning from the first years of the republic, the governments were busy establishing many commissions, departments and hiring specialists in order to regulate the carpet weaving sector. The governments were also trying to develop this important manufacturing culture in order to create employment and economical development in the rural areas of the country. So, beginning from 1923 till 1980, the Turkish carpet weaving production continued on its historical journey, being affected by many economical changes, crises, developments in world's economy and globalisation.

From 1980 to 2000, there were again many developments that seriously affected carpet weaving manufacture. The most important among those was the establishment of industrial machine made carpet production. A lot of investment were being made in this area at the time. This new industry did indeed had its negative effect on the traditional carpet weaving. Another development was the transferring of traditional carpet manufacture from the neighbouring war torn countries into Turkey. But probably the most drastic among all those is the the integration process of Turkey into the European Union in 1995. During this process, because of the undersigned agreements, Turkey was unable to blockade the import of hand woven carpets from other countries.

This paper mainly concentrates on the important developments witnessed in the Turkish hand woven carpet manufacturing industry between the years of 1980 and 2000. A lot of research has ofcourse been carried out on Turkish carpets both national and international levels, but the most reliable information on carpet weaving till 2000, can be found in the five year plans that were prepared by the government departments and commission reports. This paper is mainly based the information in the five year plans and commission reports prepared by the government sources on the hand woven and machine made carpet production. However, it also takes into account some important socio-cultural changes, local and national economic developments which had their effects on Turkish carpet production during this 20 year period.

Keywords: *Turkey, Republic Period, Handwoven Carpet Manufacture, Machine Made Carpet Manufacture, Carpet Export.*

GİRİŞ

Ekonomiye ve üretime dair veriler, ülkelerin durum tespiti yapmasında ve geleceğe yönelik hedef planlarının hazırlanmasında en önemli kaynaklardır. Türkiye Cumhuriyeti de ilk yıllarından itibaren oluşturduğu komisyonlar sayesinde edindiği verilere dayalı olarak iktisadi hedefler belirlemiş, bu hedeflere göre kararlar alarak ekonominin ana unsurlarının bu hedefler doğrultusunda hareket etmesini sağlamaya çalışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde zamanla ekonomiye katkı bakımından birçok sektör gelişmiş ve geliştirilmiş olmasına rağmen, halıcılık hiçbir dönem ekonomik anlamda göz ardı edilecek bir sektör olmamıştır. Devlet, her ekonomik planında halıcılığı da ele almış, komisyonlardan gelen raporlara göre üretime yön verecek kararlara imza atmış, ekonomik ve idari desteklerde bulunmuştur. Türkiye'nin ekonomik durumu ve gelecek hedeflerinin ortaya konduğu raporları, belirli aralıklarla sunulan kalkınma planları ve komisyon raporlarında görmek mümkündür.

Bu çalışma da devletin hazırlattığı bu raporlarda yer alan bilgileri temel almakla birlikte, süreç içerisinde meydana gelen, halıcılığı direkt veya dolaylı yoldan etkileyen diğer gelişmelere de yer vermektedir.

CUMHURİYET TÜRKİYE'Sİ HALICILIĞI (1980-2000)

1970'li yılların sonundan 1980'lere geçerken hazırlanan 1978 yılı Beş yıllık kalkınma planında, 1977 yılı için kamuya ait makine halısı üretimi dahil halı ve kilim üretimi kapasitesinin 250.000 m², özel sektörde ise 9.985.100 m² olduğu, kamunun 145.700m² ile %58'ini, özel sektörün ise 7.352.800 m² ile %73,6'ünü kullandığı belirtilmektedir¹. 1972-1977 yılları arasında el ve makine halısı üretimi 4.200 tondan 7.000 tona yükselerek yılda ortalama %10,7 artış göstermiştir, 1979-1983 yılları arasında artışın 7.500 tondan 13.500 tona çıkarak yılda ortalama 12,5 olacağı ön görülmektedir.² 1978 yılı kalkınma planında halı sektörünün üretimleri, önceki dönem için önemli artış gösteren ürün grupları içerisinde yer almaktadır. İhracat açısından bakıldığında 1972 yılında üretimin 397 tonu, 1977 yılında ise 479 tonu ihracatta değerlendirilmiştir. 1983 yılı için ihracatın 900 ton olacağı tahmin edilmektedir.³

Bu plan döneminde iç ve dış talepte beklenen gelişmeler nedeniyle tekstilin bazı alanları ile birlikte el dokuma ve makine halısı, tufting, keçe ve kilimde hızlı bir üretim artışına gidilmesinin zorunlu olduğu ifade edilmekte⁴, ancak kurulu düzenin bu üretim artışını karşılayacak kapasitede olmadığı söylenmektedir.⁵ Bu eksiklikleri gidermek için 24,7 milyar lira bütçe ayrıldığı, bunun sektörün alt gruplarında bulunan mevcut tesislerin yenileme, genişleme ve iyileştirme yatırımlarında kullanılacağı, ayrıca kamuda mevcut işletmelerin yenilenmesi, yeniden düzenlenmesi, üretimde uzmanlaşmaya gidilmesi ve küçük işletmelerin ekonomik büyüklüğe ulaştırılmasının sağlanacağı ifade edilmektedir.⁶ Ayrıca, Dünya fiyatları, katma değeri düşük yarı mamul ürünler yerine fiyatları ve katma değeri yüksek halı ve kilimin içinde olduğu tam mamul ürünlerin ihracatta değerlendirilmesine öncelik tanındığı belirtilmektedir⁷.

1978 yılı Kalkınma Planı Ülke ve Politikalarında, Halı, kilim gibi tam mamul ürünlerin ihracata yönlendirilmesinin özendirilmesi, el dokuma halıcılığın geliştirilmesi için Sümerbank yapısında oluşturu-

1 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmî Gazete*, 12 Aralık 1978, Sayı 16487, s. 10.

2 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmî Gazete*, s. 347.

3 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmî Gazete*, s. 349.

4 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmî Gazete*, s. 162.

5 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmî Gazete*, s. 350.

6 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmî Gazete* s. 352.

7 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmî Gazete*, s. 166.

rulacak bir birimin, finansman, kontrollü ve kaliteli üretim, teknik yardım ve rehberlik, eğitim, pazarlama ve dış satım çalışmalarını tümüyle tek elden yürütmesi kararlaştırılmıştır.⁸ Devletin bu kalkınma planlarının hazırlanmasında 1978 yılına kadar en büyük pay Sümerbank ve çalışanlarından gelmektedir ve Sümerbank uzunca bir süredir ülkenin halıcılık sektörüne öncülük ederek üretim, yatırım, eğitim desteği sağlamaktadır.

Aynı planda bir önceki dönemde planlanan ama istenilen düzeye erişmemiş olan kooperatifleşme adımları için bu planda etkin ve demokratik kooperatifleşmeye önem verileceği, kooperatifler eliyle bazı sektörlerde yatırımlar yapılmasının planlandığı, bu yatırımların içinde halıcılığında bulunduğu, yatırımlara kamu desteğinin de düşünüldüğü görülmektedir.⁹ Bu yıllara ait Türkiye'de el ve makine halısı üretim miktarına dair veriler Tablo 1'de görülebilmektedir.

Ürünler	1977	1978	1979
El halısı	387.000 m ²	465.000 m ²	692.000 m ²
Makine halısı	1.457.000 m ²	1.262.000 m ²	1.100.000 m ²

Tablo 1: Türkiye'de 1977-1979 yılında m² cinsinden el ve makine halısı üretimleri.¹⁰

1978 yılı kalkınma planında dokumacılık, halıcılık sektörlerinin dışında kalan ama ekonomiyi, üretimi, sosyal ve kültürel yapıyı etkileyen, dolaylı olarak halıcılığa da etkisi olan bir durum ise ülkenin demografik yapısına dair grafiklerde görülen önemli bir değişime dair yapılan vurgulardır. Bu yıllar, kırsaldan kente göçün yılda ortalama %6,3 olduğu ve 1980 yılı itibarıyla kırsalda kentte yaşayan insan sayısının birbirine tam olarak eşit olduğu yıllardır. Bu yıldan itibaren kırsalda azalma ve kentli yönünden hızla artan bir grafik görünmektedir.¹¹

1978 yılında alınan kararların neticesi 1982 yılı Beş yıllık kalkınma raporlarında görülebilmektedir. Bu plan döneminde en önemli sorunlardan birinin, önceki iki döneme ait beş yıllık raporlar dahil ülkenin her yerinden halı üretimine dair bilgilerin doğru ve kesin bir şekilde toplanamamasıdır.¹²

1982 yılı kalkınma raporunda halı sektörünün mevcut durumu anlatılırken, üçüncü beş yıllık planlı dönemden itibaren yönelinen atölyede dokuma faaliyetlerinin her geçen yıl arttığı ifade edilmektedir. Bu atölyeler, kooperatiflerce veya özellikle bu yıllarda ipek halı ihracatındaki yükselen grafiğe bağlı olarak ihracatçı kuruluşların kurmuş oldukları atölyelerdir. Atölye üretimi sayesinde halılarda üretim kalitesi konusunda önemli gelişme kaydedildiği söylenmektedir.¹³

1982 yılında Türkiye'deki el dokuma halı tezgâhı sayısı 240.000 adettir ve bunların 192.600 tanesi üzerinde faal olarak çalışılmaktadır. Bu tezgâhlara iş verenler kamu kuruluşları ile özel kuruluşlardır ve

8 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmî Gazete*, s. 352.

9 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *T.C. Resmî Gazete*, s. 176.

10 T.C. Merkez Bankası 1979 yıllık Rapor, *30 Nisan 1980 Tarihli Hissedarlar Genel Kurulu'na Sunulan Rapor*, Ankara 1980, s.142.

11 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), *a.g.e. T.C. Resmî Gazete*, s. 176.

12 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *Dokuma ve Giyim Sektörü Özel İhtisas Komisyonu Halıcılık Alt Komisyonu Raporu*, 1 Kasım 1982, s. 2.

13 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmî Gazete*, s. 2.

yabancı sermayeli kuruluş tespit edilmemiştir.¹⁴ 1977- 1982 yılları arası dokuma sıklıklarına göre el halısı üretimi Tablo 2'de görülebilmektedir.

El Dokuma Halı Sıklıkları	1977	1878	1979	1980	1981
Kaba	860	890	920	950	980
Orta	2.550	2.500	2.320	2.230	2.117
İnce	430	460	575	626	746
Ex. İnce	225	340	450	430	437
Floş	77	80	70	90	93
İpek	8	10	9	19	29
TOPLAM	4.150	4.280	4.344	4.345	4.555

Tablo 2: 1977-1981 yılları arası dokuma sıklıklarına göre Türkiye'deki el halısı üretim miktarı (1000m²).¹⁵

1980'li yıllarda en fazla ihracat geliri getiren halı grubu Hereke tipi ipek halılar olmuştur. 1981 yılında ipek halı ihracatı 26.727 m² ile 60.206.000 \$ gelir getirirken; diğer el halıları 473.273 m² ile 82.053.000 \$ gelir getirmiştir. Bu dönemde dm²'de 80x80 düğüm/dm² ile 100x100 düğüm/dm² arasında sıklığa sahip halılar üretilmiştir. Bunlardan başka dm²'de 120x120 ile 160x160 düğüm arasında nadir halılar da vardır.

1980'lerde piyasa koşulları ve beklentileri nedeniyle birçok yörede yöreye özgü halıcılık terk edilerek imalat halıcılığa geçilmiştir. İmalat halıcılıkta tüccarın verdiği malzeme ve desen veya piyasada talep gören başka yörelere ait halıların desenleri üretilmektedir. Bunların en başında Sümerbank destekli olarak Anadolu'nun birçok dokuma merkezi, kamu ve özel atölyelerinde dokunan Isparta tipi halılar gelmektedir. Isparta tipi halıların haricinde, Kula'da 1952 yılında Ticaret Bakanlığı'ndan halıcılık desteği sağlanması ve 1956 yılında Sümerbank'ın Kula'da bir şube açmasından sonra halıcılıkta tekrar bir ivme yakalaması ile¹⁶ iç ve dış piyasa taleplerine cevap veremeyen Kula tipi halıcılık 1980'lerde Denizli'nin Çalı, Bozkurt, Afyon'un Başmakçı, Dazkırı, Dinar gibi yörelere de yayılmıştır.¹⁷ Benzer bir durum Milas yöresi halıcılığında da görülmektedir. Milas'ta zamanla azalan halıcılık faaliyeti Sümerbank'ın girişimleri ile devlet güvencesine alınınca hızla yeniden artmıştır. Gördes halıcılığında ise üretimin azalması ile üretim kalitesinde önemli düşüşler yaşandığı görülmektedir.¹⁸ Simav ve Demirci'de ise yöre halıları karakteri taşımayan Isparta tipi ikinci kalite adıyla halılar üretilmiş ve geniş bir üretim yapılmıştır.

1980'lerden itibaren yukarıda adı geçen ve diğer bazı yörelerde halıcılığın gelişmesinde katkı sağlayan önemli kuruluşların başında yöre halkının birlikteliğini ve organize olmasını sağlayan kooperatifler gelmektedir. 1982 yılında kurulan Yuntadağı Turizm Geliştirme Kooperatifi, bölge halıcılığında desen de-jenerasyonunu düzeltmek ve eski doğal boya geleneğini canlandırmak için Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ile iş birliği yapmıştır. Üniversite bünyesinde oluşturulan Doğal Boya Araştırma ve

14 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmî Gazete*, s. 5.

15 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmî Gazete*, s. 10.

16 Bekir Deniz, "Kula Halıları", *Türk Halı Sanatı IV, Bilim Birlik Başarı*, 43 (1985), s. 17.

17 M. Harmancıoğlu ve F. Önder, "İzmir ve Çevre Yörelere Halıcılığın Durumu", *Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Uluslararası Tekstil Sempozyumu*, İzmir, 2-4 Kasım 1981, s. 443.

18 Bekir Deniz, "Gördes Halıları", *Bilim Birlik Başarı*, 45 (1987), s.19

Geliştirme (DOBAG) Projesi ile Çanakkale Manisa Yuntdağ başta olmak üzere İzmir Bergama halıları bu proje ile yurtdışında tanıtılmış ve ihracatta bir süre için önemli başarı kazanılmıştır.¹⁹

1982 yılında Türkiye’de el dokuma halı işi ile uğraşan kuruluşların kamu, kooperatif ve özel olarak üç grupta toplandığı görülmektedir. Kamu kuruluşları Sümerbank, Ceza evleri, Özel idareler ve Bakanlıklar olarak dört farklı çatı altında üretim yapmaktadırlar. Sümerbank 3.904 tezgâhta, Ceza evleri 35 ceza evinde 1.707 tezgâhta, Özel idareler 500 tezgâhta, Bakanlıklar ise 1.500 tezgâhta üretim yaptırmaktadır. Bu dönemde ülke çapına yayılmış 246 kooperatif bulunmaktadır ve 15.250 tezgâhta halı dokumaktadırlar. Özel sektöre ait tesis sayısı 50.000 olarak tahmin edilmekte ve 167.139 tezgâhta üretim faaliyetinde bulunduğu ileri sürülmektedir. Ülke çapında halı dokuyan toplam tezgâh sayısı 240.000 civarındadır.²⁰

El halısı ihracatında, yün halı ihracatı 1978-1981 yılları arasında sürekli artmış, 1981 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1981 yılından sonra 1982 yılında hızlı bir düşüş gözlenmektedir. 1985 yılına kadar olan yıllarda kademeli olarak hafif bir artış vardır. İpek halı ihracatına bakıldığında 1978-1982 yılları arasında hızlı bir artış fark edilir. 1982 yılında en yüksek seviyeye ulaşılmıştır. 1985 yılına kadar kademeli bir düşüş gözlenmektedir. 1981-1982 yıllarında yün halı üretiminden, yüksek kaliteli ve yüksek ihracat gelirine sahip ipek halı üretimine hızlı bir geçiş yapılmıştır. Üretimde bir düşüş görülmesinin nedeni, üreticinin hem yün hem de ipek halı üretimlerinde yüksek kalitede halı üreterek, yüksek değerde satmayı tercih etmesidir. Bu da sözü geçen yıllardaki m² satış fiyatlarındaki artıştan ve toplam ihracat gelirlerinden anlaşılabilir.²¹ Bkz. Tablo 3.

Yıllar	Yün Halı			İpek Halı			Toplam değer \$
	Miktar m ²	Değer \$	Fiyat m ² /\$	Miktar m ²	Değer \$	Fiyat m ² /\$	
1976	380.384	21.927.221	57.65	17.719	11.569.066	652.92	33.496.287
1979	525.646	27.833.396	52.95	14.433	13.284.760	920.44	41.118.156
1980	697.512	41.747.872	59.85	33.807	37.374.561	1105.53	79.122.433
1981	1.324.058	76.659.711	57.90	54.108	60.206.168	1112.70	136.865.879
1982	368.055	58.708.586	159.51	95.454	155.323.530	1627.21	214.032.116
1983	379.308	56.192.662	148.15	68.444	94.227.460	1376.71	150.420.122
1984	437.874	67.799.053	154.84	53.360	99.259.714	1860.19	167.058.767
1985	443.072	40.049.461	90.39	32.308	28.356.192	877.68	68.405.653

Tablo 3: Türkiye’nin 1976-1985 yılları arası el halısı ihracatı.²²

19 Gonca Karavar ve Bahadır Öztürk, “20. Yüzyıla Ait Bir Grup Yuntdağ Halısı” *Arış*, 14 (2019), s. 80.

20 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmî Gazete*, s. 4.

21 Yahşi Yazıcıoğlu, “Geleneksel Bir Tekstil Ürünü Olan El Dokusu Halıların Türkiye’nin Dışsattımındaki Yeri”, III. Ulusal Tekstil Sempozyumu, 4-7 Kasım 1986, Bursa, s. 122-123.

22 Yahşi Yazıcıoğlu, “Geleneksel Bir Tekstil”, s. 122.

Türkiye’de el sanatları kapsamında değerlendirilen Türk el halıcılığı konusunda eğitim çalışmalarının üniversite lisans düzeyinde ele alınması da 1980’li yıllarda başlamaktadır. Bu kapsamda ilk açılan bölümler, İstanbul’da Mimar Sinan Üniversitesi ve Marmara Üniversitesi’nde, İzmir’de Dokuz Eylül Üniversitesi’nde Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesinde kurulan Geleneksel Türk El Sanatları Bölümleridir. Daha sonraki yıllarda bu bölümler birçok üniversite de kurulmuştur. Halı konusundaki eğitim ve araştırma faaliyetleri 1980’lerden itibaren bu bölümlerin altında yer alan Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalında yürütülmeye başlanmıştır. Çok farklı el sanatları dahil Türk halıcılığının sorunları ve Türk halıcılığına dair çeşitli araştırma konularının ele alındığı bir sempozyumlar dizisi de yeni kurulan Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk sanatları Bölümü öğretim elemanları tarafından “1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu” adı altında 1981 yılının kasım ayında başlatılmıştır ve sonraki yıllarda aralıksız dört yıl arka arkaya devam etmiştir.

Türk el halıları alanında araştırma çalışmalarına ilgi bu yıllarda o kadar fazladır ki Pazırık Halısı dahil Türk el halıcılığının tarihi, bazı yöre ve aşiret halıları, halıcılığı, desen, renk ve teknik özelliklerinin ele alındığı uluslararası kapsamlı I. Milletlerarası Türk Halı Kongresi 07-14 Ekim 1984 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenmiştir. Kongreye Türk Sanat tarihçileri, uzman ve araştırmacılar ile uluslararası birçok konuk ve davetli konuşmacı katılmıştır.²³ O dönem için ulusal anlamda önemli bir etkinlik olan kongre adına posta pul bile basıldığı görülmektedir. Kongre kapsamında 1. Milletlerarası Türk Halı Kongresi Türk El Halıları ve Kilimleri Fuarı adıyla bir etkinlik de düzenlenmiş, özel halı koleksiyonları ve sergileri de yapılmıştır.

1986 yılından itibaren Kültür Bakanlığına bağlı DÖSİM tarafından Güran Erbek’in başlattığı Türk El Halıcılığını Geliştirme Projesi kapsamında ve Güran Erbek’in denetiminde 5 ciltlik Türk El Halıları Kataloğu hazırlanmış, bazı yörelerde halı dokutularak satılmıştır. Proje kapsamında 40.000 dokuyucu tezgâh başına oturmuş, ilk kez müzelerde, camilerde, özel koleksiyonlarda bulunan eski ve çok değerli halılar gün ışığına çıkarılarak bir araya getirilmiş, envanterleri çıkarılmış, 5000 fotoğraflık bir arşiv oluşturulmuş, 450 halının birebir ölçekli dokumaya hazır çizimleri yapılmış, doğal boyalı ipliklerle bu desenlerin dokunması sağlanarak, halıların kalite kimlik belgesi ile satışı yapılmıştır.²⁴ Bu çalışmalar Güran Erbek’in vefatından sonra sektöre uğramıştır.²⁵

11 Eylül 1987 yılında Sümerbank özelleştirilmiş ancak Sümer Holding A.Ş. kamu iktisadi teşekkülü olarak faaliyetlerine devam etmiş, halıcılık çalışmalarını ise “Sümer Halı, Halıcılık, El Sanatları Sanayi ve Ticaret A.Ş.” adıyla sürdürmüştür. 1989 yılında şirketin Demirci, Denizli, Konya, Kula, Sandıklı, Kahramanmaraş, Kayseri ve Sivas’taki toplam 111 atölyesinde, 2149 tezgâhı ve 3203 çalışan dokuyucusu bulunmaktadır.²⁶

1982 yılında el halılarının tüm masraflarıyla birlikte sıklığına göre m² üretim maliyetlerine bakıldığında, kaba kalite: 3.700 TL, orta kalite: 5.146 TL, ince kalite: 8.918 TL, Ekstra ince kalite: 22.498 TL, Floş: 18.998 TL, İpek Hereke (100x100 düğüm/dm²): 194.400 TL, İpek Kayseri (70x70

23 Şenay Kalkan, “Halı Kongresi Sona Erdi-Halıcılığımız Kızların Çeyizlerinde Yaşıyor”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 14 Ekim 1984, s. 12.

24 Şebnem Ercebeci, “Türk Halı ve Dokuma Sanatımıza Hizmetleriyle Bir Kültür Adamı: Güran Erbek (1944-1989)” *Erdem, Halı Özel Sayısı-II*, 29 (1999), s.274

25 Handan Sirkecioğlu, “Milas’ın Bazı Köylerinde El Halıcılığının Günümüzdeki Durumu”, Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992, s.15.

26 Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, İstanbul, Marmara Üni. Teknik Eğitim Fakültesi Yay., 1992, s. 359.

düğüm/dm²): 127.850 TL'dir.²⁷

Makine halısı alanına bakıldığında 1977 ile 1980 yılları arasında her yıl ortalama %30 düzenli artış görülmektedir ve 1981 yılında da bu şekilde devam etmiştir. Bu yükselen artışın sebebi Gaziantep'te işçiler tarafından bedelsiz ithalat yoluyla tezgahlar getirilmesi ve motorlu kilim tezgahlarının halı dokuyacak şekilde dönüştürülmesiyle sağlanan üretimlerdir.²⁸ Bununla birlikte 1977, 1980 yıllarındaki enflasyona bağlı baskılar nedeniyle artan toplam talep, tüketici alım gücünün azalması ve 2 kata varan fiyat artışları nedeniyle özellikle iç piyasaya dönük el halısı üretiminde düşme gözlenmiştir. Bu açığı Gaziantep'te üretilen düşük kaliteli, ucuz makine halıları karşılayarak, talebin yükselmesini sağlamıştır.²⁹

Türkiye'de 1982 yılında neredeyse ülke geneline yayılmış olarak faaliyet gösteren Gaziantep'tekiler hariç 28 makine halısı üreten işletme olduğu, bu işletmelerin toplamda 250 tezgâha sahip olduğu görülmektedir. Bu 28 işletmeden birisi kamu kuruluşu olan Sümerbank'a aittir ve toplamda 8 makine ile üretim yapmaktadır. O tarihlerde Gaziantep'te bulunan işletme sayısı belirlenememiş olmasına rağmen tahminen 350 tezgâh sayısı ile ülkenin en yüksek tezgâh sayısına sahip ili durumundadır.³⁰ Bkz. Tablo 4.

İller	Tesis sayısı	Tezgâh sayısı	Üretim teknolojisi					
			Dokuma	Tufting	Yapıştırma	Örme	Keçe	Elyaf
İstanbul	6	34	34	-	-	-	-	-
Tekirdağ	3	30	23	5	1	-	1	-
İzmir	3	13	12	-	-	1	-	-
Manisa	3	5	5	-	-	-	-	-
Bursa	1	8	-	-	-	-	8	-
Bilecik	2	8	-	7	-	-	1	-
Isparta	1	19	19	-	-	-	-	-
Diyarbakır	1	8	8	-	-	-	-	-
Gaziantep	Belirsiz	350	350	-	-	-	-	-
Ankara	1	2	-	2	-	-	-	-
Niğde	1	20	20	-	-	-	-	-
Adana	1	32	-	6	-	-	-	26
Kayseri	5	71	73	-	-	-	-	-
Toplam	28	600	542	20	1	1	10	26

Tablo 4: İllere göre makine halısı üretimi yapan tesis ve tezgâh sayıları.³¹

Bu yıllarda Türkiye'de makine halısı olarak üretilen halı tipleri, dokuma, yapıştırma, örme, tufting, keçe ve elyaf halılardır. Bunlar içinde en çok üretimi olan dokuma tipi halılardır. Bu tip makine halılarını ihracatta karşılık görürken, tufting ve yapıştırma halılar yüksek ithalat girdileri nedeniyle ihracat şansını elde edememiş, iç piyasada da yüksek fiyat nedeniyle rağbet görmemişlerdir.³² Dokuma tipi makine halılarının ihracatta karşılık görme nedeni, malzeme maliyetlerinin neredeyse aynı olmasına rağmen işçilik

27 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete, s. 14.

28 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete s. 3.

29 Bahadır Öztürk, "Cumhuriyet Türkiye'si Halıcılığı- I: 1923-1980 Yılları Arası", *Arış*, 17 (2020), s. 58

30 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete, s. 4.

31 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete, s. 6.

32 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, T.C. Resmi Gazete, s. 49.

ücretinin Türkiye’de üç kat düşük olması olarak gösterilmekte, bunun da bu tip halıların ihracat şansını arttırdığından söz edilmektedir.³³ Türkiye’de 1977-1981 yılları arası makine halısı üretim tekniklerine göre üretilen halı miktarı Tablo 5’te görülebilir.

Makine Halısı	1977	1878	1979	1980	1981
Dokuma	1.704	2.310	3.006	4.254	11.832
Tufting	1.930	2.380	2.625	2.808	1.527
Keçe	5.000	5.100	4.748	3.108	3.700
Yapıştırma	150	130	90	68	124
Örme	150	100	110	150	242
Elyaf	600	3.000	1.800	1.300	-
Kilim	9.800	7.200	5.600	3.600	4.410
TOPLAM	19.334	20.220	17.979	15.288	21.835

Tablo 5: Türkiye’de 1977-1982 yılları arası makine halısı üretim miktarları (1000m²).³⁴

1981-1982 yılı İhracattaki imkanlardan el ve makine üretimleri bazında en çok kaliteli halı üretenler yararlanabilmiştir. Bu da üretimde kaliteli halıya doğru kaymayı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde uygulanan serbest faiz uygulaması ile yükselen döviz fiyatları sonucu ithalata dayalı girdiler iç piyasaya çalışan makine halıcılarını etkilemiş, bazılarının kapanmasına neden olmuştur.³⁵

Sektör temsilcileri tarafından 1980’li yıllarda Türkiye’deki makine halısı teknolojisi Dünya’da yaygın olarak kullanılan teknoloji ile aynıdır ve ülke taleplerini karşılayacak kapasitededir. Sektörün ithalat girdilerinden olan jüt ithalatı, Sümerbank’ın Taşköprü Fabrikasının devreye girmesi ile sonlanmıştır.³⁶

1982 yılında makine halılarının tüm masraflarıyla birlikte sıklığına göre m² üretim maliyetlerine bakıldığında, Dokuma tipi (dm²de 1000-1700 ilme): 2.020 TL, Dokuma tipi (dm²de 2500 ilme): 2.903 TL, Dokuma tipi (dm²de 3000 ilme): 3.847 TL, Yapıştırma tipi: 2.950 TL, Örme tipi: 1.660 TL, Tufting tipi: 1.655 TL, Keçe: 435 TL, Kilim: 490 TL’dir.³⁷

Türkiye’nin el halısı ihracatı, 1978 yılında 146.479 m² iken bu rakam her yıl artarak 1981 yılında 500.000 m²’ye çıkmıştır. Makine halısında ise 1978’de 14.238 kg’dan 1981’de 1.494.014 kg’a yükselerek rekor bir artış göstermiştir.³⁸ Türkiye 1979 yılı halı ihracatı ile dünya halı ticaretinden %3,4 pay almıştır. Bu pay 1980 yılında %5,7, 1981 yılında %10,6, 1982 yılında %18,1, 1983 yılında ise 13,5 olmuştur. Ülkenin 1980 yılından itibaren el halısı ticaretinden büyük pay almasına, bu yıllarda halı ihracatçısı bazı ülkelerin çeşitli siyasi nedenlerden dolayı krize girmeleri en büyük nedendir. Diğer bir nedense Türkiye’nin 1980 yılında 24 Ocak Kararları diye bilinen ekonomik kararlarla serbest piyasa ekonomisi ve dünya ekonomisiyle entegrasyona geçilmesi³⁹ sonrasında alınan ekonomik tedbirler ile ihracat sefer-

33 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 12.

34 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 10.

35 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 29.

36 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 41.

37 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 18.

38 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 22.

39 Yavuz Altaşlı ve Murşit Işık, “Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdam Üzerine Etkileri (1980-2013)”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2017), s. 570.

berliği içinde olmasıdır.⁴⁰ Örneğin, İran'ın 1974 yılındaki ihracat payı %53,1 iken, 1983 yılında 19,5'e kadar gerilemiştir. Afganistan da yine aynı durumdadır.⁴¹ Bununla birlikte bu ülkelerden kalan boşluğu yalnızca Türkiye değil, Hindistan, Pakistan, Cezayir, Mısır ve Tunus gibi ülkeler de doldurmuş ve ihracat paylarını Türkiye'den daha başarılı bir şekilde istikrarlı olarak yükseltmişlerdir.⁴²

Türkiye'nin halı, kilim ve yer döşemesi ihracatına bakıldığında 1982-1986 yılları arasında dolar bazında neredeyse yarı yarıya bir düşüş olduğu gözlenmektedir. 1982 yılında 250.178.800 dolar olan ihracat, 1986 yılında 107.870.404 dolara düşmüştür. Halı sektörünün tekstil ihracattaki payı 1982 yılında %17,42'yken 1986 yılında bu pay %5,06'ya gerilemiştir.⁴³

1989 yılında yayınlanan 375 sayfalık Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında, halı sektörü için özet niteliğinde bir rapor yer almaktadır. Bu plan döneminde tüm dokuma ve giyim sektöründe yurtiçi talebin %8 artacağı ve el halısı da dahil sektörde önemli ihracat artışları beklendiğinden söz edilmektedir. Bu talebi karşılayabilmek için yılda ortalama %9,6 artış öngörülmektedir.⁴⁴

1984 yılında el halısı üretimi 1.512.000 m² iken, 1988 yılında ise 3.004.000 m²'ye çıkmıştır. Beşinci Beş yıllık dönemde %16'lık bir artış gözlenirken, Altıncı Beş Yıllık üretim beklentisi oranı %9,6 olarak tahmin edilmiştir. Makine halısında ise 1984 yılında 6.338.000 m² olan üretim, 1988 yılında 12.020.000 m² ye çıkmıştır. Makine halısındaki üretim artışı %15,2 olurken, Altıncı Plan dönemi sonu için %12,4'lük bir büyüme öngörülmüştür. Tufting, keçe ve kilim üretiminde ise el halısı ve makine halısı üretimlerinin toplamından daha fazla bir üretim olduğu, bunlarda 1984 yılında 18.500.000 m², 1988 yılında ise 21.760.000 m² üretim yapıldığı, %4,4 lük bu üretim artışının ise sonraki dönemde süreceği ifade edilmektedir.⁴⁵

İhracat rakamlarına bakıldığında el halısında 1984 yılında 566.000 m² ihracata giderken, 1988 yılında 656.000 m² ihracatta değerlendirilmiştir. İhracat oranı %4,6 olarak gerçekleşirken, Altıncı plan dönemi için 14,2 artış hedeflenmektedir.⁴⁶ Bkz. Tablo 6.

Üretilen halı tipi	1984				1988			
	Üretim		İhracat		Üretim		İhracat	
	Miktar (1000 m ²)	Değer (Milyon TL)	Miktar (1000 m ²)	Değer (Milyon TL)	Miktar (1000 m ²)	Değer (Milyon TL)	Miktar (1000 m ²)	Değer (Milyon TL)
El Halısı	1.512	184.431	566	124.124	3.004	366.428	656	143.861
Makine Halısı	6.338	152.112	429	5.148	12.020	288.480	3.240	38.880
Tufting, Keçe, Kilim	18.500	187.590	1.220	15.555	21.760	220.646	1.650	21.036

Tablo 6: 1984 ve 1988 yılları Türkiye'de halı üretimi ve ihracat verileri⁴⁷

40 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 24.

41 Yahşi Yazıcıoğlu, *a.g.e.*, s.123.

42 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, *T.C. Resmi Gazete*, s. 30.

43 Halil Rıfat Alpay ve Yusuf Uluca, *Türkiye'de Tekstil Sektörünün Durumu ve Tekstil Makinalarının İmalat İmkanları*, MÜSİAD Araştırma Raporları-7, Ekim 1994, s. 31.

44 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), *Yayın no: DPT: 2174*, 22 Haziran 1989, s.124.

45 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), *Yayın no: DPT: 2174*, s. 128.

46 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), *Yayın no: DPT: 2174*, s. 129.

47 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), *Yayın no: DPT: 2174*, s. 128.-129.

1984-1988 yıllarında Türkiye daha henüz halı ihracatçısı bir ülkedir ve el halısı ve makine halısı alanlarında Türkiye'ye ithalat olarak kayda değer mal gelmediği gözlenmektedir.⁴⁸

1984-1987 Yılları arasında Dünya'da Halı Sanayi tarafından yünden ve kıldan üretilen makine halısı ve yer döşemesi üretimleri Tablo 7'de görülmektedir. Tabloda bazı ülkelerin üretimleri m² veya ton cinsinden verildiği için tek bir tabloda bu şekilde gösterilebilmiştir.

Ülkeler	1984	1985	1986	1987
Belçika	33.976 ton	32.208 ton	32.307 ton	30.784 ton
	-	-	-	-
Polonya	18.800 ton	17.900 ton	21.000 ton	-
	10.900 m ²	11.600 m ²	12.400 m ²	-
Türkiye	11.979 ton	16.565 ton	21.658 ton	-
	7.173 m ²	9.919 m ²	12.969 m ²	-
F. Almanya	9.928 ton	-	-	-
	4.440 m ²	-	-	-
İsviçre	7.401 ton	7.766 ton	7.397 ton	6.884 ton
	2.805 m ²	2.913 m ²	2.754 m ²	1.804 m ²
Macaristan	6.906 ton	6.608 ton	6.413 ton	6.337 ton
	3.713 m ²	3.553 m ²	3.448 m ²	3.407 m ²
D. Almanya	-	-	-	-
	39.955 m ²	41.775 m ²	42.328 m ²	-
İngiltere	-	-	-	-
	23.493 m ²	24.556 m ²	26.155 m ²	27.714 m ²
Yugoslavya	-	-	-	-
	17.394 m ²	16.721 m ²	18.769 m ²	16.587 m ²

Tablo 7: Dünya'da 1984-1987 yılları arası yün ve kıldan üretilen makine halısı üretimleri.⁴⁹

1989 yılında Türkiye halı sektörü için gerçekleşen önemli bir gelişme ise İstanbul Halı İhracatçıları Birliği'nin (İHİB), İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçıları Birlikleri Genel Sekreterliği çatısı altında kurulmasıdır. Birlik 2020 yılı verileriyle Türk halı ihracat sektörünü çok büyük oranda temsil etmektedir. Türkiye toplam halı ihracatının yaklaşık %20'sini ve el halısı ihracatının neredeyse tamamına yakın bölümü İHİB üyesi firmalarca gerçekleştirilmektedir. Birliğin amacı halı sektöründe Türkiye'nin ihracat potansiyelini arttırmak, ihracat performansını yükseltmek ve bu kapsamda üyelerinin ihracat ile ilgili bütün çalışmalarında onlara yardımcı olmaktır.⁵⁰

Gaziantep halı ihracatçıları birliğinin yaptığı bir araştırma Türkiye'de makine halısı sektöründeki büyüme, kurumsallaşma ve markalaşmaya giden grafiği gözler önüne sermektedir. Tablo: 8 incelendiğinde 1980'lerde başlayan şirketleşme 1990'lardan itibaren iç piyasa ve ihracatta karşılığını buldukça hızlanmıştır.

48 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), *Yayın no: DPT: 2174*, s. 130.

49 Emre Dölen, *Tekstil Tarihi*, s. 352.

50 <https://ihib.org.tr/ihib-hakkinda/> (erişim 14.02.2021)

Yıllar	Kurulan Şirket sayısı	Tezgâh Sayısı
1960-1969	1	20
1970-1979	3	
1980-1989	9	
1990-1999	48	

Tablo 8: 1960-2014 yılları arası kurulan makine halısı üreten şirket sayıları.⁵¹

Türkiye’de makine halılarının üretim ve kullanım oranı her geçen yıl artmaktadır ve bu üretim ülkede en fazla dokuması yapılan Isparta tipi halıcılığı etkilemiştir. Isparta tipi halı üretimi 1989 yılında 20.000 tezgâh ve 500.000 m²’ye, 2002 yılında ise 300.000 m²’ye düşmüştür. Ayrıca Isparta halıcılığının tüm yan kolları da durumdan oldukça kötü etkilenmiştir.⁵² 1985-2000 yılları arası makine halısı üretim miktarları Tablo 9’da görülebilir.

Yılı	Üretim miktarı (m ²)
1985	9.190.000
1990	26.030.000
1996	30.000.000
2000	16.600.000

Tablo 9: Türkiye’de 1980-2000 yılları arası makine halısı üretimi.⁵³

Halı sektörü ihracatı, 1986’dan 1993 yılına doğru tekrar bir artışa girerek 1993 yılında 250 milyon dolarla 1982’deki değerleri yakalayabilmiştir. Bununla birlikte sektörünün toplam tekstil ihracatındaki payı 1986 yılında %5,6’yken 1993 yılında bu pay %4,62’ye gerilemiştir.⁵⁴ Bu oranın düşmesinde Türkiye’nin o yıllardaki özellikle AB ülkelerine olan konfeksiyon ihracatının artmasındaki payı büyüktür.

5 Nisan 1994’te uygulanan ekonomik kararlar sonucunda dolar ocak ayında 14.538 TL iken 7 Nisan 1994’te birden 40.000 TL’ye çıkmış⁵⁵, bunun sonucunda el dokuması haliya olan iç talepte bir daralma olduğu gözlenmiştir.⁵⁶

1995 yılında hazırlanan 319 sayfalık Yedinci Beş yıllık kalkınma Planında, yalnızca yerel potansiyelleri değerlendirme amacıyla halıcılık dahil birtakım üretimlere destek sağlanacağından bahsedilmektedir. Bunun haricinde herhangi bir veri veya hedef bulunmamaktadır.⁵⁷

1990’ların sonundan itibaren, ulaşım, iletişim ve teknolojinin gelişimi ile dünya küçülmüş, siyasi bloklasmalar yerini küresel ve bölgesel ekonomik entegrasyonlara bırakmış, pazar da küreselleşmiştir. Pazarda kalite, fiyat ve zamanında teslimat belirleyici unsurlar olmuştur.⁵⁸

51 *Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçı Birlikleri Halı Sektörü Envanteri*, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Temmuz 2014, s. 12.

52 “Türk’ün gül kokulu tarihi; Isparta Halısı”, *Decor Dergisi*, Mayıs- Haziran 2019, s. 18.

53 Seval Uyanık, *Makine Halısı Üretimi*, Kasım 2012, Ankara: Öncü Basımevi, s. 14.

54 Halil Rifat Alpay ve Yusuf Uluca, *Türkiye’de Tekstil Sektörünün*, s. 31.

55 <https://paracevirici.com/doviz-arsiv/merkez-bankasi/gecmis-tarihli-doviz/1994/amerikan-dolari> (22.03.2021)

56 Filiz Nurhan Ölmez ve İhsan Akkuş, “El Dokuması Halıcılığın Sürdürülebilirliğine İthalatın Etkileri” Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu. 16-18 Kasım 2006. İzmir, s. 215.

57 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 18.07.1995, s. 53.

58 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuma ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu “Halı ve Yer Kaplamaları Alt Komisyon Raporu”*, Ankara 2001, s. 188.

1996 yılından itibaren Türkiye halıcılığında görülen önemli bir değişiklik de ülkeye giren halı miktarındaki artıştır. Türkiye’de ithalatın önünü 1995 yılında tam üyelikle girilen Gümrük Birliği mevzuatı açmıştır denilebilir. Gümrük Birliği ile Türkiye, Avrupa menşeli sanayi mallarına uygulanan gümrük vergilerini, kısıtlamaları ve engelleri kaldırmıştır. Avrupa ise, Türkiye’ye istisnai olarak kota uyguladığı bazı hazır giyim ve sanayi sektörü de dâhil olmak üzere işlenmiş tarım ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini ve engelleri kaldırmıştır. Türkiye ekonomisi, Gümrük Birliği sonrası, 1996 ve 1997 yıllarında ortalama %8 gibi yüksek bir oranda büyümüştür. Gümrük Birliği’ne geçişin tamamlanmasıyla, ulusal firmalar, yerel ve küçük pazarlardan ziyade daha büyük ve uluslararası pazarlara hitap etmek durumunda kalmışlardır. Bu durum, ilk yıllarda Türk sanayicisini rekabet etme konusunda zorlamışsa da geçen yirmi yıllık sürede Türk sanayicisi pek çok alanda Avrupa ile mücadele edebilecek yetiye ve güce kavuşmuştur.⁵⁹ Bununla birlikte Türkiye’nin halı gibi kendi üretimlerini korumak amacıyla birlik dışına koyduğu gümrük vergileri ise, aynı ürünleri AB üyelerinin ithal ederek gümrüksüz şekilde Türkiye’ye ihraç etmesini kısıtlamadığı için anlamsız olmaktadır. Türkiye, hammadde ve üretim maliyetleri nedeniyle 1996 yılından itibaren Çin, Hindistan, Nepal, Pakistan, İran, Romanya, Almanya, Amerika, Azerbaycan gibi ülkelerden halı ithal etmeye başlamıştır. Bu durum yerli üreticiyi hayati derecede zorlamıştır ve bu konuda tedbir alınmasını istemişlerdir. Bununla birlikte ithal edilen halıların büyük çoğunluğu turistlere veya doğrudan ihracat yoluyla tekrar yurt dışına satılmaktadır. Ancak yerli üretim el halılarına göre çok daha düşük maliyetli ve modern tasarımlı el halıları da iç piyasada ilgi görmektedir.⁶⁰ Bkz. Tablo 10.

Yıllar	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Pay	%9,7	%5,5	%16,3	%10,7	%3,6	%6	%8,2	%28,6	%34,4	%28,8	%32,6	%40,8

Tablo 10: Türkiye’nin 1989 ile 2001 yılları arası el halısı ithalatının toplam halı ithalatı içindeki payı.⁶¹

2001 yılı raporunun Türkiye’deki Makine halıcılığının 1993-1998 yıllarına dair verileri Tablo 11’de görülmektedir. Dokuma (%90 Wilton), Non-Woven ve Tufting olmak üzere üç üretim tekniğine göre toplanmış verilerde, Dokuma tipi halıda üretim iki katına yakın artarken, ihracat 7 kat artış göstermiştir. 1993 yılına nazaran 1997 yılında iç tüketimde düşüşün olması bu tip halıların ihracatta değerlendirildiğine işaret etmektedir. Non-woven ve tufting halılar ise dokuma halılardan kalan boşluğu karşılar nitelikte büyüyerek iç talebe yönelmiştir. 1997-1998 yıllarında dokuma tipi halılar ile tufting halıların iç tüketimdeki satışı m² cinsinden neredeyse eşittir. Her üç üretimde de ithalat çok düşük olduğu için tabloya dahil edilmemiştir.

59 Yavuz Özdemir ve Güner Koç Aytakin, “Avrupa Birliği (AB) Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2016), s. 51-52.

60 Geniş bilgi için bkz. Filiz Nurhan Ölmez ve İhsan Akkuş, “El Dokuması Halıcılığın”, s. 215-225.

61 Filiz Nurhan Ölmez ve İhsan Akkuş, “El Dokuması Halıcılığın”, s. 216.

		1993	1994	1995	1996	1997	1998
Dokuma (%90 Wilton)	Üretim	36.590	36.870	49.085	54.438	58.439	60.930
	İhracat	5.198	8.115	12.875	24.306	35.660	36.669
Non-Woven	Üretim	13.280	16.557	12.870	16.960	16.940	16.731
	İhracat	26	186	57	58	30	65
Tufting	Üretim	11.900	13.373	15.073	16.208	18.715	21.100
	İhracat	2.389	3.342	960	4.373	1.500	1.000

Tablo: 11 1993-1998 yılları arası (x1000 m²) cinsinden makine halısı üretimi ve ihracatı.⁶²

1997'de Gaziantep 700 İşletme ve 3000 tezgâh ile Türkiye halı üretiminin %80'ini üretir kapasiteye gelmiştir. Ancak sektörün makine teknolojisi eskidir ve sektör lideri olan Belçika'da bir işçi tarafından kontrol edilen bir halı dokuma makinesi, Türkiye'de dört işçi tarafından kontrol edilebilmektedir.⁶³

1990'lı yıllarda makine halısı üretimi hızla artarken 1998-1999 ve 2000 yıllarında bir düşüş gözlenmektedir. Bu düşüşün en önemli sebeplerinden bazıları, geçmişten gelen daha birçok sorun ve alınmayan önlem olmakla birlikte, ülkenin o an içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sorunlar, Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarından Rusya'da yaşanan ekonomik kriz ve 1999 Marmara Depremi'nin ülke ekonomisine olan yüküdür.⁶⁴ İşletmelerin tamamına yakını bu durumdan etkilenmiştir. Satışların, ihracat ve ithalat rakamlarında da azalma yaşanmıştır.⁶⁵ Bu dönemde özellikle Tekstil sektöründe krizin etkileri ağır hissedilmiş, Denizli, Bursa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Çorum en fazla etkilenen şehirler olmuşlardır.⁶⁶

2001 yılında yayınlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı verilerine göre Türkiye'de el halısı üretimi yılda 30 milyon m²'dir ve bunun %97'sini yün, %3'ünü ise ipek halılar oluşturmaktadır. El halıcılığında istihdamın 1,5 milyon kişi olduğu düşünülmektedir ve son on yıldır sektörde yıllık %20 üretim kaybı olmaktadır.⁶⁷ Bu yıllarda yapılan üretimlerin, Türk Standartlarındaki dokuma sıklığına göre yörelere dağılımı Tablo12'de yer almaktadır.

Dokuma Sıklığı	Yöre
Ekstra ekstra ince	Hereke, Kayseri, Sivas, Kemaliye, Yağcı Bedir
Ekstra ince	Bünyan, Kayseri, Yahyalı, Ürgüp, Yörük (Niğde)
İnce	Bünyan, Taşpınar, İğneli, Maden, Konya, Kırşehir, Kula
Orta (İkinci)	Kula, Kırşehir, Uşak, Ürgüp, Koyunlu, Isparta, Konya, Bergama
Kaba	Demirci, Gördes, Avanos, Simav, Uşak, Bor, Fertek

Tablo 12: El halılarının 2001 yılında dokuma sıklıklarına göre yörelere dağılımı.⁶⁸

62 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 69.

63 Anadolu Ajansı haberi, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ekim 1997, s. 20.

64 "Türkiye'deki ekonomik krizler: 1994, 2001 ve 2007'de neler yaşandı?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45226072> (erişim 13.12.2019)

65 *İzmir'de Halıcılık Sektörü Nerede?*, İzmir Ticaret Odası Yayını, İzmir 1999, No: 63, s. 44.

66 Derya Sazak, "1999 krizi", <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/derya-sazak/1999-krizi-5339915>, erişim: 13.12.2019

67 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 76

68 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 76

2001 yılında Türkiye'nin el halısı sektörünün 2 milyar dolar civarında bir cirosu bulunmaktadır. Bu rakamın 400-450 milyon dolarlık kısmı iç tüketim, 350-400 milyon dolarlık kısmı direkt ihracat, 1.150 milyon dolarlık kısmı ise turistik satışlardan gelmektedir. İhracat rakamlarına göre Dünya el halısı ihracatındaki payı %5'tir. Bu oran İran için %40, Hindistan için %17, Pakistan için ise %16'dır. En önemli ithalatçı ülkeler Almanya, Amerika, İsviçre, Fransa, Japonya, İngiltere, İtalya ve Avusturya'dır.⁶⁹ Türkiye'nin 1998-2001 yılları arası el halısı ihracat verileri için Tablo 13'e bakabilirsiniz.

El Halısı	1998	1999	2000	2001
Miktar m ²	896.723	783.557	713.258	1.068.165
Değer \$	136.938.577	103.073.898	98.740.647	97.957.441

Tablo:13 Türkiye'nin 1998-2001 yılları arası el halısı ihracat verileri.⁷⁰

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında El halısı üretimi için yapılan önerilerde, el halıcılığının kültürel ve ekonomik değerinin yüksek olduğundan, ancak üretimin son yıllarda gittikçe azaldığından bahsedilmektedir. Çok sayıda kamu kurum ve kuruluşunun el halıcılığı ile ilgili çalışma yaptığından, bununla birlikte kurumlar arası iş birliği yetersizliğinden sonuç alınamamasından söz edilmektedir. Sektörde nitelikli eleman, eğitim ve sosyal güvence sorunlarının olduğu, üretim süresinin uzun olmasından üreticilerin finansman sorunları yaşadığı belirtilmekte, el halıcılığının kırsal istihdamdaki önemi nedeniyle köyden kente göçü önlemek amacıyla el halıcılığının Doğu ve Güney Doğuya devlet desteğinde kaydırılması önerilmektedir.⁷¹

Bu yıllarda makine halısı sektöründe dikkat çeken problemler, ucuz, taklit ve markasız halı üretimi, fuar desteğinin yetersizliği, kayıtsız ekonomi ve eski teknolojiye sahip makine ithalatı olarak ifade edilmektedir. Özellikle Gaziantep ve civarında gelişen dokuma makine halıcılığının büyük miktarda kayıt dışı olduğu, üretim rakamlarına erişilemediği, ancak yılda 40 milyon m²'ye ulaştığı söylenmektedir. Dokuma makine halısında ihracatçı rakip ülkeler Belçika ve İran; tuftingde Belçika, Amerika ve Hollanda'dır.⁷²

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Cumhuriyet öncesinden gözde bir üretim ve ihraç mamülü olan halı ve halıcılık, cumhuriyetin ilanından sonra da önemini yitirmemiştir. Kurulan hükümetlerin, birtakım komisyonlar, kurumlar ve uzmanlar aracılığıyla halıcılık sektörünü izlediği, ekonominin hedefleri doğrultusunda aldığı kararlarla daha fazla ihracat, üretim, gelir, istihdam ve sanayileşme yolunda ona şekil vermeye çalıştığı görülmektedir.

1980'lerin ortasına kadar devlet, bizzat halıcılığın yön vericisi durumundadır. Cumhuriyetin devletçilik ilkesine bağlı olarak kurulan Sümerbank, bu yıllar boyunca devletin Türk el halıcılığındaki eli, yatırımcısı, destekleyicisi, eğitimcisi, denetleyicisi, üreticisi ve ihracatçısı olmuştur. Devletin beş yılda bir hazırlattığı, ekonomi projeksiyonlarına yön veren halıcılık alanındaki raporlar da bu tarihe kadar yine Sümerbank çalışanları tarafından derlenip oluşturulmuştur. 1970'li yıllardan itibaren hazırlanan

69 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 77

70 Filiz Nurhan Ölmez ve İhsan Akkuş, "El Dokuması Halıcılığın", s. 216.

71 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 78

72 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), *Tekstil ve Giyim Sanayi*, s. 75

raporlarda halı sektörünün tam bir mali denetim içinde olmadığı, üretilen, tüketilen ve ihraç edilen halı miktarı ve değeri konusunda kesin bir kayda ulaşılamadığı bu raporlarda dikkati çeken bilgilerdendir. 1980 yılında el halısı üretimi, kamuya bağlı Sümerbank, ceza evleri, özel idareler ve bakanlıklara ait 7.611, kooperatiflere ait 15.250, özel sektördeki 50.000 tesise ait 167.139 tezgâhta yapılmaktadır.

1980'lerde, 1970'lerin sonundan itibaren görülen halıcılıktaki iç ve dış talep artarak devam etmiş, bunun için devlet el ve makine halısı alanlarında üretim artışının sağlanması için ekonomik destekte bulunmuştur. Devlet özellikle ihracatta döviz getirecek, katma değeri yüksek halı ve kilim satışını teşvik etmiştir. Önceki dönemlerde başlatılan ancak yeterli desteğin sağlanamadığı kooperatifleşme konusunun da bu dönemde ciddiye alındığı görülmektedir. 1982 yılında halıcılık alanında 246 kooperatifin ülke genelinde çalıştığı kayıtlarda görülmektedir.

Atölye tipi üretim de bu yıllarda tercih edilmektedir. Atölyeler, kooperatifler ve özellikle ipek halı üreten ihracatçı üreticiler tarafından kontrollü ve düzenli üretimler için tercih edilmektedir. O dönem Hereke tipi ipek halılar ihracatta en yüksek döviz getiren ürün grubudur. İpek halıcılık Hereke ve Kayseri'de yoğunlaşmıştır. Yüksek kaliteli yün halılar da ihracatta karşılık bulmuş ve talep görmüşlerdir. Talebin bu yönde olması üreticiyi bu sınıfta ürün üretmeye ve ihracatta değerlendirmeye yöneltmiştir. Önceki yıllardan itibaren başlanan imalat halıcılığında tercih edilen yöre halıları üretilmektedir ve bunların en başında Isparta tipi halılar gelmektedir. Bunlardan başka Kula, Milas, Gördes, Bergama, gibi yöre halıları üretilmektedir.

El halısı ihracatının artması halı ihracatçısı İran ve Afganistan'da yaşanan siyasi gelişmeler ve bu ülkelere yapılan ambargolardır. En büyük halı ihracatçısı İran'ın %53'lük ihracat payından boşalan üretim açığının bir kısmına Türkiye'de talep olmuş, bu da bir süre için el halısı ihracatında dünya piyasasından %18 pay almak gibi önemli artışa neden olmuştur. Ancak, aynı paydan faydalanan Hindistan ve Pakistan gibi diğer ülkeler işçilik maliyetleri sayesinde üretimleri her yıl artırırken, Türkiye'de 1990'lara doğru hem üretimde hem de iş gücünde bir düşme gözlenmektedir.

İmalat halıcılığı ile birlikte son yıllarda yöresel halıların üretim, desen, renklerinde görülen bozulmalar ve kırsal alanda halı üretim kapasitesinin yeniden canlandırılması için, bazı yörelerde kooperatifler ve üniversite destekli bir projenin de (DOBAG) gerçekleştirildiği görülmektedir. Proje, Çanakkale, Manisa Yuntdağ, İzmir Bergama yöresinde etkili olmuş, bir süre de ihracata halı üretilmiştir.

Üniversitelerde, halıcılık alanında eksikliği duyulan, kültürel geçmiş ve koruma bilincine sahip, yetişmiş eleman ve tasarımcı ihtiyacına yönelik, dört yıllık lisans düzeyinde mezun verecek birimlerin, Güzel Sanatlar Fakültelerinin Geleneksel Türk El Sanatları Bölümleri altında Halı Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat Dalı adıyla açılmaları da 1980 yıllarının başına rastlamaktadır. Bu yıllarda diğer el sanatları ve halıcılık alanında görülen bilgi eksiklikleri, bu ürünlerin korunmasına yönelik çalışmaların yetersizliği, yine aynı yıllarda alanın uzmanlarının bir araya geldiği akademik sempozyumlar ve alana olan ilginin de artmasıyla, uluslararası kongre ve fuar olarak etkinliklerin yapılmasını sağlamıştır. Kültür Bakanlığı da Güran Erbek gözetiminde eski el halılarına dair envanter çalışması yaparak bu halıların aslına uygun üretimlerini gerçekleştirmiş ve DÖSİM mağazalarında turistlere satışını gerçekleştirmiştir.

1980'ler Türkiye'de kırsal kesim ile kentli nüfusunun da birbirine eşitlendiği yıllardır. Çok önceden beri başlayan köyden kente göç, bu yıllardan itibaren nüfusta tarımsal alanda iş kaybı, kentler yönünden nitelsiz nüfus artışı ve şehirleşmeye neden olmaktadır. Bu durumu yavaşlatmak için halıcılığın doğu illerine doğru kaydırılması da çözüm olarak gündeme gelmiştir.

Makine halıcılığı alanında sürekli bir üretim artışı görülmektedir. Gaziantep'te devlet destekli bedelsiz ithalat yoluyla getirilen dokuma makineleri kısa sürede iç talebi karşılamıştır. Gaziantep'teki bu üretimler 80'lerin başında kayıt dışıdır ve bu şekilde bir süre daha devam etmiştir. Bu sıralar devlet hala el halısını ihracat, makine halısını ise iç piyasa ihtiyaçları için düşünmektedir ve makine teknolojisi ve miktarını bunun için yeterli görmektedir. Ancak, işçilik maliyetindeki üçte birlik fark, özellikle yüksek kaliteli halıların ihracat kapısını açmış, Türkiye'de 1980'lerden önce non-woven, tufting ve kilim üretimleri ilk başları en fazla üretimi gerçekleştiren makina halısı tipleriyle, dokuma tipi halı üreticileri önce iç sonra dış talep sayesinde hızla yatırım ve üretimlerini arttırarak bu üretimleri geride bırakmıştır. Zamanla ihracat imkanları kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiş, 1990'lardan itibaren hızlı bir şekilde kurumsallaşma ve markalaşma çalışmaları başlamıştır.

1982 yılının yün el halısı ve makine halısı m² üretim maliyetleri incelendiğinde, en yoğun dokuma sıklığına (3000 ilme/dm²) sahip makine halısı hariç, makine halısı üretim tekniklerinin hepsinin kaba kalite el halısı üretim maliyetinden bile düşük olduğu, bu durumun el halısından makine halısına yönelimi hızlandıracağını anlamak mümkündür. Bkz. Tablo 14. Makine halıcılığında en hızlı, en çok sürümü olan Isparta tipi halıcılık etkilenmiştir. Zaten o yıllar üretilen makine halısı desenlerine bakıldığında bunların Isparta halılarının benzerleri olduğu görülebilir.

El Halısı	
Kaba kalite	3.700 TL
Orta kalite	5.146 TL
İnce kalite	8.918 TL
Makine Halısı	
Dm ² 'de 1000-1700 ilme	2.020 TL
Dm ² 'de 2500 ilme	2.903 TL
Dm ² 'de 3000 ilme	3.847 TL
Yapıştırma tipi	2.950 TL
Tufting tipi	1.655 TL
Keçe	435 TL

Tablo 14: Makine halısı ve yün el halısı m² üretim maliyetleri.

1987 yılında Sümerbank'ın özelleştirilmesi gerçekleştirilmiş, ancak Sümer Halı, devlet kuruluşu olarak halıcılık faaliyetlerine devam etmiştir. 1989 yılında ise özel sektör el halıcılığında birlikteliği sağlamak ve ihracat imkanlarını arttırmak için İstanbul Halı İhracatçıları Birliği'ni kurmuştur. Bu yıldan itibaren el halıcılığını yönlendirme işlevi, devletin de desteğiyle, piyasa koşullarına göre hareket eden, araştıran ve uyum sağlamaya çalışan özel sektör temsilcilerinin eline geçmiştir.

1993 yılında Türkiye toplam halı ihracatında tekrar 1982 yılı rakamlarına ulaşmıştır. 5 Nisan 1994 kararları ile dolar artarken iç piyasada el halısı talebi de azalmıştır. 1996 yılından itibaren Türkiye'ye önemli miktarda el halısı ithalatı olduğu ve her sene arttığı görülmektedir ve Türkiye ithalatçı ülkeler

sıralamasında üst sıralara doğru yükselmektedir. Bunun en önemli nedeni AB ile Gümrük Birliği anlaşmalarının son imzalarının atılmasıdır ve böylece Türkiye ticari açıdan Avrupa ile tüm kapıları sonuna kadar açmıştır. Bu anlaşmalar öncesi Türkiye kendi üretimlerini koruma tedbirleri için gümrük vergileri koyup sınırlama getirebiliyorken, Avrupa ile böyle sınırlamaların olmaması bu tedbirleri anlamsız kılmıştır. Bu durum en çok yerli üreticiyi zor durumda bırakmıştır. Çünkü Çin, Hindistan, Pakistan, İran ve Nepal'den gelen ucuz el halılarıyla ülke içinde rekabetle karşı karşıya kalmışlardır. Buna karşılık, girişimci ve duruma uyum sağlayan üretici ve tüccarlar bunu fırsata çevirerek uzak doğudan aldıkları ürünleri ya doğrudan ithal etmişler ya da ülke içerisinde turistlere satarak ülkeye döviz kazandıracak yeni yollar geliştirmişlerdir.

Dokuma tipi makine halıcılığında 1993 yılından 1998 yılına üretim, 61 milyon m² ile neredeyse 2 kat, ihracat ise 36,5 milyon m² ile 7 kat artmıştır. Gaziantep bu işin Türkiye'deki başkenti olmuştur ve 1997'de 700 işletme ve 3000 tezgâhta üretim yapmaktadır. 1999'da yaşanan kriz ve Kocaeli depremi ekonomiyi ve Gaziantep'te halı sektörünü de kötü olarak etkilemiştir.

2001 yılında verilerine göre Türkiye'nin 30 milyon m² el halısı üretiminin olduğu, 1,5 milyon kişinin bu işle meşgul olduğu ve 2 milyar dolar cirosunun bulunduğu, bunun 1,5 milyar dolarının ihracat geliri olduğu resmi makamlarca belirtilmektedir.

2000 yılından 2020'ye Türkiye halıcılığı, 2000 yılının öncesinden itibaren başlayan birtakım koşullar nedeniyle özellikle el halıcılığı sektöründe ciddi kararlar almak durumunda kalacak, küreselleşen pazarda, dünya halıcılık piyasasından daha fazla pay kapmak için girişimlerde bulunacak, bununla birlikte gelişen siyasi ve ekonomik olaylardan etkilenecektir.

KAYNAKÇA

- Alpay, Halil Rifat ve Yusuf Uluca, *Türkiye'de Tekstil Sektörünün Durumu ve Tekstil Makinalarının İmalat İmkanları*, MÜSİAD Araştırma Raporları-7, Ekim 1994.
- Altaşlı, Yavuz ve Murşit Işık, "Türkiye'de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdam Üzerine Etkileri (1980-2013)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2017) :567-585.
- Deniz, Bekir, "Kula Halıları, Türk Halı Sanatı IV", *Bilim Birlik Başarı*, 43 (1985):13-19.
- Deniz, Bekir, "Gördes Halıları", *Bilim Birlik Başarı*, 45 (1987): 13-19.
- Dölen, Emre, *Tekstil Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yayın no:92/1, 1992, Matbaa Bölümü Yayın No:6.
- Ercebeci, Şebnem, "Türk Halı ve Dokuma Sanatımıza Hizmetleriyle Bir Kültür Adamı: Güran Erbek (1944-1989)" *Erdem, Halı Özel Sayısı-II*, 29 (1999): 267-282.
- Harmancıoğlu M. ve F. Önder, "İzmir ve Çevre Yörelerde Halıcılığın Durumu", *Atatürk'ün 100. Doğum Yılı Uluslararası Tekstil Sempozyumu*, (İzmir, 2-4 Kasım 1981), s. 435-448.
- Kalkan, Şenay, "Halı Kongresi Sona Erdi-Halıcılığımız Kızların Çeyizlerinde Yaşıyor", *Cumhuriyet Gazetesi*, (14 Ekim 1984), s. 12.
- Karavar, Gonca ve Bahadır Öztürk, "20. Yüzyıla Ait Bir Grup Yuntdağ Halısı" *Arış*, 14 (2019): 78-95.
- Özdemir, Yavuz ve Güner Koç Aytakin, "Avrupa Birliği (AB) Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2016): 45-59.

- Ölmez, Filiz Nurhan ve İhsan Akkuş, “El Dokuması Halıcılığın Sürdürülebilirliğine İthalatın Etkileri” *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu*. (16-18 Kasım 2006), İzmir, s. 215-225.
- Öztürk, Bahadır, “Cumhuriyet Türkiye’si Halıcılığı- I: 1923-1980 Yılları Arası” *Arış*, 17 (2020): 44-61
- Sazak, Derya, *1999 krizi*, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/derya-sazak/1999-krizi-5339915>, (erişim 13.12.2019)
- Sirkecioglu, Handan, *Milas’ın Bazı Köylerinde El Halıcılığının Günümüzdeki Durumu*, Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992.
- Uyanık, Seval, *Makine Halısı Üretimi*, Ankara: Öncü Basımevi, 2012.
- Yazıcıoğlu, Yahşi, “Geleneksel Bir Tekstil Ürünü Olan El Dokusu Halıların Türkiye’nin Dışsatımındaki Yeri”, *III. Ulusal Tekstil Sempozyumu*, (4-7 Kasım 1986), Bursa, s.122-123
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 1979 yıllık Rapor, *30 Nisan 1980 Tarihli Hissedarlar Genel Kurulu’na Sunulan Rapor*, Ankara 1980.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), T.C. Resmî Gazete, 12 Aralık 1978, Sayı 16487.
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Dokuma ve Giyim Sektörü Özel İhtisas Komisyonu, Halıcılık Alt Komisyonu Raporu, 1 Kasım 1982.
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yayın no: DPT: 2174, 22 Haziran 1989.
- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 18.07.1995.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Tekstil ve Giyim Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Dokuma ve Giyim Sanayi Özel İhtisas Komisyonu “Halı ve Yer Kaplamaları Alt Komisyon Raporu”, Ankara 2001.
- İzmir’de Halıcılık Sektörü Nerede?*, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını, 1999, No: 63.
- “Türk’ün gül kokulu tarihi; Isparta Halısı”, *Decor Dergisi*, Mayıs- Haziran (2019), s.18-25.
- Anadolu Ajansı Haberi, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Ekim 1997, s. 20.
- Türkiye’deki ekonomik krizler: 1994, 2001 ve 2007’de neler yaşandı?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45226072>, (erişim 13.12.2019)
- <https://ihib.org.tr/ihib-hakkinda/> erişim:14.02.2021
- Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçı Birlikleri Halı Sektörü Envanteri*, İpekyolu Kalkınma Ajansı, Temmuz 2014.
- <https://paracevirici.com/doviz-arsiv/merkez-bankasi/gecmis-tarihli-doviz/1994/amerikan-dolari>, (erişim: 22.03.2021)

ARIŞ YAYIN İLKELERİ

Genel İlkeler

Arış:

- Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından Haziran ve Aralık olmak üzere yılda iki sayı yayınlanan akademik, bilimsel ve araştırmaya dayalı makalelere yer veren ulusal, indexli, hakemli bir dergidir.
- Halı, dokuma ve işleme sanatları ile ilgili bilimsel makaleler, bilimsel bir toplantıda sunulmuş ancak yayımlanmamış bildiriler ve lisansüstü tezlerden üretilmiş çalışmalar ile ilgili metinleri yayınlar. Ancak bu yayın etkinliğinden kaynaklanması muhtemel herhangi bir sorunun sorumluluğu yazara aittir.
- Gönderilen yazıların daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış olması ve bir başka yayın organının yayın değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekir.

Yazıların Değerlendirilmesi

- Makalelerin son teslim tarihi Haziran sayısı için 15 Ocak, Aralık sayısı için 15 Haziran'dır.
- Yazarlar makalenin içeriğinden sorumludur ve Arış'ın etik ilkelerine uymalıdır.
- Editör kontrolünden geçirilen makaleler, hakemlere gönderilmeden önce İntihal.net programı ile taranır. Çalışmaların benzerlik oranı %20' yi, tek kaynak benzerlik oranı %5'i geçmemelidir. Bahsi geçen oran belirtilen kıstasların üzerinde ise ilgili çalışma hakemlere gönderilmeyerek sorumlu yazara iade edilir.
- Arış'a gönderilen her yazı, ilk olarak editörler tarafından yazım ve yayın ilkelerine uygunluğu bağlamında değerlendirilir. Bu değerlendirme sonucunda, yazar tarafından yapılması gereken düzeltmeler olursa, yazar editör tarafından düzeltme istenerek yazara iade edilir.
- Yazım ve yayın ilkeleri açısından değerlendirilmeye uygun bulunan yazılar hakemlere yönlendirilir. Editör onayından geçen her yazının değerlendirilmesi için iki hakem görevlendirilir.
- Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirlerinden gizli tutulur.
- Hakemlerin kendilerine gönderilen yazıyı değerlendirme süreleri azami 15 gündür. Bu süreç sonunda rapor edilmeyen yazı için yeni bir hakem tayin edilir.
- Alan değerlendirmesinden iki olumlu hakem raporu alan yazı yayınlanmaya hak kazanır. Bir olumlu bir olumsuz hakem raporu alan yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve yazının yayınlanıp yayınlanmaması üçüncü hakemin raporu doğrultusunda belirlenir. Onaylanan makaleler yayın sırasına alınır ve yazarlara bilgi verilir.
- Makale yayına kabul edildikten sonra yazar makalesini genişletilmiş özetle beraber word formatında "Genel

Yazım Kuralları ve Sayfa Düzeni" başlığı altında belirtildiği gibi düzenleyerek editörlüğümüze arisdergisi@akmb.gov.tr adresi üzerinden ulaştırmalıdır.

- Basım aşamasında, makale yazara gönderilir. Yazar gözden geçirir ve eğer düzeltme gerekli ise makale üzerinde göstererek dergiye geri gönderir.
- Yayımlanan yazılar için telif ödenir ve yayın hakları Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'na devredilmiş sayılır. Bu devir, sanal ortamda yayımlanmayı da kapsar.

Yayın Dili

Arış'ın dili Türkiye Türkçesidir. Gönderilecek makalelerde Türkçe ve İngilizce özet yer almalıdır. Her sayının %20'sini geçmeyecek şekilde, İngilizce yazılmış makalelere de Türkçe özetleriyle birlikte yer verilebilir.

Genel Yazım Kuralları ve Sayfa Düzeni:

- Başlık içerikle uyumlu olup 12 kelimeyi geçmemeli, büyük harflerle yazılmalıdır. Eğer makale bilimsel bir toplantıda sunulmuş veya lisansüstü tezdin üretilmiş ise yıldızla başlığa ilintilendirilerek ilk sayfanın altına verilmelidir.
- Yazar adı başlığın altına yazılmalıdır.
- Sırasıyla görev unvanı, kurum adresi, e-posta bilgileri ve ORCID numarası bir yıldızla soyadına ilintilendirilerek, ilk sayfanın altında verilmelidir.

Eğer başlığa da dipnot düşüldüyse isime iki yıldız verilmelidir. Birden fazla yazar olması durumunda da yazar sıralamasına göre bu bilgiler yazılmalıdır.

Örnek 1: Tek Yazarlı

Öğretim Görevlisi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü

e-posta: abcdefg@marmara.edu.tr

ORCID: 0000-0000-0000-0000

Makale Türü: Araştırma makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 00.00.2021 / Makale Kabul Tarihi: 00.00.2021

Örnek 2: İki veya Daha Fazla Yazarlı

Prof. Dr., Araştırma Görevlisi – Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü / Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

e-posta: abcdefg@marmara.edu.tr / abcdefg@ankara.edu.tr

ORCID: 0000-0000-0000-0000 / 0000-0000-0000-0000

Makale Türü: Araştırma makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 00.00.2021 / Makale Kabul Tarihi: 00.00.2021

ARIŞ YAYIN İLKELERİ

- Gönderilen makalelerin başında, en az 200, en fazla 300 kelimeden oluşan Türkçe (Özet), İngilizce (Abstract) ve genelden özele doğru sıralanmış 5-8 kelimelik Türkçe (Anahtar Kelimeler), İngilizce (Keywords) ile Türkçe ve İngilizce başlık yer almalıdır. Özet içinde kaynak, şekil, çizelge, nota vb. bulunmamalıdır.
- Sisteme eklenecek yazıların sayfa düzeninin yazar tarafından ve şu değerlere uygun bir biçimde yapılmış olması gerekir:

Kağıt Boyutu: A4 Dikey

Yazı Tipi: Times New Roman

Yazı Boyutu: Başlıkta 12, metinde 12, alıntılarda 12, özetlerde 10, dipnot ve kaynakçada 10 punto

Satır Aralığı: Metinde 1.5, dipnotlarda 1.

- Makale metninde göndermeler noktadan sonra numarası verilerek dipnot olarak sayfa altında yazılmalıdır.
- Yazıların uzunluğu 5000 sözcüğü geçmemelidir. Özel fontlar kullanılmamalıdır.
- Makalede yer alan fotoğraflar yüksek çözünürlükte (600 dpi / 2000 – 3000 px) ve baskı kalitesine uygun bir şekilde gönderilmelidir.
- Metin içinde kullanılan görsel malzemeye gönderme yapılmalıdır. Gönderme yapılan yerde parantez içinde (Fotoğraf / Çizim / Şekil 1 vb.) ve ilgili görselin sayı numarası verilmelidir. Birden fazla görsele gönderme yapılacak ise ilgili numaralar tire ile ayrılacak belirtilmelidir. (Fotoğraf 1-2 vb.)
- Makalede kullanılan Fotoğraf / Çizim / Şekil / Tablo'ların altına görsel başlığı, **koyu** ve *eğik* olarak yazılmalıdır. Ardından iki nokta üst üste konulmalıdır. Örneğin: **Fotoğraf:**
- Başlıklar **koyu** ve büyük harflerle yazılmalıdır. Uzun yazılarda ara başlıkların kullanılması okuyucu açısından yararlıdır. Ana başlıkların, **1., 2.,** ara başlıklarınsa, **1.1., 1.2., 2.1., 2.2** şeklinde numaralandırılması tavsiye edilir. Ara başlıkların **koyu** ve küçük harflerle yazılması gerekir.
- Metin içindeki vurgulanması gereken ifadeler, "tırnak içinde" gösterilir, *eğik* veya **koyu** karakter kullanılmaz.
- Doğrudan alıntılar "tırnak içinde" verilir. Alıntılar 4 satırdan fazla olduğunda, bloklama yöntemi kullanılır. Paragraf girintileri bir sekme; blok alıntılarsa iki sekme içeriden yazılır. Blok alıntılarda yazı karakterinin boyutu değiştirilmez; 12 punto ile *eğik* yazılır.
- İmla ve noktalama işaretleri için TDK Yazım Kılavuzu esas alınır.

Kaynak Gösterimi

- Makaleler, The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography) atıf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.
- Görsel malzemenin kaynağı (kişi, kurum, arşiv vs.) görselin altında parantez içinde belirtilmelidir.

- Kaynaklar metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak yazılmalı; atıf yapılmayan çalışmalara kaynakça kısmında yer verilmemelidir.
- Metin içi göndermeler ve Kaynakça örneklerde belirtildiği gibi olmalıdır:

Tek Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

Ad Soyad, *Eser Adı*, Eserin basıldığı yer/şehir: Yayımlayan kuruluş, Yayımlı yılı, sayfa numarası.

- Ernst H. Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, **İstanbul:** Remzi Kitabevi, 1992, s.45.
- Gombrich, *Sanatın Öyküsü*, s.45.

Kaynakçada:

Soyad, Ad. *Eser Adı*. Eserin basıldığı yer/şehir: Yayımlayan kuruluş, Yayımlı yılı.

Kaynakçada:

Gombrich, Ernst H. *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

İki Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

- Bekir Koç ve Murat Baskıcı, *Bozkırdan Sanayinin Başkentine*, Ankara: Ankara Sanayi Odası Yayınları, 2013, s.25.
- Koç ve Baskıcı, *Bozkırdan Sanayinin Başkentine*, s.23.

Kaynakçada:

Koç, Bekir ve Baskıcı, Murat. *Bozkırdan Sanayinin Başkentine*. Ankara: Ankara Sanayi Odası Yayınları, 2013.

Üç Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

- İlhan Ovalıoğlu, Cevat Ekici ve Raşit Gündoğ, *Belgelerle Osmanlı Döneminde Ankara*, İstanbul: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014, s.104.
- Ovalıoğlu, Ekici ve Gündoğ, *Belgelerle Osmanlı Döneminde Ankara*, s.110.

Kaynakçada:

Ovalıoğlu, İlhan, Cevat Ekici ve Raşit Gündoğ. *Belgelerle Osmanlı Döneminde Ankara*. İstanbul: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014.

Dört ve Daha Fazla Yazarlı Kitap:

Dipnotta:

- Günay Kut vd., Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Astronomi Astroloji Matematik Yazmaları Kataloğu: *Kandilli Rasathanesi El Yazmaları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2007, s.104.
- Kut vd., *Kandilli Rasathanesi*, s.125.

Kaynakçada:

Kut, Günay, Hatice Aynur, Cumhure Üçer ve Fatma Büyükkarcı. *Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü Astronomi Astroloji Matematik*

ARIŞ YAYIN İLKELERİ

Yazmaları Kataloğu: Kandilli Rasathanesi El Yazmaları.
İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, 2007.

Yazarla Birlikte Yayına Hazırlayanı Olan Kitap:

Dipnotta:

- Müjgan Üçer, *Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı*, haz., Evre Başar, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2019, s.46.
- Üçer, *Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı*, s.125.

Kaynakçada:

Üçer, Müjgan. *Türk Kültür ve Sanatında Hayat Ağacı*. haz., Evre Başar. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2019.

Yazarla Birlikte Çevireni Olan Kitap:

Dipnotta:

- Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, çev., Ender Varinlioğlu, Ankara: Tübitak Yayınları, 2003, s.150.
- Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, s.143.

Kaynakçada:

Lloyd, Seton. *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*. çev., Ender Varinlioğlu. Ankara: Tübitak Yayınları, 2003.

Not: Yazar belli değilse; Eser adından önce hazırlayanın veya çevirenin adı dipnot veya kaynakça düzenine göre yazılarak, ardından haz./Haz., veya çev./Çev. yazılır.

Örnek:

Dipnotta:

- Özdemir Nutku, çev., *Romeo ve Juliet*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984, s.25.
- Nutku, çev., *Romeo ve Juliet*, s.46.

Kaynakçada:

Nutku, Özdemir, Çev. *Romeo ve Juliet*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

Kitaptan Bir Bölüm:

Dipnotta:

- Ziya Kenan Bilici, "Yazılı Belgeler-Maddi Kanıtlar: Selçuklu Arkeolojisi'nin Tarihsel Kaynakları", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı Mimarlık ve Sanat*, ed., Ali Uzay Peker ve Ziya Kenan Bilici, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. bs., 2015, s.142.
- Bilici, "Yazılı Belgeler-Maddi Kanıtlar: Selçuklu Arkeolojisi'nin Tarihsel Kaynakları", s.54.

Kaynakçada:

Bilici, Ziya Kenan. "Yazılı Belgeler-Maddi Kanıtlar: Selçuklu Arkeolojisi'nin Tarihsel Kaynakları", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı Mimarlık ve Sanat*. Ed., Ali Uzay Peker ve Ziya Kenan Bilici. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. bs., 2015.

Derleme Kitap:

Dipnotta:

- İnan Kalaycıoğulları, der., *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Külliyyatı – 5 Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2018, s.104.
- Kalaycıoğulları, der., *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Külliyyatı – 5 Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, s.124.

Kaynakçada:

Kalaycıoğulları, İnan, Der. *Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı Külliyyatı – 5 Bilim ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2018.

Derleme Kitapta Bir Bölüm (Kitap Bölümü):

Dipnotta:

- Ayşe Durakbaşa, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler", *75 Yılda Kadımlar ve Erkekler*, der., Ayşe Bertkay Hacımiraçoğlu, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998, s.42.
- Durakbaşa, "Cumhuriyet Döneminde", s.30.

Kaynakçada:

Durakbaşa, Ayşe. "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler". *75 Yılda Kadımlar ve Erkekler*. Der., Ayşe Bertkay Hacımiraçoğlu. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1998: 29-50.

Basılı Makale:

Dipnotta:

- Beyhan Karamağaralı, "Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine", *Ariş*, 2 (1997), s.30.
- Karamağaralı, "Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine", s.32.

Kaynakçada:

Karamağaralı, Beyhan. "Türk Halı Sanatındaki Motiflerin Yorumu Üzerine". *Ariş*. 2 (1997): 28-39.

Not: Basılı veya elektronik makale ve kitaplarda, birden fazla yazarı olan eserlerde, kaynakçada yalnızca ilk yazar Soyad, Ad şeklinde belirtilir; diğer yazarlar Ad Soyad olarak sıralanır.

Elektronik Makale: Dipnotta:

- Nezihe Seyhan, "Resurrection Day in Divan Literature", *Literature & Theology: An International Journal of Religion, Theory and Culture*, 18/1 (2004), s.64. (erişim 12.08.2009).
- Seyhan, "Resurrection Day", s.71.

Kaynakçada:

Seyhan, Nezihe. "Resurrection Day in Divan Literature". *Literature & Theology: An International Journal of Religion, Theory and Culture*. 18/1 (2004): 62-76. (erişim 12.08.2009).

ARIŞ YAYIN İLKELERİ

Not: Kaynakçada elektronik makalelerin kolay erişilebilir olmasını önemsiyoruz. Bu nedenle yukarıdaki örnekteki gibi gömülü link olmasa da, yazarlarımızdan linkleri kaynakçaya örnekteki gibi eklemelerini rica ediyoruz.

Örnek:

Seyhan, Nezihe. "Resurrection Day in Divan Literature". *Literature & Theology: An International Journal of Religion, Theory and Culture*. 18/1 (2004): 62-76. <https://academic.oup.com/litthe/article-abstract/18/1/62/938042?redirectedFrom=fulltext>. (erişim 12.08.2009).

Ansiklopedi Maddesi:

Dipnotta:

Yediyıldız, Bahaddin. "Osmanlılar Döneminde Tük Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi." *Osmanlı Ansiklopedisi*. 5. Cilt. (2000). s.17-33.

1. Osmanlı Ansiklopedisi, Bahaddin Yediyıldız, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, "Osmanlılar Döneminde Tük Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi" maddesi.
2. Osmanlı Ansiklopedisi, "Osmanlılar Döneminde Tük Vakıfları ya da Türk Hayrat Sistemi" maddesi.

Kaynakçada:

Osmanlı Ansiklopedisi. Bahaddin Yediyıldız. 5 cilt. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Çok bilinen ve isim benzerliği nedeniyle karışması mümkün olmayan ansiklopedilere dipnotlarda kısa şekilde atıf yapılır. Örnek Dipnot:

Encyclopaedia Britannica, 15th ed., "Salvation" maddesi.

Web Sayfası:

Dipnotta:

1. "Dünya Miras Listelerinde Türkiye", Unesco Türkiye Milli Komisyonu, erişim 19 Ocak, 2015, <http://www.unesco.org.tr/?page=15:64:1:turkce>.
2. "Dünya Miras Listelerinde Türkiye".

Kaynakçada:

Unesco Türkiye Milli Komisyonu. "Dünya Miras Listelerinde Türkiye". Erişim 19 Ocak, 2015. <http://www.unesco.org.tr/?page=15:64:1:turkce>.

Tez:

Dipnotta:

1. Barihüda Tanrıkorur, "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000, s.112.
2. Tanrıkorur, "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri", s.118.

Kaynakçada:

Tanrıkorur, Barihüda. "Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri". Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000.

Yayımlanmamış Konferans:

Dipnotta:

1. Ergün Lafı, "İbn-İ Battuta'nın İstanbul Seyahati" (Türk İslam Dünyasında Seyyahlar Ve Seyahatnameler Uluslararası Bilgi Şöleninde Sunulan Bildiri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Ekim 13-15, 2016).
2. Lafı, "İbn-İ Battuta'nın İstanbul Seyahati".

Kaynakçada:

Lafı, Ergün. "İbn-İ Battuta'nın İstanbul Seyahati" Türk İslam Dünyasında Seyyahlar Ve Seyahatnameler Uluslararası Bilgi Şöleninde Sunulan Bildiri, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Ekim 13-15, 2016.